

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА ПСИХОЛОГІЇ**

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА**

**на тему: «Соціальна педагогічна допомога молодшим школярам
в адаптації до навчання у школі»**

**Виконав: студент 2 курсу,
групи СП-18м**

**спеціальності: 231 – соціальна
робота: соціальна педагогіка**

Ніколайчук Павло Валерійович

**Керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент**

Малицька Лоліта Борисівна

Рецензент _____

Запоріжжя – 2019

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 142 с., 3 таблиці, 3 рисунок, 9 діаграм, 70 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження: процес соціальної адаптації молодших школярів.

Предмет дослідження: зміст роботи шкільного психолога та педагога з попередження дезадаптації і допомога в адаптації учнів початкових класів

Мета дослідження: виявлення психолого-педагогічних умов соціальної адаптації школярів:

1. Виявити найбільш актуальні аспекти проблеми адаптації молодших школярів.
2. Розкрити значення взаємодії вчителів і шкільних практичних психологів у напрямку адаптації молодших школярів та їх взаємодія з батьками.
3. Розробити систему методів спільної роботи класного керівника і шкільного психолога з дітьми молодшого шкільного віку з попередження та корекції.
 - Методи дослідження: метод теоретичного моделювання;
 - спостереження;
 - психолого-педагогічний експеримент;
 - анкетування;
 - метод експертних оцінок;
 - методи математичної статистики;
 - порівняльний метод.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до профілактики проблеми адаптації молодших школярів.

Практичне значення роботи полягає у розробці соціально-педагогічної програми для покращення адаптації молодших школярів.

Галузь використання: загальноосвітня школа.

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ, ДЕЗАДАПТАЦІЯ, ПОДОЛАННЯ
СТРЕСУ В ПЕРШОКЛАСНИКІВ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД
ПЕРШОКЛАСНИКІВ, КОРЕКЦІЙНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ, ІГРОВІ
ТРЕНІНГИ, ВПРАВИ, ПРОГРАМИ.

SUMMARY

Nikolaychuk P.V. Social pedagogy has helped young schoolchildren to adapt before going to school.

Qualification work consists of introduction, 3 parts, conclusion, bibliography (70 items), 4 additions on 21 pages. The volume of qualification work is 142 pages, of which 109 are the main text. There are 3 tables and 3 illustrations, 9 diagrams.

Qualification work gives a theoretical overview and describes an experimental study of the problem of adaptation of schoolchildren, psychological aspects and the prevention of maladaptation. It determines the conditions and means of prophylactic and correlation effects aimed at reducing the stress of first-grade school children.

Object of study: the process of social adaptation of younger students.

Subject of study: the content of the work of the school psychologist and teacher on the prevention of maladaptation and assistance in the adaptation of primary school students

Objective: to identify the psychological and pedagogical conditions of social adaptation of students:

1. To identify the most relevant aspects of the problem of adaptation of primary school children.
2. To reveal the significance of the interaction of teachers and school practical psychologists in the direction of adaptation of younger students and their interaction with parents.
3. To develop a system of methods for collaboration between the class teacher and the school psychologist with children of primary school age for prevention and correction.

Research Objectives:

The theoretical significance of the work consists in an integrated approach to the prevention of the problem of adaptation of primary school children.

The practical significance of the work is to develop a socio-pedagogical program to improve the adaptation of younger students

Part 1 “Psychological and pedagogical characteristics of school adaptation, Age characteristics of primary schoolchildren, The essence of school adaptation of first-graders, Modern approaches to the study of school maladaptation”. Part 2 "Socio-pedagogical aspects of adaptation to schooling, Psychological features of adaptation to learning, Features of overcoming stress in primary school age, Psychological support for training first graders, Studies of social adaptation of young schoolchildren." Part 3 “The characteristics of corrective programs for schoolchildren are covered, a list of corrective and educational activities, such programs, victorious programs for active children, learning to learn more about learning and learning from others.

At the stages of experimental work to prevent maladaptation of primary schoolchildren, the effectiveness of the program of preventive measures for the adaptation of first-grade schoolchildren was substantiated, implemented and tested.

The analysis of the results proved the effectiveness of the formulated and implemented correctional program for schoolchildren.

Keywords: Adaptation of first graders, maladaptation, overcoming the stress of first graders, psychological support for first graders, correctional programs for schoolchildren, game training, exercises, programs.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. Психолого-педагогічна характеристика шкільної адаптації	
1.1. Вікові особливості молодших школярів.....	11
1.2. Суть шкільної адаптації першокласників.....	23
1.3. Сучасні підходи до вивчення шкільної дезадаптації.....	27
Висновок до I розділу.....	32
РОЗДІЛ II. Соціально-педагогічні аспекти адаптації до шкільного навчання	
2.1. Психологічні особливості адаптації до навчання	35
2.2. Особливості подолання стресу в молодшому шкільному віці.....	39
2.3. Психологічний супровід навчання першокласників.....	43
2.4. Дослідження соціальної адаптації молодших школярів.....	55
Висновок до II розділу.....	73
РОЗДІЛ III. Загальна характеристика корекційних програм для школярів	
3.1. Опис корекційно-розвивального заняття, та його програми.....	78
3.2. Використання ігор для активації дітей, залучення їх до суспільної діяльності.....	92
3.3. Ігровий тренінг зняття збудження і імпульсивності та формування позитивної навчальної мотивації.....	95
3.4. Цикл занять для розвитку.....	104
Висновок до III розділу.....	109
Висновки.....	111
Список використаних джерел.....	115
Додатки	121

ВСТУП

Сьогодні у нашому суспільстві дуже гостро постає проблема соціальної адаптації та збереження психічного здоров'я особистості. Система виховання та освіти вимагає суттєвих змін методики і змісту підготовки нового покоління до життя. Отже, проблема соціальної адаптації дітей до школи є досить актуальною і потребує уваги з боку психологів, учителів і батьків.

Однак у сучасній літературі недостатньо методичних розробок, які допомогли б психологу та педагогу грамотно та ефективно побудувати роботу з профілактики і підтримки психологічної адаптації першокласників у школі. Вступ до школи – переломний момент у житті дитини. Він пов'язаний з новим типом стосунків з однолітками, новими формами діяльності. У першокласника має сформуватися усвідомлення свого нового статусу – школяра, учня. Діти люблять гратися і не люблять навчатися. В них потрібно сформувати потребу вчитися, а відтак – працювати. Привчити дитину до думки, що роботи можна уникнути, що все можна робити будь-як, без зусиль – означає нівечити її характер. Період уходження дитини в шкільне життя називається періодом соціально-психологічної адаптації дитини до нових умов. І дуже важливо, щоб у цей період, такий нелегкий для малюка, були поруч досвідчені, обізнані батьки.

Успішна адаптація до шкільного життя, що є предметом дослідження багатьох авторів, писали психологи, фізіологи, такі як: Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Н.І. Уткіна, З.І. Калмикова, Г.Г. Кравцова, Р.В.Овчарова, Н.Г. Салміна, Д.Б.Ельконін та інших.

Як вони зазначали, дитина, яка йде до школи, повинна бути у фізіологічному і соціальному відношеннях, вона повинна досягнути певного рівня розумового й емоційно-вольового розвитку.

Дослідники Т.Т.Кравцов і Є.Є.Кравцова у своїх працях розглядають систему взаємовідносин дитини з навколишнім світом і називають показники психологічної готовності дитини до школи. Вони пов'язані з розвитком

різних видів відносин дитини: у ставленні до дорослого, у відносинах із ровесниками, у ставленні до самого себе.

Досліджуючи проблеми готовності дитини до навчання у школі, науковці вважають за необхідне проводити своєчасну діагностику психологічної готовності школяра. Це один із головних видів профілактики можливих труднощів в адаптації до школи, у навчанні і розвитку. Вважаємо, що шкільна дезадаптація відбувається або у випадку психологічного недорозвинення дитини, або за наявності індивідуальних особливостей. [12]

Отже, діагностика готовності дитини до навчання в школі є одним із головних видів профілактики можливих труднощів в адаптації до школи в навчанні та розвитку дитини.

Зазначимо також, що важливе значення має фізіологічна адаптація. Як відзначають учителі, школа стурбована станом здоров'я учнів. Адже саме у школі дитина проводить 70% часу свого активного життя протягом 10-12 років. За даними медичних оглядів школярів, нервово-психічні розлади та різного роду відхилення від норми виявляються майже у половини дітей. Дослідники вважають, що 20-40% негативних впливів пов'язані зі школою. Понад 80% першокласників мають психофізіологічні відхилення, а близько 10% першокласників мають граничні порушення психічного здоров'я. [59, с. 21]

Фізіологічна адаптація молодших школярів є однією з найскладніших проблем психолого-педагогічної науки та навчально-виховної практики.

Проблема адаптації школярів набула сьогодні особливої актуальності. Державні освітні програми передбачають докорінне реформування концептуальних засад освіти і спрямування зусиль на розкриття таланту і творчих здібностей молодого покоління (Закон України "Про освіту", Національна доктрина. Проект розвитку освіти України в XXI ст.). Дослідження розвитку особистості свідчать, що талант не є літарним явищем, як вважала колись традиційна психологія, а це закономірний процес

гармонійного розвитку душі і тіла, який зумовлює психічне здоров'я і творчу спроможність.

Деадаптація молодших школярів заважає соціалізації дитини, її гармонійному розвитку, перешкоджає подальшій успішності у навчанні, загальній соціально-психологічній адаптації. Тому необхідно знаходити шляхи подолання шкільної деадаптації і це є важливою проблемою теорії психологічної науки і педагогічної практики. [59, с. 55].

Дослідження цієї проблеми доводять різні автори: В.О. Каверін, М.М. Безруких, Н.І. Гуткіна, Є.М. Горланова, І.В. Дубровіна, С.П. Єфімова, А.І. Захаров та інші. Подолання шкільної деадаптації можливе лише за умови комплексного підходу. Автори цих концепцій розглядають причини порушення особистісного розвитку, зокрема, психолого-педагогічні та соціальні. Звичайно, ця проблема не вирішується одним днем, вона ще не повністю досліджена. Актуальність цієї проблеми у її теоретично-прикладному аспекті, тому проблеми шкільної практики зумовили вибір теми магістерської роботи “Соціальна педагогічна допомога молодшим школярам в адаптації до навчання в школі”.

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації молодших школярів.

Предмет дослідження – зміст роботи шкільного психолога та педагога з попередження деадаптації і допомога в адаптації учнів початкових класів.

Мета дослідження – виявлення психолого-педагогічних умов соціальної адаптації школярів:

4. Виявити найбільш актуальні аспекти проблеми адаптації молодших школярів.
5. Розкрити значення взаємодії вчителів і шкільних практичних психологів у напрямку адаптації молодших школярів та їх взаємодія з батьками.
6. Розробити систему методів спільної роботи класного керівника і шкільного психолога з дітьми молодшого шкільного віку з попередження та корекції.

Методи дослідження:

- метод теоретичного моделювання;
- спостереження;
- психолого-педагогічний експеримент;
- анкетування;
- метод експертних оцінок;
- методи математичної статистики;
- порівняльний метод.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що процес адаптації молодших школярів буде ефективним за умови його організації, як цілісної соціально-педагогічної системи, яка забезпечує спрямованість зусиль вчителя на розвиток та усунення причин дезадаптації молодшого школяра на формування позитивного навчання. За рахунок вдало підібраних ігрових форм, і передбачаємо що соціально педагогічна допомога суттєво впливає на адаптацію до навчання в молодшому шкільному віці.

Для написання магістерської роботи було використано праці Н.І.Гуткіної, Л.І.Божович, які займалися дослідженням проблеми адаптації молодших школярів. Дослідження Т.Т.Кравцова і Є.Є.Кравцової розглядають систему взаємовідносин дитини з оточуючим світом. Розкривають проблеми шкільної дезадаптації Б.М.Головко, О.А.Головко, В.Є. Кагана, І.В. Крук, О.Ю.Осадько та ін. Вагомим у дослідженні є проведення цих методик у школах міської і сільської місцевості.

Розділ 1. Психолого-педагогічна характеристика шкільної адаптації

1.1. Вікові особливості молодших школярів

Вступ до школи – це початок нового вікового періоду в житті дитини. Він знаменує собою вступ до школи. Це початок навчання учнів молодшого шкільного віку, провідною діяльністю якого стає навчальна діяльність.

Саме в цьому віці, в 6-7 років, підвищується рухливість нервових процесів більше, ніж у дошкільників. Але процеси збудження все ще переважають над процесами гальмування, що визначає такі характерні особливості молодших школярів, як непосидючість, підвищена активність, сильна емоційна збудливість. У 6-7-літньому віці треба відзначити, що у фізіологічному плані дозрівання великих м'язів випереджає розвиток дрібних, і тому дітям легко виконувати порівняно сильні рухи, аніж ті, які вимагають великої точності, тому діти швидко втомлюються при виконанні дрібних рухів. [35]

У житті дитини зі вступом до школи відбуваються великі зміни, які корінним чином змінюється, а саме: соціальна ситуація розвитку, формується новий для дитини вид діяльності – навчальна.

Охарактеризуємо ці періоди в житті дитини:

5-4 роки - "Я сам" - гра з предметами (кубики, м'ячики);

5-6 років - "Я - пілот" - ролева гра;

6-7 років - "Я - учень, я - школяр" - навчальна діяльність.

На основі цієї нової діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення: у центрі свідомості активізується мислення. Отже, мислення стає домінуючою психічною функцією і починає визначати поступово роботу всіх інших психічних функцій (пам'яті, сприйняття, уваги), а з розвитком мислення у дитини й інші функції наповнюються інтелектом.

Новим властивостям дитини сприяє розвиток мислення (рефлексії), тобто усвідомлення себе, свого положення в сім'ї, у класі, оцінювання себе як учня:

він позиціонує себе як хороший чи поганий. Як до нього ставляться оточуючі й близькі люди – це стає дуже важливим. Згідно концепції американського психолога Еріксона, в цей період у дитини формується така важлива особова освіта як відчуття соціальної і психологічної компетентності або за несприятливих умов – соціальної і психологічної неповноцінності.

Л.С. Виготський писав про інтенсивний розвиток інтелекту в молодшому шкільному віці. Він зазначав, що розвиток мислення приводить, у свою чергу, до якісної перебудови сприйняття і пам'яті, перетворенню їх у регульовані, довільні процеси.

Першокласників виділяють, перш за все, зовнішні ознаки, які характеризують дію об'єкту (що він робить) або його призначення (для чого він), то аже у 3-4-му класі школярі спираються на знання та уявлення, що склалися в процесі навчання.

Школярі молодших класів у своєму розвитку йдуть від аналізу предмета чи явища до аналізу зв'язків і відносин між ними. Це є необхідною передумовою розуміння школярами явищ навколишнього життя.

Проте, слід зазначити, що особливі труднощі виникають у причинно-наслідкових зв'язках. Молодшому школяреві легко встановлювати зв'язок від причини до наслідка, аніж навпаки. Від причини до наслідка встановлюється прямий зв'язок, а розгляд фактів у зворотному порядку припускає аналіз різних причин, а це дитині ще не під силу.

Мислення в поняттях, а це розвиток теоретичного мислення, сприяє виникненню рефлексії (дослідження природи самих понять), яка перетворює пізнавальну діяльність і характер стосунків до інших людей і до самого собі.

Пам'ять під впливом навчання розвивається у двох напрямках:

- посилюється питома вага і роль словесно-логічного, смислового запам'ятовування (у порівнянні з наочно-образним);
- з'являється можливість свідомо управляти своєю пам'яттю і регулювати її проявами (запам'ятовування, пригадування, відтворення).

У зв'язку з відносним переважанням першої сигнальної системи у молодших школярів більш розвинене наочно-образна пам'ять. Діти краще зберігають у пам'яті конкретні відомості: події, особи, предмети, факти, чим визначення і пояснення. Вони схильні до запам'ятовування шляхом механічного повторення, без усвідомлення смислових зв'язків. Це пояснюється тим, що молодший школяр не уміє диференціювати завдання запам'ятовування (що треба запам'ятати дослівно, а що у загальних рисах – цьому треба учити). [35]

У процесі навчання сприйняття стає більш диференційованим, приймає характер організованого спостереження; змінюється роль слова в сприйнятті. У першокласників слово переважно несе називну функцію, тобто є словесним позначенням після пізнавання предмету; в учнів старших класів слово-назва є найзагальнішим позначенням об'єкту, передуючим глибшому його аналізу.

Можливості вольового регулювання уваги в молодшому шкільному віці обмежені. Якщо старший школяр може примусити себе зосередитися на нецікавій, важкій роботі заради результату, який очікується в майбутньому, то молодший школяр, зазвичай, може примусити себе наполегливо працювати лише за наявності "близької" мотивації (похвали, позитивної оцінки).

У молодшому шкільному віці увага стає концентрованою і стійкою тоді, коли навчальний матеріал відрізняється наочністю, яскравістю, викликає у школяра емоційне ставлення.

На початку навчання самооцінка школяра формується вчителем на основі результатів навчання. До закінчення початкової школи всі звичні ситуації піддаються коригуванню і переоцінці іншими дітьми. При цьому до уваги приймаються не учбові характеристики, а якості, що виявляються в спілкуванні. Від 3-го до 4-го класу різко зростає кількість негативних самооцінок.

Звернімо увагу, що характер молодшого школяра має такі особливості: імпульсивність, схильність не подумавши негайно діяти, не зваживши всіх обставин (причина цього - вікова слабкість вольової регуляції поведінки); загальна недостатність волі - школяр 1-2 класу ще не уміє тривало переслідувати намічену мету і долати труднощі.

Його примхливість і упертість пояснюються недоліками сімейного виховання: дитина звикла, що всі його забаганки відразу задовольняються. Ці риси характеру - своєрідний протест дитини проти тих вимог, які їй пред'являє школа, проти необхідності жертвувати тим, що "хоче", в ім'я того, що "треба".

Згодом, до закінчення початкової школи, у дитини формуються: працьовитість, старанність, акуратність, дисциплінованість. Поступово розвиваються здібність до вольової регуляції поведінки, уміння контролювати свої вчинки, зростає наполегливість.

За час навчання дитини в початковій школі у неї повинні сформуватися такі якості характеру, як: рефлексія, мислення в поняттях. Школяр прагне освоїти програму; в нього формуються основні компоненти діяльності, окрім цього повинен з'явитися якісно новий, більш "доросліший" тип взаємин з учителями та однокласниками. [35]

Слід вказати на можливі труднощі при навчанні.

У дітей в початковій школі можуть виникати проблеми при навчанні читанню і письму, особливо це стосується «шестирічок». З одного боку, це можна пояснити тим, що їх периферична нервова система не підготовлена до виконання таких інтелектуальних завдань, як читання і письмо. Так відбувається, коли в організмі дитини бракує мієліну, з якого утворюється оболонка, що покриває нервові закінчення і сприяє проходженню нервових імпульсів, від чого залежить здійснення мускульних рухів.

Вважаємо, оскільки мієлінізація поширюється від голови донизу і від центральної нервової системи до периферичної, контроль м'язів рук і координації дрібних мускулів пальців доступний не відразу. Від координації

рухів пальців залежить можливість здійснення такої операції, як письмо. В останню чергу мієлінізації піддається зоровий апарат, що також має найважливіше значення при освоєнні навичок читання й письма.

З'являється ще один аспект психологічних труднощів, пов'язаний із навчанням читання: дитині важко читати вголос, а саме так вимагають у школі. Відзначимо, що при цьому дитина повинна:

- читати правильно й бажано швидше;
- устигати усвідомити прочитане;
- розуміти й переживати, що її читання повністю контролюється ззовні і що кожна помилка буде помічена й оцінена. При цьому дитині важко отримати задоволення від читання, і вона може подумати, що читання потрібне дорослим, а не їй.

Отже, труднощі й напруженість процесу читання можна частково зняти іншою установкою: «Ти спочатку прочитай «про себе» і для себе, а потім повтори вголос для мене». Тоді учень читає двічі, і внутрішня дія, «дозрівши» усередині, проявляється в готовому вигляді «ззовні» для іншого. Проте однією з причин проблеми навчання може бути погана пам'ять. У таких дітей треба формувати й розвивати мнемічну діяльність, тобто варто навчати їх спеціальним прийомам запам'ятовування. Інші проблеми навчання з'ясовуються при аналізі ігрової та конструкторської діяльності дитини. Тоді важливо визначити «найближчу зону розвитку», тобто з'ясувати те, що вона може зрозуміти і засвоїти сама без допомоги дорослих.

Зазначимо, що провідною діяльністю у молодшому шкільному віці є навчальна. Основні вимоги привносяться з періоду дошкільного дитинства, а саме:

- зберігається потреба у грі, особливість якої в цей період полягає в тому, що дитина може грати саму себе, прагнучи до позиції, що не вдається насправді (наприклад, роль «хорошого» учня, якщо в дійсності все навпаки);

- необхідність у рухові, але це часто заважає на уроках. Отже, слід організувати у школі відпочинок молодших школярів, щоб на перерві вони «не вимотували» себе біганиною;

- однією з провідних є потреба у зовнішніх враженнях, що перетворюється в пізнавальну активність дитини;

- потреба у спілкуванні, яка пов'язана з навчальною діяльністю.

Однією з основних потреб у період початкового навчання виділяють потребу в суспільній діяльності, якою і є навчання у школі. Основним у цьому віці є подальший розвиток і вдосконалення довільності дій, тобто самоконтроль, виникнення рефлексії і внутрішньої позиції.

Особливості мислення цього вікового періоду: в учнів початкових класів переважає наочно-образне мислення з елементами абстракції; а також відбувається подальший розвиток внутрішнього плану дій; усвідомлення власних розумових операцій, що надають допомогу в самоконтролі. Великого значення набуває розвиток мислення при міркуванні вголос.

Нові правила

1. Багаточисельні «можна», не «можна», «треба», «належить», «правильно», «неправильно» лавиною обрушуються на першокласника. Ці правила пов'язані саме з організацією шкільного життя, а також із включенням дитини в нову для неї навчальну діяльність.

2. Норми і правила інколи йдуть врозріз із бажаннями дитини. До цих норм їй потрібно деякий час адаптуватися. Більшість першокласників досить успішно справляються з цим завданням. Як зазначають деякі психологи, допитлива дитина, впевнена у собі і яка вміє будувати взаємини з іншими людьми, без проблем входить у шкільне життя.

3. Початок шкільного навчання є для кожної дитини є стресом. Поряд із почуттями радості, захвату та здивування з приводу того, що відбувається у школі, діти переживають тривогу, розгубленість, напругу. У першокласників у перші дні відвідин школи знижується опірність організму, вони можуть

втратити сон, апетит, може навіть підвищитися температура, а також загостритися хронічні захворювання.

4.Період адаптації до школи, що пов'язаний із пристосуванням до її основних вимог, існує у всіх першокласників. Проте, в одних він триває близько місяця, а в інших може тривати чверть, у третіх розтягується на весь перший навчальний рік. Слід сказати, що багато чого залежить від індивідуальних особливостей дитини, від неї самої.

5.Введення дитини в нове соціальне середовище, початок освоєння навчальної діяльності вимагають від неї якісно нового рівня розвитку і організації: сприйняття, пам'яті, уваги, мислення), здатності до управління своєю поведінкою. Проте можливості першокласників у цьому плані поки що досить обмежені. Це багато в чому пов'язано з особливостями психофізіологічного розвитку дітей 6-7 років.

6.Як визначають фізіологи, до 7 років у дітей кора великих півкуль уже в значній мірі зріла. Це забезпечує можливість переходу до систематичного навчання. Проте найбільш важливі відділи головного мозку дитини, які відповідають за програмування, регуляцію і контроль складних форм психічної діяльності, в цьому віці ще не завершили свого формування (розвиток лобних відділів мозку закінчується лише у 12-14 років, а за деякими даними - у 21 рік), унаслідок чого регулюючий і гальмівний вплив кори є недостатнім.

7.Недосконалість регулюючої функції кори виявляється у властивих дітям особливостях емоційної сфери й організації діяльності. Першокласники легко відволікаються, вони не здатні до тривалого зосередження, володіють низькою працездатністю і швидко втомлюються, малеча збудлива, емоційна, вразлива.

8.Дрібна моторика рук і навички ще не дуже досконалі, що викликає природні труднощі при опануванні письма, роботі з папером, ножицями та ін.

9.Увага учнів молодших класів ще слабко організована, нестійка. У першокласників (як і у всіх дошкільників) добре розвинена мимовільна пам'ять, що фіксує яскраві, емоційно насичені події його життя.

10.Довільна пам'ять, яка спирається на використання спеціальних прийомів і засобів запам'ятовування, у тому числі прийомів логічної і смислової обробки матеріалу, для першокласників поки що не характерна через слабкість розвитку самих розумових операцій.

11.Мислення першокласників переважно наочно-образне. Це означає, що для здійснення розумових операцій порівняння, узагальнення, аналізу, логічного виводу дітям необхідно спиратися на наочний матеріал. Дії «в голові», про «себе» даються першокласникам досить важко.

12.Поведінка першокласників (через названі вікові обмеження в розвитку довільності, регуляції дій) також нерідко відрізняється неорганізованістю, незібраністю, недисциплінованістю. Приступивши до опанування «премудростями» навчальної діяльності, дитина поступово вчиться керувати собою, вибудовувати свою діяльність у відповідності з поставленими цілями й намірами.

13.Батьки і вчителі повинні розуміти, що вступ дитини до школи не забезпечує появи необхідних важливих якостей. Це потребує спеціального розвитку, тому необхідно уникати поширеного протиріччя: відразу від дитини вимагають того, що лише з часом буде сформоване.

14.Першокласники-семилітки є більш зрілими в плані психофізіологічного, психічного і соціального розвитку, аніж шестилітні школярі. Тому семирічним дітям, як правило, легше включатися в навчальну діяльність і вони швидше освоюють шкільні вимоги. [56]

Навчання без страху

Для 6-літньої дитини початок шкільного життя починається з досить великої кількості стресових явищ, що, зазвичай, призводить не лише до

інтелектуально невмотивованого невстигання, а й до соматичних і психічних розладів здоров'я.

Практичний психолог Л.М. Баланюк у своїй статті «Навчання без страху. Поради психолога першокласникам», застерігає, спостерігаючи за першокласниками, щоб педагоги пам'ятали, що навчання в школі вимагає мобілізації інтелектуальних можливостей і фізичних ресурсів дитини. У майже 75% дітей у перші дні навчання в школі знижується рівень працездатності, послаблюється їхня розумова активність. Тому часто шкільний психолог має справу зі страхами дитини, істериками, плачем, які призводять до її загальмованості та нездатності ефективно засвоювати знання.

Вікіпедія подає поняття страху як емоційний стан, що виникає в ситуаціях дійсної чи уявної загрози життю й благополуччю людини. Загроза, що викликає страх, може бути як фізичною, так і психологічною. Страх ґрунтується на інстинкті самозбереження і з'являється під впливом процесів і подій, які становлять небезпеку для людини як біологічної істоти, а також – істоти соціальної (моральне покарання, осуд, ізоляція, глум, ураження почуття гідності, зниження власного статусу в колективі і т. п.).

Переживання страху дуже впливає на дітей. Вони стають надто збудливими, «розкутими» або, навпаки, пригніченими й замкненими. Емоція страху руйнує комунікативні зв'язки дітей з оточуючими, вони бояться нових знайомств, у них виникають тривожні очікування, упертість, з'являється схильність до проявів негативізму.

Діти у своєму розвитку зазнають багато схожих страхів: страх розлуки з матір'ю, боязнь тварин, темряви, різких звуків тощо. Серед страхів, які переживають діти молодшого віку, значне місце належить соціально опосередкованим страхам. Здебільшого вони – результат особистого

психотравмуючого досвіду зростаючої особистості (конфлікти, передусім у родині, переляк, біль втрати і т. ін.).

Приходячи до школи, учень набуває «шкільних страхів».

Щоб відповісти на питання, чого боїться школяр, відповідь кожен, хто пригадає своє дитинство. З першого дня перебування у школі перед дитиною постають типові ситуації, які викликають страхи: напружене очікування початку уроку та його кінця, «невідомі» діти, нові спілкування, напруження, яке часто несуть вони додому. Як допомогти дитині позбутися цих страхів?

Розглянемо кілька прикладів:

- по-перше, варто дати дитині можливість зрозуміти природу свого страху, навчити не соромитися їх;
- по-друге, допомогти розібратися у причині страху, знайти шлях до подолання його. Дитина повинна вірити, що вона сама може перемогти страх;
- по-третє, слід допомогти дитині в самопізнанні, виробленні впевненості у своїх силах. Цьому сприяють особисті комунікаційні стосунки школяра у класі, що дають йому змогу досягти гармонії в особистісному і соціальному плані.

Дослідження свідчать, що підвищення психічної тривожності учня іноді пов'язане з нерозумінням змісту навчального матеріалу. Навіть незрозуміле для учня слово стає «пусковим механізмом» формування дискомфортного стану. Часто занадто довгі речення, перенасичені змістом, викликають ту саму реакцію – вичерпують енергетичні можливості школяра (слід пам'ятати, що речення повинно мати до 7 слів).

Аналізуючи вищесказане, слід вказати на одну з причин втрати мотивації навчання. У дитини зникає бажання вчитися, бо як можна

пізнавати, не розуміючи суті слів? Слово – інформаційні та енергетичні позначення навколишнього світу. І коли дитина на початку навчання не розуміє їхнього змісту, то це призведе до неправильного вживання понять у подальшому житті.

Завдання учителя початкової школи – допомагати учневі з'ясувати значення слів, які зустрічаються у навчальному матеріалі. Він повинен навчити прийомів роботи зі словниками, з літературою, привчати дітей до самостійної пошукової роботи. [2]

Молодшому школяреві, щоб не боятися і зняти напруження, досить погратися, зайнятися чимось іншим, змінити стиль спілкування. Страх скоує, викликає м'язове напруження. Найкраще для дитини – це можливість розвитку психомоторних процесів – рух. Для цього вчителю варто організувати та проводити ранкові руханки перед початком занять і під час уроків – задля позитивного емоційного стану. [6]

Дуже важливо для дитини, щоб дорослі пояснювали їй так звані складні ситуації, які іноді виникають у школі. Такі складні ситуації досить часто можуть перерости у неподоланні бар'єри, які закріплюються відповідним страхом.

Для кожної дитини складна ситуація – це явище індивідуальне, тому буває досить складно її виявити. Про це слід довідатися у самої дитини. Результати опитування дітей виявили, що складними ситуаціями найчастіше називалися ті, які безпосередньо пов'язані зі школою і навчанням. Розглянемо найбільш розповсюджені серед них:

- перевірка знань під час контрольних та інших письмових робіт;
- усна відповідь учня перед класом (у цій ситуації найважливішим є думка про нього вчителя та однокласників);
- отримання поганої оцінки;

- невдоволення батьків успішністю дітей;
- конфлікти з однолітками (сварки, бійки, ізолюваність у групі однолітків);
- конфлікти з дорослими (авторитарний стиль педагога, розбіжність між самооцінкою дитини та її реальними досягненнями тощо);
- публічний виступ;
- невдачі у будь-якій діяльності;
- ситуації фізичної травми або небезпеки її отримання (падіння, удари, переломи).

Те коло ситуацій, які діти вважають для себе важкими, досить широке. Важливо відзначити, що абсолютна їх більшість – ситуації не виняткові, а повсякденні, на які дорослі найчастіше просто не звертають своєї уваги. Натомість кожна з них може стати для дитини серйозною проблемою, про що оточуючі часом і не підозрюють.

Дуже важливо навчити дитину вмінню адекватно ставитися до неминучих труднощів. Слід пояснити, що ні в кого нічого не виходить відразу – всі вчаться поступово. Тому потрібно вчитися конструктивно вирішувати ці ситуації. Велику роль тут відіграє мудра підтримка з боку дорослих. Це тільки підсилює упевненість учнів у своїх силах, допомагає реалізувати творчі здібності. Тому слід постійно спостерігати за поведінкою дитини в різних складних ситуаціях.

Ми знаємо, що страх супроводжується напруженням в організмі людини, тим більше маленької людини, тож для боротьби з ним доцільно буде використати вправи на розслаблення. Такі комплекси вправ для зняття м'язового напруження у різних ділянках тіла слід використовувати на перервах. Особливістю їх є контрастне чергування сильного напруження з повним розслабленням м'язів. Вправи можна проводити сидячи. Під час

виконання вправ дихання повинно бути спокійним, або, якщо це зручно, вдих має відбуватися під час напруження, а видих – при розслабленні м'язів.

Скористаємось порадами психолога, який надає кілька вправ, що допомагають зняти напруження школяра. Отже, долаючи страхи, дитина буде здатна розкрити свої потенційні можливості у мисленні, почуттях та уяві.

1.2. Суть шкільної адаптації першокласників

Одним із найбільш складних і відповідальних моментів у житті дітей, як в соціально-педагогічному, психологічному, так і фізичному плані, є початок навчання в школі.

Ставши учнем, дитина не відразу стає школярем. Це входження у шкільне життя відбувається упродовж всієї початкової школи. А тому поєднання рис дошкільного дитинства з особливостями шкільного періоду характеризує важкий період молодшого шкільного віку. Всі першокласники стикаються з багатьма труднощами. [12]

Визначимо поняття адаптації. Це:

1) пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, направлене на збереження гомеостазу;

2) пристосування органів чуття до особливостей впливаючих стимулів для їх оптимального сприйняття і оберігання рецепторів від перевантаження. Адаптація може бути психологічна, сенсорна, соціальна.

Соціальна адаптація є одним із видів адаптації, під якою ми розуміємо постійний процес інтеграції індивіда в суспільство, процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, а також результат цього процесу. [1]

Як соціальну адаптацію, можемо виділити пристосування дитини до школи, бо саме під шкільною адаптацією розуміємо складний процес пристосування дитини до школи.

Дитина адаптується до нових умов, з часом звикає до них. У цьому їй допомагає накопичений досвід, який з віком розширюється і збагачується.

Отже, адаптація до школи – це перебудова пізнавальної та емоційно-вольової сфер дитини при переході до наступного, систематичного та організованого шкільного навчання.

Вже сам режим шкільних занять вимагає набагато більше, ніж у дошкільному дитинстві, вищого рівня довільності поведінки. Необхідно налагоджувати і підтримувати взаємини з педагогами та однолітками в ході спільної діяльності, а це вимагає розвинених навиків спілкування. В зв'язку з цим особливої важливості набуває готовність до шкільного навчання, яка повинна бути вже сформована у старших дошкільників. [51]

З самого початку, в перші тижні навчання, може закластися основа для розвитку в майбутньому слабкої успішності, тому багато дослідників великого значення надають питанням готовності до школи, а також адаптації першокласника до нових умов систематичного навчання в колективі однолітків (М.М. Безруких, Л.И. Божовіч, А.Л. Венгер, Л.А. Венгер, І.В. Дубровіна та ін.).

У роботах більшості психологів констатується, що школярі, які вчаться слабо, характеризують такі особові властивості:

- нездатність до узагальнення, слабка усвідомленість розумової діяльності;
- інертність, відсталість, пасивність, невідповідність між рівнем інтуїтивно-практичного і словесно-логічного мислення.

Про готовність дитини до школи визначають рівнем розвитку особи в інтелектуальних, мотиваційних, комунікаційних і фізичних відносинах.

Сучасні науковці виробили критерії готовності дитини до школи, виходячи з рівня її інтелектуальної підготовки (А.В. Запорожець та ін.), розвитку мови (Л.Е. Журова, В.І. Логинова, Ф.А. Сохин і ін.), математичного розвитку (А.М.

Леушина та ін.), етично-вольового виховання (Р.І. Жуковська, Т.А. Маркова, В.Г. Нечаєва та ін.), виховання готовності до позиції школяра (І.А. Домашенко, В.А. Гелло, І.В. Імедадзе, М.І. Лисіна та ін.). Крім того, вивчаються взаємини різних компонентів готовності (Н.І. Гуткіна, А.К. Маркова, Л.М. Цеханська).

Відзначимо, що саме в першому півріччі першого року навчання процес адаптації дитини виявляється в напрузі всіх функціональних систем її організму. Найбільш яскравими ознаками цього періоду є складно протікаюча адаптація. Її легко можна помітити і вчителів, і батькам. Це рухове збудження або заторможеність, скарги на головні болі, поганий сон, зниження апетиту. Перераховані ознаки, а також зниження маси тіла, свідчать про несприятливі зміни в здоров'ї першокласника, викликаних стомленням і перевтомою.

Крім цього, погіршується нервово-психічний стан дітей, який найбільш виражений у першому півріччі. Дослідження показують, що саме в цей період кількість учнів, які мають нервово-психічні відхилення, зростає приблизно на 14-16%, а до кінця навчального року кількість таких дітей збільшується приблизно на 20%. Найбільш тяжкими для дитини є перші 6-9 тижнів перебування у школі, що характеризуються як час "гострої адаптації". Але й після двох місяців навчання багато дітей продовжують переживати серйозні труднощі. [51]

А.Л. Венгер описує три рівні адаптації до шкільного навчання:

1) високий рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи; вимоги сприймає адекватно; навчальний матеріал засвоює легко і повно; вирішує завдання; старанний, уважно слухає вказівки і пояснення вчителя; виконує доручення без зайвого контролю; виявляє велику цікавість до самостійної роботи; готується до всіх уроків; займає в класі сприятливе статусне положення;

2) середній рівень адаптації. Першокласник позитивно ставиться до школи, її відвідини не викликають у нього негативних переживань; розуміє

навчальний матеріал; засвоює основний зміст навчальних програм; самостійно вирішує завдання; буває зосереджений тільки тоді, коли зайнятий чимось для нього цікавим; суспільні доручення виконує сумлінно; дружить із багатьма однокласниками;

3) низький рівень адаптації. Першокласник негативно або байдуже ставиться до школи, нерідко скаржиться на нездоров'я; у нього домінує пригнічений настрій; спостерігаються порушення дисципліни; з'ясовний учителем матеріал засвоює фрагментарно, самостійна робота з підручником утруднена; при виконанні самостійних завдань не виявляє цікавості; до уроків готується нерегулярно, йому необхідний постійний контроль, систематичні нагадування і спонукання з боку вчителя і батьків; зберігає працездатність і увагу при подовжених паузах для відпочинку; близьких друзів не має, знає по іменах і прізвищах лише частину однокласників.

Визначимо причини, які лежать в основі шкільної дезадаптації.

Однією із головних причин багато дослідників називають невідповідність функціональних можливостей дітей вимогам, що пред'являються існуючою системою навчання (інакше кажучи, відсутність "шкільної зрілості").

Відзначимо, що існують і зовнішні причини шкільної дезадаптації - "проблеми вчителя". Це невідповідні можливостям дитини зміст навчання і методика викладання, іноді сама особа вчителя, стиль його відносин із дітьми та батьками і т.п. Найчастіше ці чинники існують взаємопов'язано, витікають один з іншого, а в цілому призводять до цілком певних труднощів навчання.

Усе різноманіття шкільних труднощів можна умовно розділити на два типи (М.М. Безруких):

- специфічні, такі, що мають в основі ті або інші порушення моторики, зорово-моторної координації, зорового і просторового сприйняття, мовного розвитку і т.п.;

- неспецифічні, викликані загальною ослабленістю організму, низькою і нестійкою працездатністю, підвищеною втомлюваністю, низьким індивідуальним темпом діяльності.

Ці причини визначають і характерні труднощі читання: пропуски слів, букв (неуважне читання), вгадування, ритм читання, що "спотикається" або швидкий темп читання, чи погане сприйняття прочитаного (механічне читання), а також повільний темп читання.

При вивченні математики труднощі виражаються в нестійкому почерку (цифри нерівні, розтягнуті), фрагментарному сприйнятті завдання, труднощах перемикання з однієї операції на іншу, труднощах перенесення вербальної інструкції в конкретну дію.

У створенні сприятливого психологічного клімату в класі головну роль відводять, звичайно, учителям. А це вимагає постійної роботи над підвищенням рівня навчальної мотивації, щоб створити дитині ситуацію успіху на уроці, в позашкільній діяльності, у спілкуванні з однолітками.

Отже, спільні зусилля учителів, педагогів, батьків і шкільного психолога здатні знизити ризик виникнення у дитини шкільної дезадаптації і труднощів у навчанні.

1.3 Сучасні підходи до вивчення шкільної дезадаптації

Розглянемо кілька країн і визначимо, як готують там учнів молодших класів до навчання у школі.

У Польщі до шкільної програми входить виїзд учнів щонайменше раз на рік до інших регіонів країни із пізнавальною метою. У Латвії інвестують у підтримку талантів не лише школярів, але й учителів. І, мабуть, правильно роблять, щоб не опинитися в такій ситуації, як у Німеччині, де дефіцит шкільних педагогів оцінили в 40 тисяч чоловік. Залишитися на другий рік у тому ж класі для французького школяра - не трагедія. А в Канаді легко обходяться без батьківських зборів, навіть особиста зустріч із викладачем не заохочується й можлива лише за попередньою домовленістю.

В австралійських школах немає "першого вересня" (йдеться про традиційне для наших шкіл "святкування" з нагоди першого дня навчання з лінійками, букетами тощо). І не лише тому, що навчальний рік тут розпочинається наприкінці січня - на початку лютого (в залежності від штату). Але і, що найважливіше, аби не завдавати зайвого клопоту батькам і стресу дітям, котрі повертаються до навчання після канікул, чи малюкам, які вперше йдуть до школи. Отже, ніякого "свята першого дзвоника" в Австралії не існує, просто у дітей закінчуються канікули і вони продовжують навчання (Іван Юсип'юк, власний кореспондент Укрінформу) .

До речі, аби забезпечити найменшим школярам якнайбільше уваги, у перший день навчального року до школи приходять лише вони та випускні класи. Перед цим "першачки" (їх тут називають "кінді" від назви першого класу kindergarten), знайомляться з майбутньою школою ще під час відвідування дитячого садка (preschool), який організаційно належить до тієї самої школи. Вони проводять у школі такий собі ознайомчий, тренувальний день. Під час цих відвідин їм показують їхні майбутні класи, знайомлять із вчителями, та головною метою цього заходу є показати дітям, що ніяких страшних змін для них у новому статусі не відбудеться. Відтак вони почуваються впевненішими та набагато спокійніше ставляться до переходу до школи.

Унаслідок цього школа асоціюється у дітей з чимось приємним - це місце, де весело й цікаво проводити час, де зустрічаєшся з друзями. Малюкам при вході роздають повітряні кульки та дають перше веселе завдання: знайти свій клас, до дверей якого прив'язана кулька такого ж кольору, а також знайти свою першу вчительку, одягнуту в сукню під колір кульки.

Відмінним від українського першого шкільного дня тут є також те, що ані діти, ані батьки не одягаються святково у цей день. Учні австралійських шкіл зобов'язані носити шкільну уніформу, у кожної школи вона своя та має

кілька варіантів для різної погоди. До школи малюки починають ходити з 5 років. Повний цикл середньої освіти розрахований на 12 років і ділиться на три рівні: початкова (Primary school), неповна середня (Secondary school) та повна середня школа (Senior secondary school). Типовими предметами, які діти вивчають у початковій школі, є англійська мова, читання, усна мова, письмо, людське суспільство і навколишнє середовище, математика, програмування, танці, музика, малювання, фізична культура. Також є загальний предмет "наука", який включає в себе хімію, фізику, астрономію.

Дуже важливим аспектом навчання є те, що з першого року дітей вчать виступати публічно. Доволі часто учням дають завдання підготувати розповідь на якусь тему, вчать їх висловлювати свої думки та поділитися знаннями з іншими. Звичної для нас системи оцінювання в австралійських школах не існує. Орієнтовно раз на чверть проводиться оцінювання незалежними викладачами (з іншої школи, представниками департаменту освіти штату). Двічі на рік батьки отримують звіт, де розписані всі дисципліни та представлені оцінки від "обмежені знання" до "видатні знання".

Досвід бельгійських педагогів показує особливості їхньої шкільної освіти, де працюють тисячі дипломатів із десятків країн світу. Їхні діти потребують навчання на своїх рідних мовах. Відтак, якщо бельгійські публічні школи дають освіту французькою та нідерландською мовами, які є офіційними у Бельгії, то багато дітей з інших країн, батьки яких перебувають у відрядженні, зокрема, у Брюсселі, можуть обрати заклад, де викладають англійською. Тому у країні діють десятки так званих міжнародних - європейських, британських, американських шкіл, повідомляє власний кореспондент Укрінформу в Брюсселі Андрій Лавренюк. Загалом бельгійські діти та підлітки є дуже розкутими й інтернаціональними. Десь після 16 години, коли завершується навчальний день, вони ще можуть спілкуватися

між собою, сидячи прямо на землі навіть у холодну погоду та споживаючи не дуже корисні солодкі напої зі снеками на кшталт чипсів.

Французькі педагоги шкільну освіту розпочинають після досягнення дитиною шестирічного віку. Новий рік починається у вересні, але жодних урочистостей з цього приводу не проводять, повідомляє власний кореспондент Укрінформу у Страсбурзі Ольга Будник.

Перші тижні навчання не передбачають особливого навантаження, аби дати можливість школярам адаптуватися після канікул та налаштуватися на навчальний процес. Французьких школярів карають за системні запізнення. Якщо дитина запізнилася на заняття без поважних причин кілька разів, учитель може призначити покарання у вигляді продовження часу перебування в школі.

Успішність учнів визначається балами за результатами періодичних тестувань. За кожним тестом визначено максимальну кількість балів, учень отримує, наприклад 20 з 24 можливих. У деяких випадках, аби підкреслити успішне складання тесту, учитель може поставити 25 з 24, наголосивши таким чином на добре виконане учнем завдання. Поширеною є практика, коли учнів залишають на другий рік для повторного проходження курсу.

У Канаді, відповідно до федерального державного устрою, освіта входить до сфери відповідальності провінційного, а не федерального уряду. Через це в країні не існує єдиного навчального плану, шкільного розпорядку дня й вимог до освітян. Кожна провінція обирає дату початку й закінчення навчального року відповідно до власних уподобань. До речі, протягом року в школах не збирають батьківських зборів, а особиста зустріч із викладачем не заохочується й можлива лише за попередньою домовленістю. Аби не нашкодити самооцінці дитини, табель її успішності конфіденційним листом надсилається двічі на рік батькам, а самі оцінки ніколи не розголошуються. В

табелі також навпроти кожного предмету коротко описуються успіхи та складнощі дитини. У молодшій школі заборонене використання мобільних телефонів, тож "живе" спілкування залишається пріоритетним, - повідомляє Укрінформ.

Отже, варто взяти до уваги подібні коментарі для організації навчання і відпочинку школярів молодшого шкільного віку.

Висновок до I розділу

Отже, підб'ємо підсумок по першому розділу, аналізуючи перший розділ я розумію, що молодший шкільний вік для дитини дуже стресовий і навантажений, а саме:

Характер молодшого школяра має такі особливості: імпульсивність, схильність не подумавши негайно діяти, не зваживши всіх обставин (причина цього - вікова слабкість вольової регуляції поведінки); загальна недостатність волі - школяр 1-2 класу ще не уміє тривало переслідувати намічену мету і долати труднощі.

Його примхливість і упертість пояснюються недоліками сімейного виховання: дитина звикла, що всі його забаганки відразу задовольняються. Ці риси характеру - своєрідний протест дитини проти тих вимог, які їй пред'являє школа, проти необхідності жертвувати тим, що "хоче", в ім'я того, що "треба".

Протее однією з причин проблеми навчання може бути погана пам'ять. У таких дітей треба формувати й розвивати мнемічну діяльність, тобто варто навчати їх спеціальним прийомам запам'ятовування. Інші проблеми навчання з'ясовуються при аналізі ігрової та конструкторської діяльності дитини. Тоді важливо визначити «найближчу зону розвитку», тобто з'ясувати те, що вона може зрозуміти і засвоїти сама без допомоги дорослих.

У молодшому шкільному віці увага стає концентрованою і стійкою тоді, коли навчальний матеріал відрізняється наочністю, яскравістю, викликає у школяра емоційне ставлення. Мислення першокласників переважно наочно-образне. Це означає, що для здійснення розумових операцій порівняння, узагальнення, аналізу, логічного виводу дітям необхідно спиратися на наочний матеріал. Дії «в голові», про «себе» даються першокласникам досить важко.

Зазначимо, що провідною діяльністю у молодшому шкільному віці є навчальна. Основні вимоги привносяться з періоду дошкільного дитинства, а саме:

- зберігається потреба у грі, особливість якої в цей період полягає в тому, що дитина може грати саму себе, прагнучи до позиції, що не вдається насправді (наприклад, роль «хорошого» учня, якщо в дійсності все навпаки);

- необхідність у рухові, але це часто заважає на уроках. Отже, слід організувати у школі відпочинок молодших школярів, щоб на перерві вони «не вимотували» себе біганиною;

- однією з провідних є потреба у зовнішніх враженнях, що перетворюється в пізнавальну активність дитини;

- потреба у спілкуванні, яка пов'язана з навчальною діяльністю.

Одже більше приділяти уваги навчанню у грі, наочних образів (плакатів, прикладів).

Першокласники-семилітки є більш зрілими в плані психофізіологічного, психічного і соціального розвитку, аніж шестилітні школярі. Тому семирічним дітям, як правило, легше включатися в навчальну діяльність і вони швидше освоюють шкільні вимоги.

Для 6-літньої дитини початок шкільного життя починається з досить великої кількості стресових явищ, що, зазвичай, призводить не лише до інтелектуально невмотивованого невстигання, а й до соматичних і психічних розладів здоров'я.

Тож я вважаю, що до школи треба віддавати дитину у сім років, і зі своєю дитиною я так і зроблю.

Молодшому школяреві, щоб не боятися і зняти напруження, досить погратися, зайнятися чимось іншим, змінити стиль спілкування. Страх скоує, викликає м'язове напруження. Найкраще для дитини – це можливість розвитку психомоторних процесів – рух. Для цього вчителю варто

організувати та проводити ранкові руханки перед початком занять і під час уроків – задля позитивного емоційного стану.

Дуже важливо для дитини, щоб дорослі пояснювали їй так звані складні ситуації, які іноді виникають у школі. Такі складні ситуації досить часто можуть переростати у неподоланні бар'єри, які закріплюються відповідним страхом.

Дуже важливо навчити дитину вмінню адекватно ставитися до неминучих труднощів. Слід пояснити, що ні в кого нічого не виходить відразу – всі вчаться поступово. Тому потрібно вчитися конструктивно вирішувати ці ситуації. Велику роль тут відіграє мудра підтримка з боку дорослих. Це тільки підсилює упевненість учнів у своїх силах, допомагає реалізувати творчі здібності. Тому слід постійно спостерігати за поведінкою дитини в різних складних ситуаціях.

Батьки і вчителі повинні розуміти, що вступ дитини до школи не забезпечує появи необхідних важливих якостей. Це потребує спеціального розвитку, тому необхідно уникати поширеного протиріччя: відразу від дитини не вимагати того, що лише з часом буде сформоване.

Тож батьки повинні знаходити для дитини час, і не нехтувати своїми обов'язками. Бо саме в цей період вони дітям дуже потрібні.

Однією із головних причин багато дослідників називають невідповідність функціональних можливостей дітей вимогам, що пред'являються існуючою системою навчання (інакше кажучи, відсутність "шкільної зрілості").

Отже, спільні зусилля учителів, педагогів, батьків і шкільного психолога здатні знизити ризик виникнення у дитини шкільної дезадаптації і труднощів у навчанні.

Розділ II. Соціально-педагогічні аспекти адаптації до шкільного навчання

2.1. Психологічні особливості адаптації до навчання

Однією з найактуальніших проблем дитячої психології, яка вирішує її разом із педагогікою, психогігієною, біологією, соціологією, є адаптація першокласників до навчання у школі. Сам процес адаптації – це вузловий момент становлення дитини як суб'єкта навчальної діяльності. По-перше, тому, що в ході призвичаєння до школи і навчання дитина вчиться орієнтуватися в системі поведінки, а це визначає подальшу долю її розвитку. По-друге, в ході процесу формується учнівський колектив із певним рівнем соціально-психологічної згуртованості. Взаємостосунки у класі є могутнім засобом залучення особистості дитини до нових соціальних функцій, культури, норм поведінки, характерних для школи.

Адаптація – універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем. Це складне соціально зумовлене явище, що охоплює три рівні адаптивної поведінки людини: біологічний, психологічний і соціальний (з провідною роллю останнього). Адаптивну діяльність дитини мотивують соціально зумовлені потреби: для неї властиве й біологічне, притаманне людському організму. Все це разом характеризує адаптацію як цілісний біопсихосоціальний процес. [1]

Визначимо процес адаптації першокласників, який протікає на всіх її рівнях:

- біологічному (пристосування до нового режиму навчання й життя);
- психологічному (входження до нової системи вимог, пов'язаних із виконанням навчальної діяльності);
- соціальному (входження до учнівського колективу).

Все це означає суттєву перебудову життя, фізіологічних і психічних станів першокласників, що супроводжується неприємними відчуттями дискомфорту (пов'язаними, в основному, із втратою звичних й улюблених занять, зміною соціального оточення – точніше, залишення зони комфорту), швидким накопиченням нової інформації та особистісними змінами. Тривожність, депресія, невпевненість у собі, невротичні прояви можуть стати проявами таких станів.

Зупинимось на психологічній адаптації. Вона являє собою процес мотивації адаптивної поведінки дитини, формування мети у ситуаціях, що відзначаються значною новизною і значущістю. Це процес взаємодії дитини із середовищем, за якого вона повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб. Процес взаємодії особистості й середовища полягає у пошуку й використанні адекватних засобів і способів задоволення основних її потреб, до яких належать потреба в безпеці, фізіологічні потреби (в їжі, у сні, відпочинку тощо), потреба в любові, у визнанні, самовираженні і самоствердженні, а також у розвитку. Тим самим закладаються можливості для успішної соціальної адаптації й соціалізації дитини.

Соціальна адаптація – це процес, за допомогою якого дитина досягає стану соціальної рівноваги при відсутності переживання конфлікту із оточуючими людьми. [2]

Соціальну адаптацію розглядають як завершальний, підсумковий етап адаптації в цілому, що забезпечує як фізіологічне і психологічне, так і соціальне благополуччя особистості. Першокласник повинен пристосуватись до вимог тих соціальних груп, які характерні для школи (учнівська група, вчителі, інші класи і т.ін.).

Як визначають психологи, соціальна адаптація проходить чотири основних стадії:

- врівноваження – що являє собою встановлення рівноваги між групою та дитиною, де проявляється взаємна терпимість до системи уподобань і стереотипів поведінки один одного;

- псевдоадаптація – це поєднання зовнішньої пристосованості до соціальної групи з негативним ставленням до її норм і вимог;

- пристосування є визнання і прийняттям систем уподобань нової соціальної спільноти, взаємні поступки;

- уподібнення – це психологічна переорієнтація особистості, трансформація поглядів, орієнтацій, установок відповідно до нової ситуації, що склалася.

Вважаємо, що період адаптації першокласника пов'язаний із трансформацією раніше сформованих у нього стереотипів поведінки й навичок життєдіяльності. Все це призводить не лише до ускладнень у взаємодії з оточуючим світом і в повсякденному житті, а й нерідко спричиняє погіршення успіхів у навчанні: знижується мотивація вчитися у дитини, вона не хоче відвідувати школу, а від цього падає пізнавальний інтерес (що характерно саме з труднощами адаптаційного періоду). [44]

У перші місяці відвідування школи визначаються основні проблеми соціалізації молодшого школяра. Їх можна позначити як труднощі соціально-психологічної адаптації дитини до шкільних вимог. Визначимо такі типи труднощів:

- зміна режиму життєдіяльності. Дитина протестує проти цих змін, тому дорослий повинен зрозуміло розкривати вимоги і контролювати їх виконання, використовуючи переважно схвалення дій дитини;

- специфіка стосунків з учителем. Учитель – це не вихователь дитячого закладу. Він займає іншу позицію: оцінює результати діяльності учня, а не його особистість. Дитина ж, як і раніше, прагне схвалення своїх дій, а при відсутності їх вважає, що дорослий його "не любить";

- з'являються нові вимоги в сім'ї, де батьки починають серйозніше ставитись до дитини, до її діяльності в школі. Повинна зростати обов'язковість у діях дитини;

- згасає інтерес учня до школи. При появі перших труднощів у навчанні, коли потрібно докласти зусилля, проявити наполегливість, працелюбність, дитина «згасає». Тому подальший розвиток позитивної навчальної мотивації буде залежати від уміння дорослих зацікавити її у навчанні.

Учитель повинен створити всі умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання, а для цього педагог повинен глибоко розбиратись у вікових особливостях психічного розвитку молодшого школяра. Вважаємо, що характеристика кожного вікового періоду психічного розвитку містить такі основні компоненти, як: провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, новоутворення психіки й особистості. Складність управління цим процесом полягає в тому, що адаптація у різних дітей відбувається по-різному і залежить від їх індивідуально-психологічних особливостей, рівня підготовленості дитини до шкільного навчання, а також від педагогічних умов, створених у школі для роботи з першокласниками.

Отже, можна зробити висновки:

- у ході адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка надовго визначає подальшу долю її розвитку;

- адаптація – це універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем, складне соціально зумовлене явище;

- процес адаптації першокласників протікає на біологічному, психологічному, соціальному рівнях;

- ознаки адаптивних проблем першокласника – це стан тривожності, депресії, невпевненість у собі, навіть і невротичні прояви;

- учитель повинен створити психолого-педагогічні умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання. [2]

Останніми роками середня загальноосвітня школа перейшла на 12-річну форму навчання. Частіше до школи йдуть шестирічні діти. Для цього враховано рекомендації медиків і психологів щодо режиму для маленьких школярів (зменшена тривалість уроку, збільшена перерва, проводяться прогулянки на свіжому повітрі, в обідній час діти сплять).

Ніби все, як у дитячому садочку. Але, насправді, виникає багато запитань в учнів, учителів, батьків. І це не тому, що учні в класі невиховані; і не тому, що вчитель не володіє методикою викладання предметів; і не тому, що батьки недбало ставляться до своїх обов'язків. А тому, що ми підходимо до шестирічної дитини зі старими мірками (як до семирічної). Здавалось би, рік – невеликий термін, але рік між шестирічною дитиною і семирічною – великий проміжок часу. Тому ставлення до них і вимагати від них, як від семилітніх, буде неправильним.

2.2. Особливості подолання стресу в молодшому шкільному віці

Варто виділити п'ять основних напрямків, на основі яких проводиться психолого-педагогічна робота щодо адаптації першокласників до навчальної діяльності, проаналізовано підходи психологів і педагогів до цієї проблеми.

Ми вже зазначали, що навчання дитини у школі, особливо на початковій стадії, - це складний і відповідальний період у її житті. Навчальна діяльність, як і будь-який новий, ще не засвоєний вид діяльності, вимагає мобілізації всіх психічних і психофізіологічних зусиль дитини задля того, щоб опанувати потрібні вміння, навички, пристосуватися до нового режиму дня, знайти своє місце у групі нових товаришів, встановити взаємовідносини з учителем. Зміни, що відбуваються у психіці дитини в початковий період освоєння навчальної діяльності, відбивають процес її адаптації.

Вивчаючи праці педагогів і психологів (В. Антропова, С. Белічева, М. М. Кольцова, О. Г. Хрипкова), можна стверджувати, що оптимальний період адаптації триває два місяці, проте у деяких дітей може продовжуватися і півроку, і рік.

Визначимо три основні етапи адаптації: [1]

перший етап — орієнтувальний. Він характеризується тим, що у відповідь на нові впливи, пов'язані з початком систематичного навчання, бурхливо реагують усі системи організму дитини. Ця «фізіологічна буря» триває два-три тижні. На цьому етапі організм дитини витрачає все, що в нього є, а іноді й з надлишком, а це може призвести до негативних наслідків.

Другий етап — нестійке пристосування організму дитини, коли він шукає і знаходить оптимальні (або близькі до оптимальних) варіанти реакцій на ці впливи.

Третій етап — період відносно стійкого пристосування, коли організм знаходить найбільш оптимальні варіанти реагування на навантаження, які вимагають меншої напруги всіх систем.

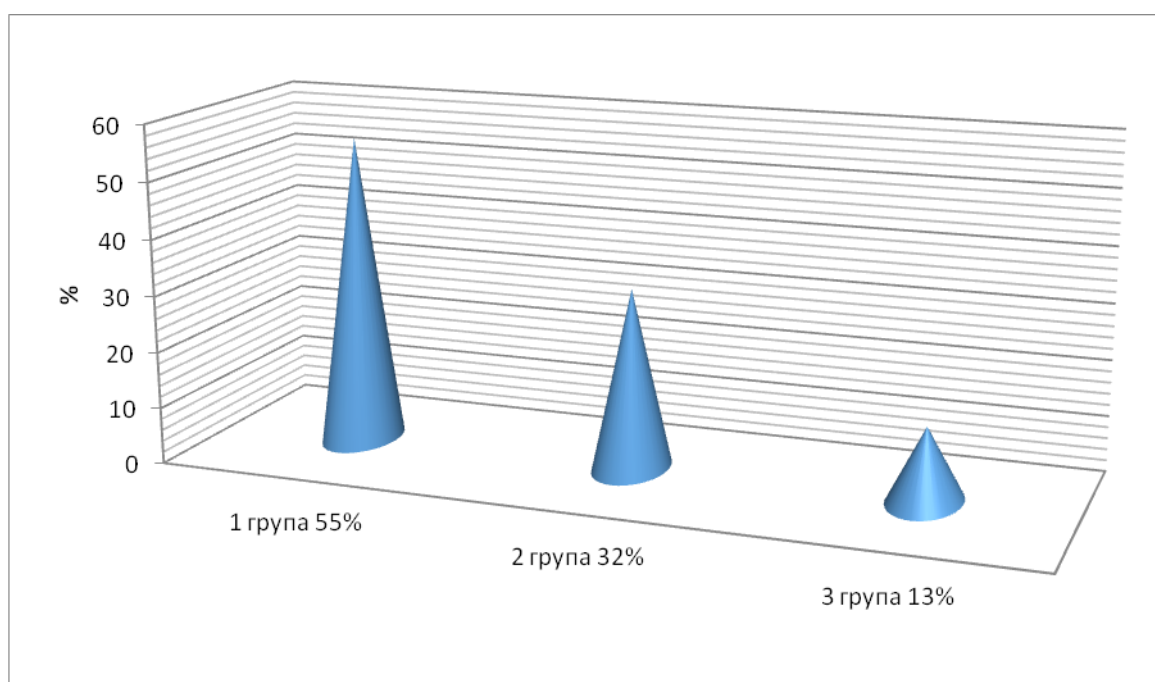
Перший рік навчання у школі можна вважати періодом нестійкої і напруженої регуляції всіх систем організму, зазначають М.М. Безруких, С.П. Єфімова.

Особливу увагу звертають дослідники на залежність процесу адаптації до школи від стану здоров'я дитини. Залежно від нього адаптація до нових умов життя відбувається по-різному. Звичайно, першокласники, які відвідували дитячий заклад, легше адаптуються до школи, аніж «домашні» діти, які не звикли до тривалого перебування в дитячому колективі й режиму дошкільного закладу.

Головним критерієм, що характеризує перебіг адаптації до систематичного навчання, є стан здоров'я дитини і зміна його показників під впливом навчального навантаження. Легкою є адаптація і адаптація середньої важкості – це закономірна реакція організму дитини на умови

життя, що змінилися. Тяжкий перебіг адаптації свідчить про надмірність навчальних навантажень і режиму навчання для організму першокласника.

Період вступу до школи краще перенесуть і впораються з ним здорові діти. Вони легше справляться із розумовим і фізичним навантаженням, з нормальним рівнем функціонування. Будь-яке захворювання, затримка функціонування систем організму, загальна його ослабленість погіршують стан центральної нервової системи і є причиною більш тяжкого перебігу адаптації.

Діаграма № 2.1. Група дітей соціально-психологічної адаптації

Основними показниками психологічної адаптації дитини до школи є формування адекватної поведінки, встановлення контактів з однолітками, з учителем, оволодіння навичками навчальної діяльності. Саме тому М.М. Безруких, С.П. Єфімова та інші автори вивчали характер поведінки дитини в цих трьох сферах, ґрунтуючись на соціально-психологічній адаптації. Їхні спеціальні дослідження (із вивчення адаптації дітей до школи) за цими критеріями були проаналізовані. Спостереження за школярами перших класів

показали, що соціально-психологічна адаптація може проходити у школярів по-різному.

Перша група дітей (55%) адаптується до школи протягом перших двох місяців навчання, тобто за той період, коли відбувається найбільш гостра фізіологічна адаптація. Ці діти порівняно швидко вливаються в колектив, адаптуються в школі, вони мають гарний настрій, спокійні, доброзичливі, добросовісно і без особливої напруги виконують усі вимоги вчителя. Проте бувають у них помітні труднощі або в контактах із дітьми, або у стосунках з учителем, бо їм ще важко виконувати всі вимоги правил поведінки. Але до кінця жовтня труднощі цих дітей, як правило, нівелюються, відносини нормалізуються, дитина повністю звикає до нового статусу учня і до нових вимог та режиму.

Друга група дітей (32%) має тривалий період адаптації. Цей період невідповідності їхньої поведінки вимогам школи іноді затягується: діти не можуть сприйняти навчання, спілкування з учителем і дітьми — вони можуть гратись на уроках або з'ясовувати стосунки з товаришами, на зауваження вчителя можуть не реагувати або реагують слізьми, образою. Звичайно, ці діти відчують труднощі і в засвоєнні навчальної програми. Лише до кінця першого півріччя реакції цих дітей стають адекватними до вимог школи і вчителя.

Третя група (13%) — це діти, в яких соціально-психологічна адаптація пов'язана зі значними труднощами: вони не засвоюють навчальну програму, у них негативні форми поведінки, поява негативних емоцій. Саме на таких дітей найчастіше скаржаться вчителі, діти, батьки (вони «заважають працювати в класі»).

Вважаємо, що затягування процесу адаптації дитини до школи може призвести до дезадаптації, яка виражається у низькій успішності, у переважанні негативних емоційних переживань. Дослідження в масових школах виявили ознаки дезадаптації без виражених невротичних порушень у

14–18% учнів. Відомо, що особливо вразливими щодо розвитку станів дезадаптації школярів є критичні періоди зміни умов виховання й навчання.

2.3. Психологічний супровід навчання першокласників

Не менш важливим вважають науковці психологічний супровід як метод роботи шкільного психолога. Теоретичні настанови, на яких ґрунтується психологічний супровід, відповідають традиціям гуманістичної психології. Суть їх полягає у безумовному визнанні цінності унікальності особистості кожної людини і права на реалізацію її властивостей і якостей.

Відповідно до цього формується вихідна передумова і мета психологічного супроводу розвитку школяра у процесі його навчання у початковій школі.

Відомо, що діти мають різні індивідуально-психологічні особливості, інтереси та схильності, вони різняться типом поведінки і стилем діяльності, рівнем розвитку в цілому, але кожна дитина має право на прояв і повноцінний розвиток свого потенціалу.

Допомогти кожному учню соціалізуватися й адаптуватися до соціального середовища шляхом оптимального розвитку його потенційних можливостей є метою психологічного супроводу. За своєю суттю вона зорієнтована на виконання завдання Концепції загальної середньої освіти сприяти ставленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і сім'єю, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху. [31]

Такий особистісно орієнтований підхід можливий, якщо в усіх, хто причетний до виховання дитини, виробиться розуміння і сприйняття її. А це, в свою чергу, виявляється:

- у психологічному супроводі, коли стереотип підведінки і розвитку дитини підлягає під відповідні стандарти. Стандарти використовуються як орієнтири, котрі дають можливість співвідносити розвиток із вимогами системи шкільної освіти до особистості дитини і в такий спосіб отримувати достатньо інформації для оцінювання цього процесу;

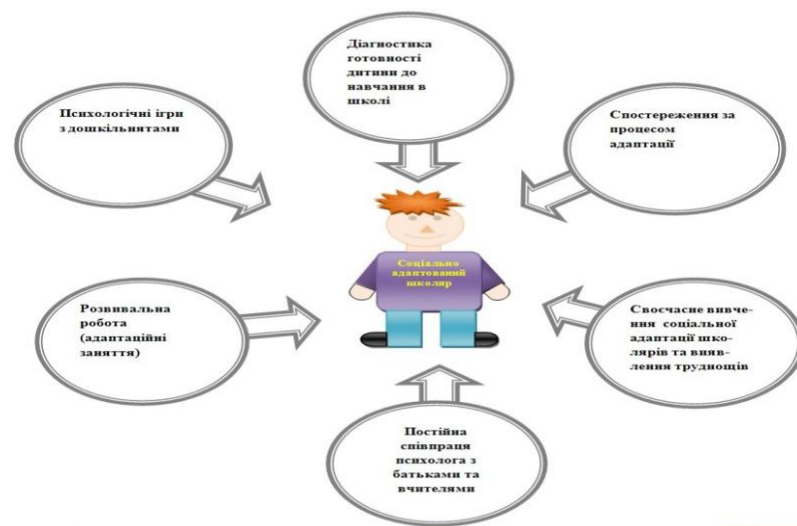
- у привчанні молодшого школяра до дотримання норм і правил поведінки, а також використання в навчанні механізму засвоєння знань через систему наслідування, що створює небезпеку для дитини стати (зі слів відомого спеціаліста в сфері соціальної педагогіки А.В. Мудрик) „жертвою соціалізації, тобто відзначити дуже однозначно свою позицію на полюсах школи: повна адаптація до соціуму – ігнорування соціального досвіду”. Психологічний супровід має допомогти дитині знайти необхідну міру співвідношення прийняття суспільних норм і потреб та самостійної, творчої позиції щодо них.

Отже, психологічний супровід орієнтований на оптимістичну перспективу кожного учня. Така орієнтація має об’єктивні підстави: за різних варіантів розвитку природа наділила кожную дитину потенціалом можливостей, достатніх для її успішної адаптації в соціально-культурному середовищі, і зокрема – в системі шкільної освіти. Для цього слід створити адекватні умови і, в разі потреби, грамотно запусити компенсаторні механізми розвитку.

Психологічний супровід підтримує проявлені здібності і стимулює ще не виявлені сили і навіть приховані здібності, надає дітям допомогу у визначенні навчальних проблем, формуванні соціально прийнятих норм поведінки у спілкуванні з однолітками й дорослими, впливає на їхнє психологічне самопочуття і, отже, виводить дитину на оптимальний рівень розвитку. [31]

Для аналізу цієї теми використаємо практичний досвід психолога В.В. Дудки. Вона зазначає, що дитина, вступаючи до школи, повинна бути готовою у фізіологічному і соціальному відношеннях, тільки тоді вона може досягнути певного рівня розумового та емоційно-вольового розвитку. Систему взаємовідносин дитини з оточуючим світом виділяють показники психолого-соціальної готовності дитини до школи, пов'язані з розвитком різних видів її відносин: ставлення до дорослого, ставлення до ровесника, ставлення до самого себе. Шкільна дезадаптація настає або у випадку психологічного недорозвинення дитини, або за наявності індивідуальних особливостей, що заважає соціалізації дитини, її гармонійному розвитку як особистості та перешкоджає подальшій успішності у навчанні, загальній соціально-психологічній адаптації.

Отже, зробимо висновки з вищесказаного:

Мал. 2.1. Стислий опис психологічного супроводу соціальної адаптації молодших школярів

На розвиток психологічної готовності молодших школярів ефективно впливають підготовчі заняття з дошкільнятами. Саме ці заняття дають змогу вести спостереження за входженням дітей у колектив, допомагають майбутнім першокласникам познайомитися один з одним, сприяють

виникненню доброзичливих і довірливих взаємин учнів з учителем та привчають до виконання шкільних вимог.

Щоб підготувати дитину до початкової школи, слід знати про її психологічну готовність. Показниками психологічної готовності є: уміння спілкуватися з дітьми та дорослими (комунікабельність дитини); розуміння і прийняття позиції школяра; навички самоорганізації (приготування необхідного обладнання до уроку, уміння скласти портфель); уміння орієнтуватися у просторі й часі.

Процес адаптації першокласників протікає на таких рівнях:

- біологічному (пристосування до нового режиму навчання й життя);
- психологічному (входження до нової системи вимог, пов'язаних із виконанням навчальної діяльності);
- соціальному (входження до учнівського колективу).

Все це означає суттєву перебудову життя, фізіологічних і психічних станів першокласників, про які ми вже зазначали раніше. [51]

Поетапна програма допомоги для адаптації дітей

Зі спостережень педагогів, фізіологів, психологів відомо, що серед першокласників є діти, які через індивідуальні психофізіологічні особливості важко адаптуються до нових для них умов, лише частково пристосовуються (або не пристосовуються зовсім) до режиму роботи і навчальної програми.

Традиційна система освіти відносить цих дітей до групи відстаючих дітей – дезадаптованих. Під шкільною дезадаптацією ми розуміємо сукупність ознак, що свідчать про невідповідність соціально-психологічного і психофізіологічного статусу дитини вимогам ситуації шкільного навчання. Дитина, що вступає до школи, повинна бути зрілою у фізіологічному і соціальному відношенні, вона повинна досягти певного рівня розумового та емоційно-вольового розвитку. Навчальна діяльність вимагає певних знань

про навколишній світ, сформованість елементарних понять, позитивне ставлення до навчання, здатність до саморегуляції поведінки.

Враховуючи тенденції зростання негативних наслідків дезадаптації, що виражаються в труднощах під час навчання, порушеннях поведінки, проблему шкільної адаптації слід віднести до однієї з найбільш серйозних соціальних проблем сучасності. Це вимагає вже не стільки поглибленого вивчення, скільки пошуку продуктивного вирішення на практичному рівні. Для ефективної адаптації необхідно з дітьми раніше проводити психологічну підтримку. Сучасна практика має доволі розвинений інструментарій вивчення рівня та особливостей психічного розвитку дитини.

Перший етап – робота з майбутніми першокласниками та вихователями підготовчої групи. Він починається в березні-квітні місяці одночасно із записом (або відбором) дітей до школи і закінчується на початку червня. У рамках цього етапу передбачається:

- проведення психолого-педагогічної діагностики, спрямованої на визначення готовності дитини до школи.

Зазвичай, діагностика складається з двох складових частин. Спочатку здійснюється загальна експрес-діагностика, що дозволяє зробити висновок про рівень психологічної готовності і сформованості навчальних навичок у дитини. Діти, які мають надзвичайно низькі результати, організовуються у другий діагностичний тур, який спрямований на виявлення причин низьких результатів.

Ця робота включає в себе:

- мотиваційну готовність;
- дослідження рівня розвитку пізнавальних процесів;
- соціально-психологічну готовність (уміння спілкуватися у групі ровесників, „грати” соціальну роль школяра).

Мета дослідження – збір даних для консультування батьків майбутніх першокласників, виявлення дітей „групи ризику”, планування роботи психолога з дітьми, учителями і батьками. Необхідно зробити опитувальник для визначення рівня адаптації дитини до школи (за вправами Л.Ковальновою, Н.Тарасенко). Опитувальники наведені в додатках.

Проводиться ряд поетапних підготовчих моментів:

- індивідуальне консультування батьків про особливості психічного розвитку дитини, а також даються рекомендації щодо подальшого розвитку і підготовки до навчання в школі;

- групова консультація (у формі батьківських зборів). Це спосіб повідомити батькам корисну інформацію стосовно організації дитини перед початком шкільних занять. Можна провести цикл лекцій на теми „Психологічна готовність дітей до навчання в школі”, „Психологічні особливості розвитку дітей 6-7 років”, „Шкільна дезадаптація і пов’язані з нею труднощі навчання”, „Умови успішної соціально-психологічної адаптації дитини до школи”. Велике значення мають індивідуальні консультації, які проводяться для батьків, чиї діти показали низькі результати в процесі тестування (текст консультації можемо прочитати в першому розділі);

- систематична участь психолога на заняттях з підготовки дітей до школи: ігри з розвитку навичок спілкування в групі, розвитку пізнавальних процесів, ігри з розвитку спілкування у групі, релаксаційні вправи. Декілька вправ наведено нижче:

а) Гра «М'ЯЧ»

Увага, діти! У цій грі за допомогою м'яча ми спробуємо познайомитися. Станьмо в коло, обличчям одне до одного. Будь ласка, хто-небудь візьміть у руки м'яч. По колу, за годинниковою стрілкою,

починаючи з того, у кого м'яч, киньте його, називаючи чітко й голосно своє ім'я. Передаючи м'яч, дивіться в очі сусідові. Почали!

А тепер, граючи у м'яч, будемо знайомитися. Той, у кого м'яч, буде кидати його будь-кому з тих, хто стоїть у колі, й називати при цьому ім'я того, кому м'яч адресований. Той, хто переплутав ім'я адресата, називає всі імена учасників гри по колу, починаючи із себе й далі, за годинниковою стрілкою. Отже, кидайте м'яч один одному, називаючи при цьому ім'я того, кому ви його адресуєте.

Рекомендації: Слід звернути увагу дітей на те, що треба намагатися кинути м'яч якнайточніше, щоб його можна було легко спіймати. На першому занятті треба постаратися, щоб усі діти побували в ролі ведучого.

б) Гра «СТЕЖКА»

Керівник пропонує стати в колону за ведучим (ця дитина має бути кмітливою і жвавою). Учасники гри рухаються «змійкою» по уявній стежці один за одним, при цьому ведучий долає уявні перешкоди, які називає у ході гри керівник (наприклад, перестрибує уявні рови), а інші діти повторюють його рухи. За сигналом керівника ведучий стає у «хвіст змійки», а на його місці опиняється дитина, яка була другою (і так далі).

Коли у ролі ведучого побудуть усі діти, треба оцінити найоригінальнішого ведучого.

- Отже, діти, повторюємо рухи ведучого, долаючи «перешкоди» «змійкою». Почали!

Рекомендації: під час оцінювання оригінальності ведучих гри слід розібрати разом із дітьми зображення тих перешкод, які викликали у більшості з них труднощі. Гру можна проводити з музичним

супроводом, при цьому музика має бути підібрана відповідно до перешкоди, що долається.

Більший перелік таких ігор наведений нижче в III розділі.

Проводимо вибірково тести: Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи) [дод. А], проєктивний тест особистісних відносин, соціальних відносин, малюнковими: “Мій клас”; “Що мені подобається в школі”; “Лісова школа”; тест Лурія «10 слів» на визначення пам'яті та уважність [дод. А], “Карта адаптації першокласників”; методика “Експертна оцінка адаптування дитини до школи”; , соціальних емоцій і ціннісних орієнтацій «Будиночки», методика дослідження мотивації навчання у першокласників; методика “Символічного завдання на виявлення соціального “я””; методика “Стиль педагогічного керівництва (за О.Мотковим).

3. Індивідуальна корекційна робота проводиться окремо з тими дітьми, яким вона потрібна.
4. Збір картотеки „групи ризику” по дезадаптації в першому класі на основі інформації, зібраної в процесі психодіагностичного обстеження дитини, а також бесіди з батьками.
5. Проведення профілактичних занять з учнями перших класів за програмами: „Психологічна азбука для першокласників” (Т.Аржакаєва і І.Вачков), „Розвиваюча робота психолога на етапі адаптації дітей до школи” (Т.Азарова, М.Бітянова). (1–2 заняття на тиждень протягом I–II чвертей).

2 етап. Контроль за процесом адаптації першокласників до школи

Цей етап роботи необхідно проводити в жовтні-листопаді. Він надає можливість виявити дітей, яким важко адаптуватися, і завчасно дати їм необхідну психологічну допомогу. Від того, настільки дитина адаптується в шкільному житті, залежить її подальші успіхи в школі і психологічний

комфорт у життя. (Особливу увагу психолог приділяє дітям „групи ризику“).

Контроль адаптації включає в себе:

1. Спостереження над дитиною психолога.

Мета: вивчення особливостей навчальної роботи і поведінки учнів на уроці й на перерві, особливості взаємовідносин між однокласниками, стиль взаємовідносин між учителем і дітьми.

2. Дослідження процесу адаптації першокласників до школи за допомогою психодіагностичних методик:

- малюнок „Мій клас”;
- малюнок „Що мені подобається в школі”;
- малюнок „Лісова школа”;
- „Кольоровий тест відносин”;
- анкета Н.Лусканової „Рівень шкільної мотивації і адаптації” [дод. Б].

3. Індивідуальні бесіди психолога з учителями перших класів.

Мета: збір інформації про дітей:

- виявлення учнів, у яких виникли труднощі в процесі адаптації. Таку „контрольну групу” психолог зіставляє за результатами спостереження, дослідження, бесід з учителями та анкетування [дод. Г]. До них відносять учнів із низьким рівнем адаптації або дезадаптації.

Для перевірки отриманих результатів слід провести повторне анкетування учнів „контрольної групи” (за методикою Н.Лусканової) [дод. Б]. Діагностику готовності до школи можна провести, використовуючи проективний тест особистісних і соціальних відносин за Керном-Йірасиком («Будиночки») [дод. А] чи тест Лурія «10 слів» на пам'ять і уважність, а також методики Т.Нежної "Розмова про школу",

яка дасть можливість дізнатися про динаміку внутрішньої позиції дитини при переході від дошкільного віку до молодшого шкільного.

Отже, використовуючи різні тестові завдання, можемо зробити певні узагальнення для проведення наступних етапів роботи:

7. Зіставлення аналітичного звіту за результатами дослідження проблеми адаптації першокласників до школи.
8. Повідомлення загальних результатів дослідження та рекомендації учителям і батькам.

3 етап. Дослідження причин труднощів в адаптації у дітей „контрольної групи”.

Щоб сформувати корекційну роботу правильно, потрібно виділити причини труднощів. Такий етап роботи включає в себе поглиблене індивідуальне дослідження розвитку пізнавальних процесів, особливості сімейного виховання та особистості дитини, її міжособистісних стосунків у сім'ї і в групі ровесників.

У цій роботі потрібно використовувати такі методи:

- спостереження психолога;
- індивідуальна бесіда з дітьми;
- анкетування учителів і батьків за такими методиками: «Карта адаптації першокласників» (заповняє психолог разом з учителем); «Експертна оцінка адаптування дитини до школи» (містить дві частини: першу частину заповняє учитель, другу – батьки), в результаті яких можна визначити рівень адаптації дитини до школи; «Анкета для батьків першокласників»;
- індивідуальні бесіди з учителями і батьками (застосовуємо тести і опитувальники для батьків);
- індивідуальна діагностика.

З метою підвищення ефективності роботи психолога та соціального педагога в рамках проблеми шкільної зрілості розроблена комплексна проектна-діагностична гра. Вона базується на таких методиках: М.Гаврилюк «Експериментальне дослідження психологічної готовності дітей до навчання у школі» [15; с.15]; І.Аверіна, О.Щебланова, О.Задоріна «Експрес-діагностика інтелектуальних здібностей (МЕДІС) дітей 6-7 років» [1; с.47]; М.Бітянова «Ігрові оболонки великої психологічної гри для дошкільників» [16; с.69].

Визначаємо особливості пізнавальних процесів за:

- методикою “Десять слів” (дослідження слухової механічної пам’яті, працездатності);
- методикою “Запам’ятовування геометричних фігур” (дослідження зорової пам’яті);
- методикою “Коректурна проба”, “Найди відмінності” (дослідження уваги).
- методикою “Назви одним словом”, “Четвертий лишній”, “Матриці Равена” (серія А), “Склади картинку”, “Узори на кубиках Коса” (дослідження мислення і конструктивної діяльності).

Проводимо дослідження особливостей особистості. Для цього використаємо “Теплінг-тест” (на визначення працездатності, типу нервової системи дитини).

Застосуємо методику дослідження мотивації до навчання у першокласників. (Методика розроблена в 1988 р. М.Р. Гінзбург, експериментальні матеріали і система оцінок – в 1993 р. І.Ю. Пахомовою та Р.В. Овчаровою):

- “Неіснуюча тварина”;
- “Дім. Дерево. Людина”;

- слухової механічної пам'яті, працездатності: методика "Десять слів" (автор А.Р. Лурія) [дод. А], модифікація А.А. Реан, С.М. Костромін);
- зорової пам'яті: методика "Запам'ятовування геометричних фігур", модифікація І.А. Барташнікової і А.А. Барташнікова;
- уваги: методики "Знайди відмінності" (варіант "Слона"), модифікація Л. В. Черемошкіної;
- мислення і конструктивної діяльності: методики "Назви одним словом", "Четвертий зайвий", "Склади картинку", модифікація М. Головань;
- слухового сприйняття, довільності, просторового орієнтування, уміння працювати за зразком, розвитку графічних навчань: методика "Графічний диктант", модифікація А.А. Реана, С.М. Костромін.

Одним із важливих моментів є дослідження міжособистісних відносин дітей. Для цього використаємо:

- у групі – методику “Соціометрія” (варіант проведення з використанням листівок);
- у сім’ї – методику “Малюнок сім’ї”.
- у групі – методику "Соціометрія", Дж. Морено (варіант проведення із використанням листівок).

Не менш важливим є дослідження особливостей стилю сімейного виховання. Для цього використаємо:

- опитувальник батьківського ставлення А.Ф. Варга, В.В. Століна; - опитувальник “Яке місце у вашому житті займають діти?”.

Примітка: протоколи і результати всіх досліджень психолог заносить до індивідуальної картки учня.

Після проведених тестів відбувається зіставлення індивідуальних рекомендацій психолога з порадами учителя.

Наступним етапом (четвертим) роботи є індивідуальне консультування учителів і батьків за результатами дослідження. На цьому етапі психолог дає рекомендації учителям, батькам з питань індивідуальних особливостей психологічного розвитку дитини, особливостей навчання, виховання, адаптації дитини до школи, причини труднощів, які виникають у процесі адаптації та навчання.

Мета цього завдання – залучити старших братів і сестер на допомогу, учителів із вирішення проблеми дитини. Психолог пропонує батькам провести відповідну корекційну роботу, пояснюючи при цьому, яка її мета. (Для проведення індивідуальної роботи психолога з дитиною необхідна згода батьків). Вважаємо, важливим завданням етапу роботи психолога є не тільки надання професійних рекомендацій, але й об'єднання власних зусиль – зусилля батьків, учителя для надання різнобічної допомоги дитині в подоланні її проблем.

Дуже важливим етапом роботи є корекційна робота з першокласниками, у яких виникли труднощі в процесі адаптації до школи. В залежності від виявлених труднощів, що виникли в процесі адаптації дитини до школи, психолог визначає напрям корекційної роботи, а саме:

- розвиток пізнавальних процесів і мотиваційної сфери;
- корекція тривожності та агресивності.

Таким чином, за допомогою цих методик, ми спробуємо виявити показники соціальної адаптації.

2.4. Дослідження соціальної адаптації молодших школярів

Щоб визначити соціальну адаптацію молодших школярів, довелося проводити її на базі школи № 19, Саксаганського району, м. Кривого Рогу.

У першому класі знаходиться 24 учня. Час проведення: навчальний рік.

Проводився аналіз за методиками (вибірково):

- Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи), проєктивний тест особистісних відносин, соціальних відносин, [дод. А]
- малюнковими: “Мій клас”;
- “Що мені подобається у школі”;
- “Лісова школа”;
- тест Лурія «10 слів» на визначення пам'яті та уважності, [дод. А]
- “Карта адаптації першокласників”;
- методика “Експертна оцінка адаптування дитини до школи”;
- соціальних емоцій і ціннісних орієнтацій «Будиночки»,
- методика дослідження мотивації навчання у першокласників;
- методика “Символічного завдання на виявлення соціального “я”;

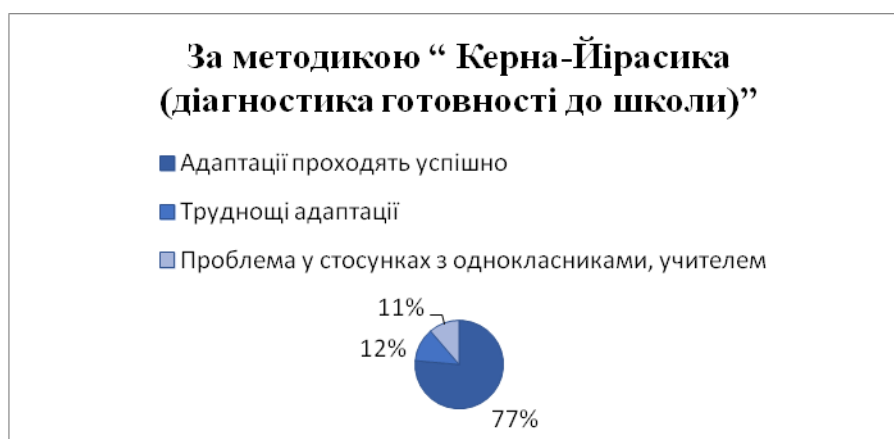
- методика “Стиль педагогічного керівництва (за О.Мотковим).

Розглянемо кілька ситуацій із цих методик і тестів (вибірково 3 варіанти).

Показники за методикою “ Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи)” [дод. А] представлені нижче в таблиці:

Табл. 2.1. Показники за методикою “ Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи)”

Рівні і показники шкільної адаптації	Адаптації проходить успішно	Труднощів адаптації	Проблема у стосунках з однокласниками та учителем
Показники по школі	76,4%	12,3%	11,3%

Діаграма-методика №2.2. “ Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи)”

Показники видів адаптації подані на 24 дітей

Методика малюнок “Що мені подобається в школі”

Діагностувалися особливості мотивації дитини за допомогою цієї методики. Малюнкові проби дали змогу визначити:

- дитячий негативізм;
- високу шкільну мотивацію з позитивним ставленням до школи;
- мотиваційну незрілість;
- пізнавальну мотивацію;
- відсутність шкільної мотивації з перевагою ігрових мотивів.

Отже, аналізуючи діяльність дітей, ми спостерігаємо високу шкільну мотивацію з позитивним ставленням до школи (49,1%).

Після цього було проведено опитування:

Що більш за все подобається у школі?

Діаграма № 2.3. Опитування учнів школи

Розглядаючи ці дані, та за погодженням з учителем класу і психологом школи, було визначено формат і мету тестів. Ми дізналися, що програма та особливості тренінгового заняття детерміновані тим, що загрозливих труднощів у адаптації першокласників досліджуваного класу не виявлено. Тому вважаємо доцільною практику проведення окремих занять з

елементами тренінгу. Слід враховувати об'єктивні реалії початкової освіти, які, звичайно, утруднюють тривалі проекти педагогічної підтримки адаптації першокласників до шкільного навчання.

Досліджуючи взаємини між учителем і учнями, ми використали методикау – малюнок “Лісова школа”. За цією методикою визначаємо не тільки взаємини, а й психологічний стан дитини, що виявляє ступінь виразності в дітей таких симптомів-комплексів, як захищеність, недовіра до себе, тривожність, конфліктність, труднощі спілкування між дітьми і вчителем, депресивний стан.

При дослідженні результатів аналізу було використано методикау “Карта адаптації першокласників”, що стало показником зовнішньої сторони адаптації дітей до школи та особливості їх адаптації у цьому експерименті.

На тест анкети дають можливість повною мірою побачити диференційовану картину відповіді вчителів. Слід зазначити, що обидва тести (“Лісова школа” і “Карта адаптації першокласників”) показують ту ж саму реальність: непристосованість дитини її внутрішньо-особистісні конфлікти, емоційне неблагополуччя. Досліджуючи цю проблему в школі, було виявлено 13,2% дітей із труднощами адаптації.

У класі було проведено тест на «Тривожність» (Р.Темл, М. Доркі, В. Амен) і виявлено рівень тривожності дітей (він становить 14%).

Також було проведено методикау “Експертної оцінки адаптування дитини до школи”. В ході дослідження нам довелося вивчити соціально-психологічну адаптацію дітей до школи за допомогою участі учителів і батьків.

Аналізуючи результати, в нас вийшла схема для учителів і схема для батьків, які зображені нижче у вигляді таблиць.

Табл № 2.2. Результати діагностики вчителів

	Адаптації	Неповна адаптація	Дезадаптація
Показники по школі	89,6	10,3	-

(Показники адаптації подані на 24 дітей)

Табл № 2.3. Результати діагностики батьків

	Адаптації	Неповна адаптація	Дезадаптація
Показники по школі	84,2	15,8	-

(Показники адаптації подані на 24 дітей)

Для визначення уміння дитини орієнтуватися в оточуючому світі, її соціалізацію нами було проведено методику «Інтерв'ю». результати показали, що 75 % дітей справилися із цим завданням.

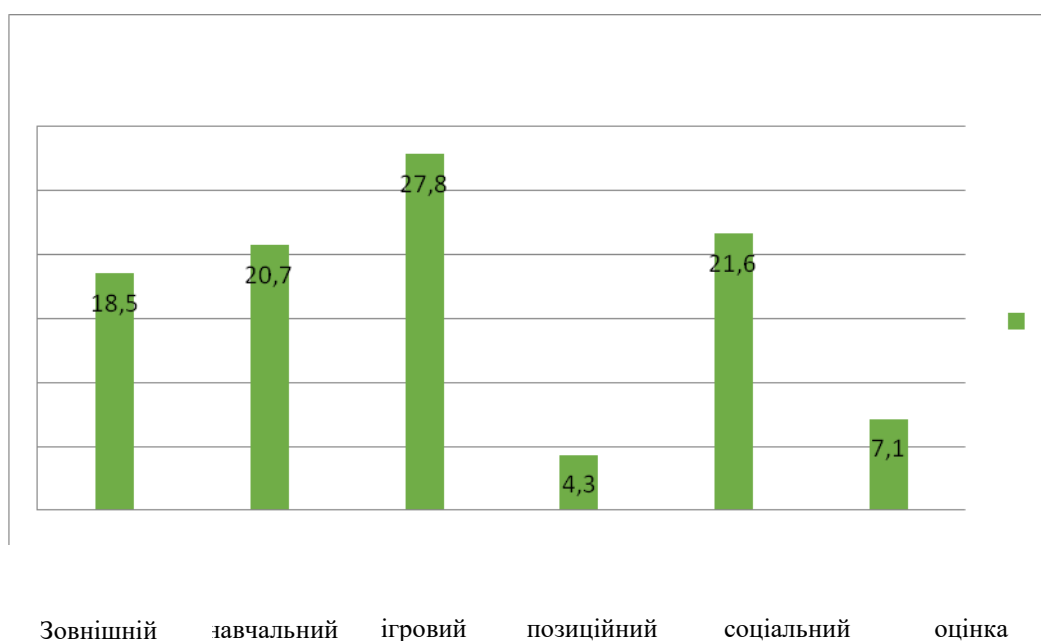
Було проведено опитування «Рівень шкільної мотивації і адаптації» (за анкетною Н.Г. Лусканової) [дод. Б], що й відібражено на діаграмі. Маємо такі отримані дані:

Діаграма № 2.4. Опитування «Рівень шкільної мотивації і адаптації»

Основний процент 49% – це третій рівень даних тесту. Він означає позитивне ставлення дітей до школи, хоча школа цікавить таких дітей більше своєю позаурочною діяльністю. Ці діти добре почуваються в школі, проте відвідують її переважно заради спілкування з друзями. Їм подобається відчувати себе учнями, хизуватися перед ними красивим портфелем, шкільним приладдям: ручками, лінійками, зошитами. Пізнавальні мотиви в цих дітей сформовані меншою мірою, тому навчальний процес їх цікавить недостатньо. Слід на це звернути увагу батькам і вчителям.

Показники мотивацій дітей у школі

Діаграма № 2.5. Показники мотивацій дітей у школі

З отриманих даних ми бачимо, що ігрова мотивація має найвищий процент у школі. Пізнавальна, або навчальна мотивація, має нижчий відсоток, аніж ігрова. З цього можна зробити висновок: ігровий мотив відіграє важливу роль у житті дітей, і особливо це відчутно, коли вони проходять адаптаційний процес. З навчальною мотивацією у більшості дітей

слабко розвинені соціальні мотиви. Тож такі діти мають певні труднощі в соціальній адаптації.

Зауважимо, що соціальна мотивація (за даними досліджень) знаходиться на середині послідовній ланці, на що слід звернути особливу увагу. Слід пам'ятати, в адаптації дитини що важливу роль відіграє соціальна мотивація. Про що й було вище сказано. Варто знати, що за своєю суттю соціальна мотивація допомагає соціалізації, що є дуже важливим у житті маленької людини. Вона зорієнтована на виконання завдання Концепції загальної середньої освіти, яка вимагає «сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і сім'єю, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу усвідомленого вибору особистісного життєвого шляху».

Всі інші мотиви, є теж не менш важливими в житті дитини, адже кожна дитина є індивідуальною і неповторною. Отже, повноцінна навчальна мотивація повинна включати в себе пізнавальні і соціальні мотиви, а також індивідуальність кожної дитини, яка проявляється в домінуванні певного мотиву в середині навчальної діяльності.

Процес соціальної адаптації дитини у нашому дослідженні розглянемо залежно від типу взаємодії педагога з учнями. Щоб це дослідити, ми використовували методику “Стиль педагогічного керівництва (за О.Матковим). Було протестовано всіх учителів молодших класів у школі (взяли участь 7 учителів школи № 19).

За допомогою аналізу тестування спостерігається високий рівень співпраці педагога з дітьми (рівень співпраці педагога з дітьми становить 84%).

Уміння встановлювати стосунки співпраці з дітьми виявлено у 85% учителів (здатність до емоційного співпереживання), а відкритого спілкування – у 93%. Виявлено, що в класі з особистісно орієнтованим

учителем внутрішнє самопочуття учнів значно краще, вони почуваються захищеними, у них нижчий рівень тривожності, діти більше довіряють собі, вони не такі ворожі один з одним, їм легко дається спілкування.

За методами педагогічного впливу виявлено, що 80% вчителів володіють гуманним стилем спілкування, з авторитарним стилем (на жаль) 20%. Відомо, що з таким стилем спілкування спостерігаються у дітей такі симптомо-комплекси, як: ворожість, відчуття, неповноцінності, що досягають рівня статистичної значущості, репресивність.

Зробимо висновок, що на соціальну адаптацію, а саме: шкільну адаптацію дітей, на їх емоційний стан, бажання вчитися – впливає характер спілкування вчителя зі школярами.

Найголовніше, учителю слід надавати пріоритет гуманістичним, демократичним принципам управління навчально-виховним процесом, оскільки вони повною мірою забезпечують успішний перебіг усього процесу адаптації.

Для вивчення самооцінки і соціальної зацікавленості молодших школярів було застосовано методику “Символічні завдання на виявлення соціального “я” особистості.

У молодших класах було проведено два тестування. Тестування на виявлення самооцінки і тестування на сприймання себе частиною групи, або окремо від неї. Дослідження аналізу тестів показали:

Результати показників самооцінки молодших школярів

Діаграма № 2.6. (Показники видів самооцінки на 24 дітей)

З цих результатів ми бачимо, що у першокласників формується висока, адекватна і низька самооцінка.

Зазначимо, що дії школяра, порівняно з діями дошкільника, набувають набагато важливішого для нього значення, оскільки він уже змушений відповідати сам за себе. Самооцінка дітей дуже залежить від оцінки їхньої діяльності й поведінки дорослими (батьками і вчителями). Школяр ніби спостерігає за собою очима дорослого. Він визнає його авторитет і приймає його оцінки. Тому часто, характеризуючи себе як особистість, учень початкової школи повторює лише те, що чув про себе від дорослих.

Ми вияснили, що особливу увагу слід звернути на показник низької самооцінки, який у школі становить 8%. Відомо, що якщо в дитини низька самооцінка, значить у неї є певні труднощі в адаптації.

Це дуже важливо, адже для соціальної адаптації самооцінка відіграє велику роль, тому що діти з низькою самооцінкою важко адаптуються в

навколишньому середовищі. Тому не менш важливим є те, як дитина сприймає себе в групі чи поза нею. Проводячи дослідженнями, ми бачимо, що соціальна адаптація є проблемою для молодших школярів.

Визначимо найбільші труднощі в соціальній адаптації, які пов'язані з:

- невмінням з'ясовувати протиріччя між шкільним «ми» і домашнім «я» (дитина не може вийти за межі сім'ї);
- проблемою у стосунках з однолітками і вчителем;
- зазнає труднощів у спілкуванні;
- не сприймає себе частиною групи.

Отже, проблема соціальної адаптації є досить актуальною і потребує особливої уваги психологів, учителів і батьків.

Аналіз одержаних даних

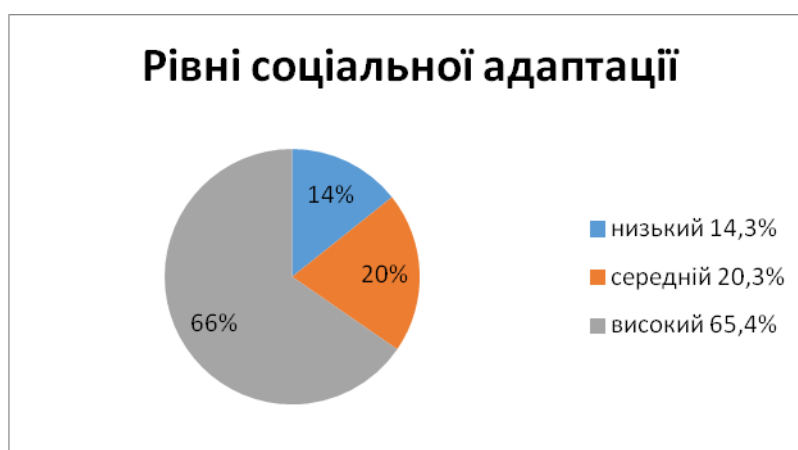
Дослідження, проведене нами, дозволило виявити особливості соціальної адаптації молодших школярів на прикладі обраної нами школи № 19.

Спостерігаючи за навчанням і поведінкою учнів на уроках та в позаурочний час, ми визначили особливості взаємовідносин між учителями і дітьми.

В основному, процес соціальної адаптації дітей проходить успішно, довело нам психодіагностичне обстеження. Проте існує ряд специфічних труднощів. Виявилось, що це труднощі у спілкуванні з іншими дітьми та із вчителем. Було виявлено на основі цих досліджень типи труднощів соціальної адаптації. Результати психодіагностики були зіставлені з результатами спостереження, бесід з учителями і батьками.

Проаналізуємо експериментальні дані з кожної психодіагностичної методики.

За проєктивними малюнковими методиками методика “ Керна-Йірасика, “Що мені подобається в школі”, “Лісова школа”, «Карта адаптації першокласників» (тест на «Тривожність») було виявлено три рівні соціальної адаптації. Група дітей із низьким рівнем соціальної адаптації становить 14,3% учнів. Здебільшого це діти з певними істотними труднощами у соціальній адаптації. Діти, які успішно адаптувались до умов нового соціального середовища (з високим рівнем) становлять 20,3% і середній рівень соціальної адаптації – 65,4%.

Діаграма № 2.7. Рівні соціальної адаптації

Такий результат пояснюється зміною соціального середовища та новизною соціальної ситуації. За аналізом методик “Що мені подобається в школі”, “Лісова школа” ми побачили зміну соціальної ролі дитини, появу нових обов’язків, що позначається на стосунках з однолітками і вчителями.

Школярі спочатку захоплені навчанням, мало вступають у контакт з однолітками і вчителями. Стосунки молодших школярів з однолітками регламентовані, переважно нормами “дорослої” моралі, тобто успішністю у навчанні і виконанням норм дорослих. Характерною особистістю взаємин молодших школярів є те, що їхня дружба заснована, як правило, на спільності зовнішніх життєвих обставин і випадкових інтересів. Усе це сприймається дитиною як певний переломний момент у її житті, який супроводжується ще й перебудовою системи взаємовідносин із дорослими,

де найавторитетнішою фігурою серед яких є вчитель. І саме від нього залежить соціальний розвиток дитини.

Було проведено методики усного опитування і тестування, щоб дослідити соціально-психологічну адаптацію дітей. За допомогою методик “Експертна оцінка адаптування дитини до школи” і “Карта адаптації першокласників” було проатестовано вчителів і батьків. Аналіз показав: за оцінками вчителів, адаптація дітей до школи становить 89,6%, а неповна адаптація – 10,3%.

Діаграма № 2.8. Оцінка вчителів

З результатів тестування батьків: адаптація дітей до школи – 84,2%, а неповна адаптація – 15,8%

Діаграма № 2.9. Оцінка батьків

Можемо зробити висновок: батьки бачать більше труднощів у соціально-психологічній адаптації дітей. Цей результат має високу інформативність у плані психокорекційної роботи шкільного психолога для становлення особистості. Як показало наше дослідження, важливу роль у соціальній адаптації дітей відіграє стиль педагогічного спілкування вчителів. Ми використали методику “Стиль педагогічного керівництва” (за О.Мотковим), досліджуючи цю проблему. Виявлено, що 87% учителів демонструють високий рівень співпраці з дітьми. Своє вміння встановлювати стосунки співпраці на високому рівні оцінок можуть 79% учителів, а здатність до емоційного співпереживання і відкритого спілкування – 80%. Це досить високий показник, який, можливо, не зовсім відповідає реальності, оскільки одержані нами дані на основі самооцінки самих учителів.

Учні початкової школи спілкуються з учителем переважно в процесі виконання навчальних завдань або під впливом зовнішніх обставин. Стосунки між дітьми в класі складаються, в основному, за сприяння вчителя. Учитель завжди виділяє деяких учнів у класі як зразок для інших у навчанні і поведінці, одночасно звертає увагу на хиби в поведінці деяких учнів. Як правило, більшість першокласників відтворює у своєму ставленні до них

ставлення вчителя. Адже дитина ще не знає й не усвідомлює критерії, з яких вона виходить у своїй оцінці тих чи інших учнів. Отже (що дуже важливо), від стилю взаємин, які складаються між учнем і вчителем, залежить активність і самопочуття дитини, а також її характер спілкування. А щодо моральних якостей учня, то слід зауважити, що вони складають фундамент особистості. На жаль, у практиці трапляється й такий стиль спілкування, який не лише не сприяє у повній мірі соціальній адаптації, а й навіть утруднює її. За даними дослідження, такий стиль роботи учителя становить 20%. Він проявляється в тому, що учитель “диктує” вимоги, не стимулює ініціативу і самостійність дитини, дозволяє собі грубі й образливі характеристики дитини, проявляє нетерпимість, підвищує голос на дитину; до того ж у нього можуть бути любимі та нелюбимі діти.

Н.Шипковенський запропонував класифікацію стилів спілкування вчителя з учнями, що не сприяють адаптації до школи. Назвемо їх: [№№№№]

- авторитарно-диктаторський стиль (учитель “диктує” вимоги, не стимулює ініціативу і самостійність вихованців);
- зневажливе ставлення до дітей (учням дають грубі, образливі характеристики);
- скандальний стиль (характеризується тим, що вчитель нестриманий, підвищує голос до крику; голосно робить зауваження, рідко хвалить дітей, акцентує увагу на недоліках);
- непослідовний (характеризується тим, що у вчителя ставлення до дітей неоднакове: він має “мазунчиків” і учнів, яких не любить).

Можна зробити деякі висновки: такі стилі спілкування з дитиною не можуть сформувати у неї не тільки позитивного ставлення до навчання, а й позитивних моральних якостей і позитивної самооцінки.

У школі вчитель навчає дітей бути уважними, запам'ятовувати прочитане, думати, уявляти, стежити за своєю вимовою та ін. Все це дуже важливо з перших днів перебування дітей у школі. Учитель звертає увагу на

різні сторони психічної діяльності, допомагає усвідомлювати дії, скеровувати їх, стримуватися, керувати своєю поведінкою, а також помічати й виправляти свої вади. Саме в молодшому шкільному віці формується уявлення про свої фізичні і психологічні якості та якості оточуючих людей, що призводить до оточення і ускладнення Я-образу та образів інших людей. Аналіз методики показує, що учнів із високою самооцінкою 16%, з адекватною – 41%, з низькою – 8%.

Багато школярів сприймають себе частиною групи, а це означає, що вони соціально зацікавлені.

Великого значення надають широким соціальним мотивам – відповідальності, обов'язки у молодшому шкільному віці. Така соціальна настанова важлива для успішного навчання. Пізнавальний інтерес до змісту й процесу навчання у більшості дітей (навіть наприкінці цього віку) залишається на низькому або середньому рівні.

У мотивації молодшого школяра значною мірою займають особистісні мотиви. Щоб дослідити їх, нами було проведено дослідження мотивації навчання у першокласників. Результати показали, що 21,6% дітей мають переважно соціально мотиви, навчальні мотиви мають 20,7% дітей, ігрові – 27,8%. Зовнішніми мотивами керуються 18,5%, позиційними – 4,3%, із мотивацією гарної оцінки – 7,1%. З цих результатів ми бачимо, що основним джерелом мотивації у молодших школярів є навчальна та ігрова діяльність, менш сформованими є позиційні мотиви.

Серед учнів молодших класів школи № 19 ми провели опитувальник за анкетною Н.Г. Лусканової «Рівень шкільної мотивації і адаптації», що становить 49%. У цих дітей позитивне ставлення до школи, але школа цікавить їх здебільшого позаурочною діяльністю. Такі діти добре почуваються в школі, проте відвідують її переважно заради спілкування з друзями та вчителями.

Отже, аналізуючи результати діагностичних обстежень, ми зробили загальний висновок: соціальна адаптація молодших школярів є важливою психолого-педагогічною проблемою, на яку слід звернути увагу вчителям, психологам і батькам. За цими результатами ми виявили найбільш типові труднощі, які впливають на соціальну адаптацію молодших школярів, а саме:

1) труднощі дитини у стосунках з учителем:

- не відчуває емоційну близькість з учителем;
- боїться вчителя;
- важко вступає в контакт з учителем;

2) труднощі дитини у стосунках з однокласниками:

- дразнять, кривдять її;
- почувається самотньою;
- не має друзів;

3) низька самооцінка:

- недооцінює себе;
- недовіряє собі і людям;
- відчуття неповноцінності;

4) труднощі у спілкуванні:

- має малий словниковий запас;
- низький рівень розвитку;
- нерішучість;
- чутливість до думки іншого;

5) невміння розв'язувати протиріччя між своїм «я» і сімейними та шкільними «ми».

Отже, виникнення специфічних труднощів соціальної адаптації молодших школярів, насамперед, пов'язані з діяльністю педагога, зі шкільним оточенням, неправильним вихованням у сім'ї.

Така категорія дітей (з низьким рівнем шкільної адаптації) в майбутньому буде відчувати значні труднощі в шкільному і в повсякденному житті, тому дуже важливо завчасно вжити відповідних корекційних і виховних заходів.

Проведені дослідження нам показали, настільки важливою є соціальна адаптація в житті молодшого школяра і як тісно вона пов'язана зі шкільною.

Висновок до II розділу

Ми вже зазначали, що навчання дитини у школі, особливо на початковій стадії, - це складний і відповідальний період у її житті. Навчальна діяльність, як і будь-який новий, ще не засвоєний вид діяльності, вимагає мобілізації всіх психічних і психофізіологічних зусиль дитини задля того, щоб опанувати потрібні вміння, навички, пристосуватися до нового режиму дня, знайти своє місце у групі нових товаришів, встановити взаємовідносини з учителем. Зміни, що відбуваються у психіці дитини в початковий період освоєння навчальної діяльності, відбивають процес її адаптації.

Учитель повинен створити всі умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання, а для цього педагог повинен глибоко розбиратись у вікових особливостях психічного розвитку молодшого школяра. Вважаємо, що характеристика кожного вікового періоду психічного розвитку містить такі основні компоненти, як: провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, новоутворення психіки й особистості. Складність управління цим процесом полягає в тому, що адаптація у різних дітей відбувається по-різному і залежить від їх індивідуально-психологічних особливостей, рівня підготовленості дитини до шкільного навчання, а також від педагогічних умов, створених у школі для роботи з першокласниками.

Отже, можна зробити висновки:

- у ході адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка надовго визначає подальшу долю її розвитку;
- адаптація – це універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем, складне соціально зумовлене явище;
- процес адаптації першокласників протікає на біологічному, психологічному, соціальному рівнях;
- ознаки адаптивних проблем першокласника – це стан тривожності, депресії, невпевненість у собі, навіть і невротичні прояви;

- учитель повинен створити психолого-педагогічні умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання.

Період вступу до школи краще перенесуть і впораються з ним здорові діти. Вони легше справляться із розумовим і фізичним навантаженням, з нормальним рівнем функціонування. Будь-яке захворювання, затримка функціонування систем організму, загальна його ослабленість погіршують стан центральної нервової системи і є причиною більш тяжкого перебігу адаптації.

Допомогти кожному учню соціалізуватися й адаптуватися до соціального середовища шляхом оптимального розвитку його потенційних можливостей є метою психологічного супроводу. За своєю суттю вона зорієнтована на виконання завдання Концепції загальної середньої освіти сприяти ставленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і сім'єю, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху.

На розвиток психологічної готовності молодших школярів ефективно впливають підготовчі заняття з дошкільнятами. Саме ці заняття дають змогу вести спостереження за входженням дітей у колектив, допомагають майбутнім першокласникам познайомитися один з одним, сприяють виникненню доброзичливих і довірливих взаємин учнів з учителем та привчають до виконання шкільних вимог.

Щоб підготувати дитину до початкової школи, слід знати про її психологічну готовність. Показниками психологічної готовності є: уміння спілкуватися з дітьми та дорослими (комунікабельність дитини); розуміння і прийняття позиції школяра; навички самоорганізації (приготування необхідного обладнання до уроку, уміння скласти портфель); уміння орієнтуватися у просторі й часі.

Ще раз повторимося, щоб підготувати дитину до школи створенно поетапну програму допомоги для адаптації дітей, яка складається з 4 етапів:

Перший етап – робота з майбутніми першокласниками та вихователями підготовчої групи, де включає в себе ряд поетапних підготовчих моментів.

Другий етап. Контроль за процесом адаптації першокласників до школи.

Третій етап. Дослідження причин труднощів в адаптації у дітей „контрольної групи”.

Четвертий етап. Індивідуальне консультування учителів і батьків за результатами дослідження.

По цим етапам ми досліджуємо соціальну адаптацію молодших школярів (школи 19):

- діагностуємо готовність до школи; (адаптація проходить успішно 76,4 %)

- діагностуємо особливості мотивації дитини; аналізуючи діяльність дітей, ми спостерігаємо високу шкільну мотивацію з позитивним ставлення до школи (49,1%).

- досліджуємо взаємини між учителем і учнями; на тест анкети дали можливість повною мірою побачити диференційовану картину відповіді вчителів. Слід зазначити, що обидва тести (“Лісова школа” і “Карта адаптації першокласників”) показують ту ж саму реальність: непристосованість дитини її внутрішньо-особистісні конфлікти, емоційне неблагополуччя. Досліджуючи цю проблему в школі, було виявлено 13,2% дітей із труднощами адаптації.

- було проведено тест на «Тривожність» і виявлено рівень тривожності дітей (він становить 14%);

- продіагностували вчителів та батьків, та провели опитувальники.

З отриманих даних ми бачили, що ігрова мотивація має найвищий процент у школі. Пізнавальна, або навчальна мотивація, має нижчий відсоток, аніж ігрова. З цього можна зробити висновок: ігровий мотив відіграє важливу роль у житті дітей, і особливо це відчутно, коли вони проходять адаптаційний процес. З навчальною мотивацією у більшості дітей слабо розвинені соціальні мотиви. Тож такі діти мають певні труднощі в соціальній адаптації.

Зауважимо, що соціальна мотивація (за даними досліджень) знаходиться на середині послідовній ланці, на що слід звернути особливу увагу. Слід пам'ятати, в адаптації дитини що важливу роль відіграє соціальна мотивація. Про що й було вище сказано. Варто знати, що за своєю суттю соціальна мотивація допомагає соціалізації, що є дуже важливим у житті маленької людини. Вона зорієнтована на виконання завдання Концепції загальної середньої освіти, яка вимагає «сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і сім'єю, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу усвідомленого вибору особистісного життєвого шляху».

Всі інші мотиви, є теж не менш важливими в житті дитини, адже кожна дитина є індивідуальною і неповторною. Отже, повноцінна навчальна мотивація повинна включати в себе пізнавальні і соціальні мотиви, а також індивідуальність кожної дитини, яка проявляється в домінуванні певного мотиву в середині навчальної діяльності.

За допомогою аналізу тестування спостерігається високий рівень співпраці педагога з дітьми (рівень співпраці педагога з дітьми становить 84%).

Зробимо висновок, що на соціальну адаптацію, а саме: шкільну адаптацію дітей, на їх емоційний стан, бажання вчитися – впливає характер спілкування вчителя зі школярами.

Було проведено тестування на виявлення самооцінки і тестування на сприймання себе частиною групи, або окремо від неї. З цих результатів ми бачимо, що у першокласників формується висока, адекватна і низька самооцінка.

Ми вияснили, що особливу увагу слід звернути на показник низької самооцінки, який у школі становить 8%. Відомо, що якщо в дитини низька самооцінка, значить у неї є певні труднощі в адаптації.

Отже, проблема соціальної адаптації є досить актуальною і потребує особливої уваги психологів, учителів і батьків.

Розділ III. Загальна характеристика корекційних програм для школярів

3.1. Опис корекційно-розвивального заняття і його програми

Школярам першого класу слід успішно опанувати навчальну діяльність, засвоїти шкільні норми поведінки, долучитися до життя у класному колективі, пристосуватися до нових умов розумової праці та режиму. Діти повинні вміти оперувати елементарними поняттями, мати позитивне відношення до навчання і здатність до саморегуляції поведінки.

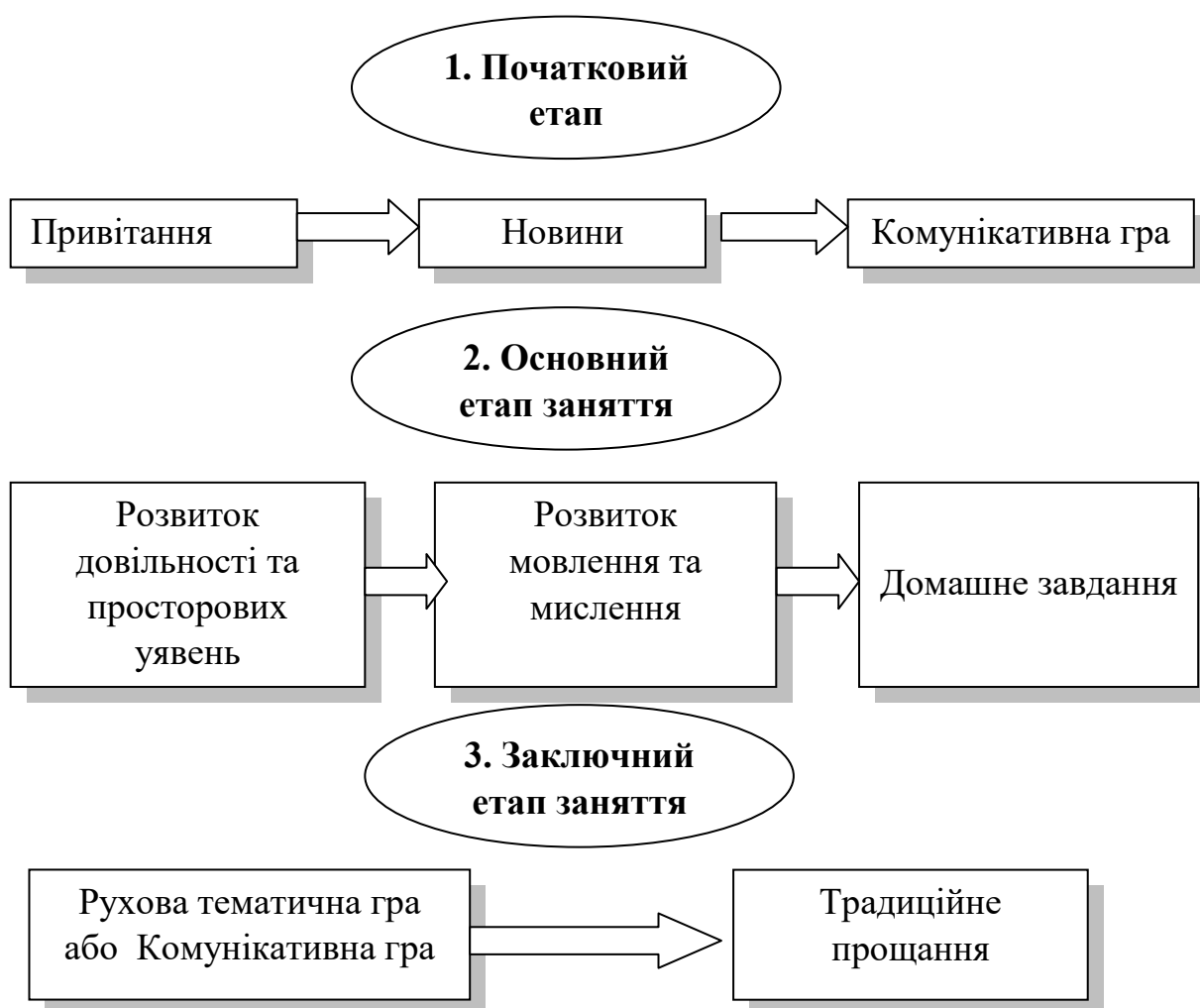
Першокласники повинні бути зрілими у фізіологічному і соціальному відношенні, вони повинні досягти певного рівня розумового і емоційно-вольового розвитку, адже тепер нова для них навчальна діяльність вимагає певних знань про навколишній світ. [31]

На жаль, дуже часто серед першокласників є такі діти, які через індивідуальні психофізіологічні особливості не можуть адаптуватися до нового для них життя: не вміють встановлювати позитивні відносини з іншими дітьми і вчителем, лише частково пристосовуються або не пристосовуються зовсім до режиму роботи і навчальної програми.

Для прикладу розглянемо програму, за якою слід працювати з дітьми молодшого шкільного віку.

Ігрова діяльність навчає дитину керувати власною поведінкою. Спілкування в групі розширює межі бачення дитиною власних можливостей через відбивання дій інших та з іншими. Створення ситуації успіху виявляє здатність дитини до самоактуалізації та ефективнішого засвоєння знань. Найбільш привабливі - рольові ігри. Але найслабшим ланцюжком у дітей, які відчують труднощі у школі, є розвиток мовлення. Цим дітям важко висловлювати власні думки та почуття, звертатися до інших, отримувати зворотний зв'язок. Саме из-за таких труднощів ми відобразили схему корекційно-розвивального заняття:

Схема 1 Побудови корекційно-розвивального заняття

Початковий етап

Кожне заняття традиційно починається з процедури привітання, яка не тільки сприяє згуртуванню дітей, а й налаштовує їх на позитивну взаємодію.

Наприклад, можна запропонувати таку вправу. Діти довільно рухаються по кімнаті під музику та, зустрічаючись одне з одним, посміхаються і промовляють лише два слова: «Здрастуй, (ім'я дитини)», а потім продовжують рух. Завдання можна змінювати, додаючи плескання в долоні, потискування рук тощо; психолог і діти стають у коло і, тримаючись за руки, промовляють по складах: «Здра-стуй-те», роблять кілька кроків уперед, зустрічаючись у центрі кола.

Завершує початковий етап рухова комунікаційна гра, яка проводиться з метою підвищення енергетичного ресурсу групи, формування позитивного емоційного настрою на продовження заняття, а також сприяє розвитку колективних форм взаємодії, які проявляються в доброзичливому ставленні до однокласників, умінні підпорядковувати власні дії зовнішнім вимогам.

Кожен учасник групи перед прощанням має отримати «погладжування» або з боку однокласників та психолога, або самому заявити про власні досягнення та успіхи. «Гра-оптимізатор» зазвичай малорухлива.

Основне її завдання – отримання дітьми позитивного досвіду спілкування, створення позитивного самосприйняття незалежно від реальних успіхів дитини у навчальній діяльності й підвищення настрою наприкінці заняття.

Основний етап

Основний етап заняття має корекційно-розвивальний характер і спрямований на формування основних функцій, необхідних для засвоєння

навчального матеріалу: довільності, просторових уявлень, мовлення та мислення.

Продуктивність у молодшому шкільному віці виражається в умінні розуміти цілі, що їх встановив дорослий, та діяти відповідно до них, виконувати дії за зразком, організовувати власну діяльність, самостійно плануючи способи досягнення мети.

Вправи з розвитку продуктивності та просторових уявлень, як правило, проводяться у письмовій формі, тому в кожній дитини обов'язково має бути зошит у клітинку та простий олівець. Це найдовший за часом відрізок заняття - від 10 до 15 хвилин.

Завдання і вправи на розвиток мовленнєвої та мисленнєвої діяльності поєднані не випадково. Логічне мислення – це мислення мовленнєве, де слово є й основою, і засобом, і результатом цього процесу.

Розвиток логічного мислення багато в чому залежить від рівня розвитку мовлення дітей, а формування мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) визначається ступенем участі мовлення у процесі розумової діяльності. Завдання та вправи цього блоку проводяться в усній формі, але потребують великої кількості стимульного матеріалу (карток із малюнками та словами, репродукцій тощо) і дуже часто супроводжуються процесом малювання. Тому в класі повинні бути кольорові олівці, фломастери та папір.

Завершує основний етап процедура домашнього завдання. Найчастіше це невеличкі творчі роботи. Наприклад, після заняття, яке було присвячене умінню орієнтуватися в приміщенні за планом, дітям пропонують намалювати свій план власної кімнати, а на наступному занятті надається можливість розповісти про неї. Домашнє завдання ставить за мету не тільки закріплення отриманих знань, а, в першу чергу, надає можливість дитині заявити про себе.

Завершальний етап

Завершальний етап – проведення або рухливої тематичної гри, яка підтримує основне завдання й націлена на відпрацювання однієї з пізнавальних функцій, або комунікативної «гри-оптимізатора», про яку згадувалося вище. Такі ігри сприяють розслабленню дітей наприкінці роботи та формують позитивне ставлення до заняття в цілому.

Кожне заняття традиційно закінчується процедурою прощання, яку можна придумати разом із дітьми. Наприклад, може бути виконана така вправа. Діти, взявшись за руки, щільно збираються в коло. Потім, промовляючи по складах «До по-ба-че-ння», роблять коло ширше й у кінці розмикають руки.

Природно, що в кожному конкретному випадку слід враховувати індивідуальні особливості групи, класифікацію труднощів та динаміку перебігу корекційного процесу. [55]

Для прикладу розглянемо програму, за якою слід працювати з дітьми молодшого шкільного віку.

Програма 1.

Вправа 1.

Тема: Відчуття

Мета: Створювати мотивацію пізнання самого себе та іншої людини.

Сприяти усвідомленню нової соціальної ролі.

Хід заняття

Вправа «НЕТРАДИЦІЙНЕ ПРИВІТАННЯ»

Психолог ділить дітей на пари. Вони стають обличчям одне до одного, їм пропонується привітатися ручками, ніжками, плечима, носиками тощо. Щоразу партнер у парі повинен змінюватися.

Організаційна хвилинка: відгадування загадок:

- 1) Кругла куля, дві моргулі, горбок, що нюхає, і дірка, що дмухає (*голова*).
- 2) Один говорить, двоє дивляться, двоє слухають (*рот, очі вуха*).
- 3) Завжди в роті, а не проковтнеш (*язик*).
- 4) Вона все тіло накриває, від холоду та спеки захищає (*шкіра*).

З першокласниками слід проводити бесіди, які розширюють їх кругозір.

Наприклад:

- Що ви бачите навколо себе?
- Чим бачите?
- Які звуки чуєте?
- Чим чуєте?
- Які звуки вам до вподоби?
- Які звуки не подобаються?
- Які, на вашу думку, шкідливі для здоров'я?
- Які запахи ви відчуваєте?
- Який запах є вашим улюбленим?
- А які вам неприємні?
- Чим розрізняєте смак?
- Що вам смакує найбільше?
- Що не подобається на смак?
- Що ви можете відчувати доторком руки?
- Що робите, коли вам холодно?
- А коли спекотно?

Психолог проводить заняття з дітьми:

- Завдяки очам, вухам, носу, язику, шкірі людина здатна бачити, чути відчувати запах, смак, речі на дотик, тобто сприймати навколишній світ. Окрім зору, нюху, смаку, дотику, є ще й відчуття спраги, голоду, рухів і положення тіла або його частин у просторі. [65]

Вправа 2.

Гра «ЧАРІВНА ТОРБИНКА»

Кожному по черзі пропонується з торбинки дістати один предмет. Потім кожен учень розповідає про предмет, який дістав.

Бесіда за малюнками

- Завдяки чому людина може сприймати навколишній світ? *(завдяки органів чуттів)*

- Які ви знаєте органи чуттів? *(діти називають їх).*

Надається школярам творче завдання

Психолог говорить: - Подумайте, як можливість чути, бачити, відчувати смак і запах допомагає людям у професійній діяльності *(малюнки: художник, музикант, кухар, парфумер, лікар, шофер та ін.).*

Надаються дітям навідні запитання (якщо дітям важко відповісти):

- Ким ви хотіли би працювати в майбутньому?
- Чому?
- Які органи чуттів особливо важливі для цієї професії?

Підводяться підсумки заняття:

- Які органи чуттів є в людини?
- Для чого вони потрібні?

Вправа 3.

Тема: «Я – частина нашого класу»

Мета: Сприяти адаптації до шкільного навчання, зменшенню тривожності, сприяння устанавленню дружніх стосунків.

Матеріали: дошка, крейда, 2 мотузки, 2 ватмани, ручки або маркери на кожного учасника, велика повітряна кулька, 6 вирізаних відбитків долонь.

Хід заняття

Вправа 4. «ВІТАННЯ»

Діти разом із психологом стають у коло, тримаючись за руки, промовляють: «Вітаю. Бажаю здоров'я та гарного настрою».

Проводиться «мозковий штурм»

Психолог питає дітей: - Хто такий друг? Якими правилами ми керуємось у спілкуванні з другом?

(Усі відповіді записує на дошці. У підсумку слід зробити акцент на такому правилі, як уміння домовлятися).

Мета сьогоднішнього заняття – розвиваємо уміння домовлятися.

Вправа 5. «ПАВУЧОК»

Вісім учасників стають у коло спинами до центру. Їх стрічкою міцно зв'язують навколо пояса. Вони – павучок. Необхідно виконати разом певні завдання (пройти по класу, кожному на дошці залишити свій підпис і т.ін.).

Відбувається обговорення: кожного запитують, як він почувався, чому не врахував прагнень інших тощо. Павучок лише тоді впорався із завданням, якщо всі почувалися добре. Слід зробити акцент: правило друзів – домовлятися.

Вправа 6. «СІАМСЬКІ БЛИЗНЮКИ»

Обираємо дві пари гравців (доцільно ставити у пари тих, хто найменше спілкується у повсякденному житті). Кожній парі мотузкою зв'язуємо ноги (три на двох). Пари отримують завдання на швидкість: виграє та, де під час виконання враховувалось самопочуття кожного учасника.

Обов'язково відбувається обговорення. Акцент на правилі друзів – домовлятися.

Вправа 7. «ПАВУТИНКА»

Обераються дві команди по п'ять учасників кожна. Кожній команді зв'язують до купи по одній руці з крейдою в кожній. Завдання: за обмежений час необхідно намалювати 5 різних фігур, кожен учасник повинен намалювати лише по одній фігурі.

Обговорення – за аналогією попередньої вправи.

Вправа 8. «КУЛЬКА ДРУЖБИ»

Психолог надуває велику повітряну кульку, обирає двох гравців, між животиками яких затискається кулька. Необхідно без допомоги рук пронести кульки навколо ряду парт так, щоб вони не торкнулися підлоги. Під час виконання завдання необхідно відпрацьовувати вміння домовлятися.

Обговорення: спершу запитують враження гравців (чи досягли мети? що вдалося? в чому виникли утруднення). Потім запитують у спостерігачів: як відбувалось виконання завдання з їхньої точки зору? що вони хотіли б порадити гравцям?

Вправа 9. «ЗМІЙКА»

Формуються дві команди по 5 гравців. Учні стають у ряд і кладуть руки на плечі один одному. Треба на швидкість пройти довкола ряду парт. Перемагає та команда, яка впоралася швидше, і чия змійка жодного разу не порвалася. Протягом гри робиться акцент на відпрацюванні вміння домовлятися.

Підводимо підсумок:

- Із ким у стосунках необхідно уміти домовлятися?
- Чому була присвячена сьогоднішня зустріч?
- Чого ви навчилися?
- Як зможете використовувати отримані сьогодні знання в житті?

Програма 2.

Тема: Чи веселий, дружний клас? Це залежить лиш від нас!

Мета: Розвивати ефективну взаємодію в учнівському колективі.

Хід заняття

Привітання «Я тобі довіряю тому, що ти...»

Діти стають у коло. Перший учень повертається до сусіда і починає вітатися словами: «Я тобі довіряю, бо ти...»

Вправа 1. «ЧИ ПОТРІБНО ДОВІРЯТИ ЛЮДЯМ»

Діти діляться на пари. Один з пари довіряє людям, другий – ні. Діти повинні довести у діалозі одне одному свою правоту. Можливий варіант за принципом «Акваріума», коли двоє працюють, а решта уважно спостерігає.

Після вправи відбувається обговорення теми.

Вправа 2. «ЛАНЦЮЖОК ДОВІРИ»

Діти по черзі розповідають, кому в сім'ї довіряють найбільше і чому.

Вправа 3.

Італійська казка «КАЧАН КАПУСТИ»

Поблизу моря стояла блаженська хижка, де жив старенький рибалка з дружиною. Були вони дуже бідними. Наловить старий риби, стара наварить юшки – тим і наїлися. Аж ось одного разу повернувся рибалка додому, приніс з десяток рибинок. Стара жінка подивилась на них і зажурилась.

- Щодня риба та риба! Як же вона мені набридла... Хочеться мені капусти, хоч вмирай.

- Не дури, жінко! Є риба, і те добре!

Зітхнула стара і почала вогонь розводити у печі. А старий заговорив:

- Мені і самому хочеться капустки до смерті...

- А де її взяти? – обізвалась дружина. – Був би в нас город... Он у сусідки які качани на грядках сидять, великі, круглі, як поросята!

- Та тож у сусідки! А море – не город, його не зореш, хвилі – не грядки, їх не засієш. Та що говорити! Піду повішу сіті сушитись.

Вийшов чоловік із хижі, зупинився за дверима та й зажурився: «Шкода мені моєї старої. Хоч би оденький раз її капусткою порадувати. А чи не залізти мені до сусідки? Вечір темний, хто мене там побачить?»

Вирішив так дід і пошкандибав стежкою. А дружина його тим часом теж замислилась: «Шкода мені мого старого. Хоч би оденький раз його капустою порадувати. У сусідки капусти багато. Однією голівкою менше, вона й не помітить»

Подумала так стара жінка і почалапала до сусідського городу. Небагато пройшло часу – повернувся старий додому, похмурий, як осіннє море. А слідом за ним і стара прийшла. Дід на жінку накинувся:

- Я через тебе ледь від сорому не помер! Капусти їй закортіло. А я старий дурень і рушив за капустою до чужого городу. Нагнувся качан зірвати, дивлюся – жінка над грядкою схилилася, мабуть, хазяйка. Я гайда навтьоки, ледве їй на очі не потрапив.

- Та ще й я у нього винна! Я сама від страху оговтатись не можу. Зайшла в сусідський город, щоб для тебе голівку капусти зрізати, дивлюся – чоловік копирсається на грядці, хазяїн, мабуть. Я дала драла...досі ноги підгинаються від страху.

Аж раптом двері відчинилися, і в хатину ввійшла сусідка, та сама, яка капусту вирощувала. Рибалка та його дружина так і завмерли з переляку. А сусідка сказала:

- Щодня капуста й капуста. До смерті хочеться з чоловіком рибкою поласувати. Чи не дасте нам на юшку?

Старий зрадів:

- Бери, бери, сьогодні рибка гарно зловила!

Прийняла сусідка подарунок та й мовить:

- Зроби і нам таку ласку. Принесла я вам качан капусти, найкращу голівку вибрала.

Рибалка та його дружина тільки презирнулися. Зварили на вечерю капустак. Почав старий їсти та раптом опустив ложку.

- Стій, жінко! Ти з якого боку на город зайшла?

- З лівого.

- Так це нам з тобою сором очі застелив. Я на чужий город із правого боку заходив. Ось ми і не признали одне одного. Тільки страху натерпілися.

Запитання для обговорення:

- Чому старому рибалці та його жінці не спало на думку попросити капустак у сусідки або поміняти її на рибу?

- Як зміниться життя старих людей після цього випадку?

- Що для вас легше: попросити про допомогу іншу людину чи зробити все самому?

Прощання. Вправа «Я ЗМІНЮЮ В СОБІ ...»

Психолог пропонує доповнити незакінчене речення:

- Подумайте, що б ви змінили у своїй поведінці. Дякую за співпрацю!

Програма 3.

Інтелектуальний тренінг

Тренінг дає позитивні результати щодо розумового розвитку його учасників – у них поліпшується розуміння, запам'ятовування, виклад навчального матеріалу, підвищується інтерес до розумової праці.

За спостереженнями Е.В. Заїки, деякі учасники збиралися з власної ініціативи, без учителя, і продовжували займатися інтелектуальними іграми, залучаючи при цьому у своє коло нових учасників і навіть намагалися самостійно придумувати аналогічні ігри. Як свідчить наш досвід, запропоновані завдання є продуктивними у роботі з дітьми 1-го і 2-го класів з високим розвитком інтелекту, а також з учнями більш старшого віку.

Вправа 1.

Тема: «Увага»

Мета: розвивати спостережливість, пам'ять, комунікативні здібності, мовлення і увагу.

Хід заняття

Вправа 1. «ХУДОЖНИК»

Із групи дітей обирають двох: «художника» і «замовника портрета», інші – глядачі. «Художник» уважно дивиться на «замовника», потім відвертається і словесно описує його зовнішність. Далі «художником» і «замовником» стають інші діти.

Вправа 2. «ПІСЕНЬКА П'ЯТАЧКА»

Учням пропонують уявити, що Ослик подарував П'ятачку м'ячика. Він йому дуже сподобався і П'ятачок склав таку пісеньку:

М'ячик мій веселий, боком:

- Ти куди пустився скоком?

Гарні в тебе кольори,

Покотився вже з гори.

Потрібно, щоб дитина проспівала цю пісеньку, як П'ятачок, потім – як Вінні Пух, як Заєць, Ослик, Сова. Чим схожі і чим відрізняються варіанти пісеньки?

Вправа 3. «ФОТОАПАРАТ»

Учні сидять півколом. Один із них – «фотограф» – запам'ятовує (фотографує) товаришів (5-20 секунд), а потім виходить за двері. Під час короткої паузи учні пересаджуються на інші місця і кличуть «фотографа». Йому потрібно визначити, що змінилось, та як раніше сиділи діти.

Етюд «ПОСМІШКА ПО КОЛУ»

Програма 4.

Тема: «Емоції. Пам'ять відчуттів. Психом'язове тренування»

Мета: Розвивати та коригувати емоційну сферу психіки; розвивати відчуття; навчати прийомам саморегуляції, саморозслаблення для зняття напруження.

Хід заняття

Привітання. Діти вітають один одного по колу усмішкою.

Розминка: Діти стоять у колі. Всі по черзі промовляють:

- Я, ... (ім'я), люблю робити так (показує рух руками, ногами чи головою).

Усі діти повторюють: «(Ім'я) любить робити так» і повторюють його рухи.

Вправа 1. «ЗНАЙДИ КЛЮЧ»

На столі розкладається деяка кількість ключів різної форми та величини. Учень вибирає 2-3 ключі, після цього необхідно знайти ці ключі із зав'язаними очима на дотик у заново перемішаній кучі.

Вправа 2. «ГРА ІЗ ДЗВІНОЧКАМИ»

Ведучий дзвонить послідовно у три дзвіночки різного тону. Діти запам'ятовують їх звучання, потім роблять різні дії (за домовленістю).

- а) плескають у долоні;

б) стукають по столу;

в) встають і сідають.

Дзвіночків діти не бачать.

Вправа 3. «СОН НА БЕРЕЗІ МОРЯ» (на релаксацію)

Діти зручно сідають, закривають очі і слухають шум моря (аудіозапис). Психолог говорить дітям, що їм сниться сон, де вони відпочивають на березі моря. Лагідно світить сонечко і пестить їх своїми промінчиками... Дітям спокійно, затишно... Чутно, як кричать чайки... Вони відпочивають...

Рефлексія заняття

- Чого ми навчилися сьогодні?

- Чи сподобалось заняття?

Прощання.

Вправа 4. «ЗАКІНЧИ ФРАЗУ...»

Кожне слово для людей має значення,

На прощання скажемо всім: - До побачення!

3.2. Використання ігор для активації дітей, залучення їх до суспільної діяльності

Зв'язно, навчання не можна перетворити у гру, але саме при грі розкривається дитина. Під час проведення гри можна контролювати мовлення дітей, виправляти помилки, навчати контролювати свою і чужу мову, залучати до активності. Гра повинна носити новизну: до її змісту потрібно вносити щось нове: ускладнювати правила, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки.

При грі діти більш успішно засвоюють знання, ніж у процесі навчальних занять. Ми зібрали цілу низку ігор і пропонуємо їх декілька.

Гра «ВИХІДНЕ ПОЛОЖЕННЯ»

Увага, друзі, запрошуємо вас розім'ятися! Пропонуємо розміститися на своїх стільцях зручніше. За моєю командою «Встати!» ви маєте швидко встати, а за командою «Сісти!» слід швидко сісти. Треба постаратися всім одночасно вставати, а потім сідати.

Гра «ХТО ЛІТАЄ?»

Діти стають у коло, обличчям до центру. Ведучий починає запитувати в дітей, хто може літати, а хто ні. Діти повинні постаратися відповідати на питання швидко, без пауз, одночасно. Причому якщо ведучий називає когось або щось, спроможне літати, діти мають хором відповісти «Літає!» - й показати, як це відбувається. Якщо ж названий об'єкт не літає, діти мовчать.

Гра «ТАНОК»

Пропоную вам зараз потанцювати. Станьте в коло. Давайте визначимо, у кого з вас краще розвинене почуття ритму.

Звучить музика. Той, хто водить, швидко й чітко показує різноманітні танцювальні рухи, а діти мають якомога точніше відтворити їх. Наприкінці гри виділяють кращих.

Гра «ТВАРИНИ»

У цій грі ви маєте зобразити за допомогою жестів та міміки представників світу тварин.

Можна грати в цю гру, розбивши попередньо дітей на дві групи. Представники кожної з цих груп «показують» одне одному тварин, а інші відгадують, про яку тварину йдеться.

Гра «ПЕРЕДАЙ ПРЕДМЕТ»

Діти діляться на дві команди. Стають у дві шеренги одне навпроти одного. Тепер гравцям кожної команди треба передати одне одному якийсь предмет круглої форми (апельсин, м'яч тощо), причому при передаванні цього предмета можна користуватися тільки підборіддям або ж плечима. Руками допомагати собі не можна. Якщо річ падає на підлогу, все починається спочатку. Наприкінці гри визначається команда-переможець.

Гра «ЗАПИТАННЯ ПІСНЕЮ»

Діти діляться на дві команди. Тепер перша команда, порадившись, повинна хором проспівати уривок із будь-якої відомої пісні, у цьому уривку має бути якесь запитання, а друга команда повинна за хвилину згадати й проспівати хором уривок з іншої відомої пісні, який містив би відповідь на це запитання. Потім команди міняються ролями.

Гра «"ОБІГРУВАННЯ" ПРЕДМЕТА»

Ведучий вибирає будь-який невеличкий предмет: ручку, шарф тощо. Пускає його по колу.

Відтепер цей предмет може грати роль будь-чого, тільки не свою власну. Кожний гравець має уявити його якимось іншим предметом і коротко «обіграти» його, тобто здійснити якусь дію. Наприклад, ви уявляєте, що у вас у руках не ручка, а градусник. З градусником треба здійснити деякі дії, достатньо прості. Наприклад: струснути й сунути собі під пахву, перевірити температуру і т. п.

Наприкінці гри виділяються кращі гравці.

Гра «НА ОДНУ ЛІТЕРУ»

Діти сидять колом. Обирається одна літера, з якої повинні починатися назви предметів, що є в кімнаті. Кожна дитина за годинниковою стрілкою називає з цих предметів той, назва якого починається з обраної літери. Виграє та дитина, яка останньою зможе назвати такий предмет.

3.3. Ігровий тренінг зняття збудження і імпульсивності та формування позитивної навчальної мотивації

Діти не можуть вчасно загальмувати свої емоції. У них спостерігається недостатньо сформоване вміння розпізнавати свої емоції, а також вгамувати свій емоційний стан. Через це виникають конфлікти всередині дитячої групи і в міжособистісних сімейних відносинах, у дошкільників з'являються внутрішньоособистісні проблеми, які впливають у тривожність, гіперактивність, агресивність і т.ін.

Ми розробили систему засобів ефективного впливу на емоційний стан учня та апробувати таку систему, метою якої є розвиток і корекція емоційної сфери дітей.

Пропонуємо кілька вправ, які можуть допомогти дитині стишити свої емоції.

Гра «ОПЛЕСКИ»

Діти стають у коло. Обирають ведучого, який стає на початку руху годинникової стрілки. Потім він плеще в долоні. Дитина, яка стоїть поруч із ним, повторює оплески, діти по черзі також плещуть по одному разу. Потім той, хто водить, може підійти до будь-якого місця кола й після того, як він лясне в долоні, з цього місця починає поширюватися хвиля оплесків по колу. Місце початку визначає той, хто водить.

Гра «ПІСНЯ»

Діти сидять по колу на стільцях. У середину кола виходить ведучий.

Зараз ми спробуємо заспівати хором яку-небудь пісню (діти обирають добре відому пісню).

У цій пісні має бути не більш як 2 куплети, якщо потрібно, то можна нагадати слова цієї пісні. Ведучий розповідає про умови (правила) гри.

Коли я перший раз плесну в долоні, ми всі починаємо співати цю пісню, за другим разом — спів продовжується, але тільки подумки (про себе), а коли плесну втретє - знов усі співають уголос.

Гра «ІНОХОДЕЦЬ»

Діти поділяються на дві команди, стають у колону.

Це буде невеличке змагання-естафета. Вам слід (кожній команді) пройти незвичайним способом кілька метрів.

Ведучий показує, до якого місця слід іти дітям.

Після того, як ви доходите до цього місця, у команду повертайтеся звичайним способом. Йти потрібно так: праву ногу заносите ззаду за ліву й ставите якомога далі вперед. Перемагає та команда, яка швидше й з найменшою кількістю падінь пройде цим способом».

Гра «ВГАДАЙ ПОЧУТТЯ»

На початку гри з дітьми слід з'ясувати, які саме почуття вони знають (радість, страх, гнів і т. ін.). Потім дітям пропонується за кілька хвилин зобразити за допомогою міміки й жестів певне почуття. Інші діти дивляться й намагаються відгадати те почуття, яке зображує дитина.

Гра «М'ЯЧИК»

Діти стають у коло обличчям один до одного. Ведучий говорить:

Візьміть м'яч і починайте передавати його по колу. Умова така: можна передавати його по колу тільки з рук у руки. Не можна передавати м'яч по повітрю. Якщо хтось із гравців передав м'яча по повітрю або ж упустив, ця дитина вибуває з гри.

Гра «КАРЛЮЧКА»

Перший гравець бере аркуш паперу й олівець і малює на цьому аркуші довільну невеличку карлючку. Потім передає цей аркуш наступному гравцеві, завдання якого полягає в тому, щоб доповнити карлючку так, аби

вийшов якийсь предмет або тварина, тобто те, що має значення. Далі вже цей гравець малює для наступної дитини нову карлючку і т. д. Наприкінці виділяються переможці цієї гри.

Гра «ОСТАННЯ ЛІТЕРА»

Крайній гравець називає слово (іменник в однині й називному відмінку). Наступний учасник гри згадує слово, яке починається з останньої літери того слова, яке вигадав перший учасник.

Гра «ЯК МОЖНА ВИКОРИСТАТИ ПРЕДМЕТ?»

Беруть будь-який предмет (ручка, свічка і т. д.). Його пускають по колу дітей. Кожна дитина має сказати, як можна застосувати цей предмет, окрім його прямого призначення.

Гра «СОНОСКОП»

Діти сідають у коло і заплющують очі. Ведучий торкається різних предметів олівцем, постукуючи при цьому по них. Після кожного торкання діти мають спробувати визначити той предмет, якого торкався ведучий.

Формування позитивного ставлення до школи

Вправа 1.

Тема: Знайомство. Наша школа. Ми – учні.

Мета: активізувати знання дітей про школу і шкільне життя; формувати позитивну навчальну мотивацію, коригувати негативне ставлення до школи; знижувати рівень тривожності, страхів, пов'язаних зі школою.

Обладнання: малюнки, таблиці, альбомні аркуші, кольорові олівці.

Хід заняття

Гра «ЗНАЙОМСТВО».

Кожному учаснику пропонується обрати собі будь-яке ім'я, яким він хотів би, щоб його називали інші. Ця процедура має діагностичний зміст,

вона виявляє бажаний об'єкт ідентифікації дитини. Найчастіше молодші школярі обирають собі імена, іноді не ті, якими називають їх самих. Це говорить про те, що вибір не свого імені може бути ознакою несприйняття себе. Так може виявлятися відчуття власного неблагополуччя у дитини. На першому занятті не слід виявляти, чому дитина назвала себе інакше, щоб не відштовхнути її. Зробити це можна пізніше, коли діти адаптуються до нової форми роботи та відчують довіру до керівника групи. Діти по колу називають своє ім'я.

Слід провести дискусію серед дітей. Їм пропонують відгадати загадку:

Великий будинок у місті стоїть

Та завжди, як вулик бджолиний, шумить.

Як чаша, він повний знаннями,

Ласкавий будинок цей з нами (Школа).

- Чому діти перестають ходити до дитячого садку і починають ходити до школи? – запитує вчитель.

Важливо, щоб висловилися всі, хто хоче відповісти на це запитання. Психолог підбиває підсумки дискусії, узагальнюючи висловлювання дітей.

Вправа 2.

Гра «МАЛЮНКИ З ВИСТАВКИ»

Психолог пропонує учням розглянути малюнки, на яких зображені школярі і дошкільнята.

- Як називають дітей, що навчаються в школі?

(Першокласники, школярі, учні)

- Як учні проводять час у школі?

(Слухають учителя, граються на перерві, навчаються на уроках)

- З якими уроками ви вже ознайомилися?

(Письмо, читання, математика, навколишній світ)

- Що є загального між дитячим садом і школою?

(Діти їдять, рано приходять до школи і до садочка)

- Чим відрізняється час у школі від часу в дитячому садку?

(Діти у садочку багато гуляють, граються, сплять)

- Як називають дітей, що відвідують дитячий садок? Чому їх так називають?

(Малята, дошкільнята)

- Чим відрізняється школяр від дошкільника?

(Малюк ходить до дитсадка, а школяр – до школи)

- Визначте, хто намальований на картинках? Доведіть це.

(Зайчик, білочка, котик та ін.)

Вправа 3.

Гра «ВСЕЗНАЙКИ І НЕЗНАЙКИ»

Говорить психолог: - Діти, пропоную вам об'єднатися у дві команди. Назвою однієї команди буде «Всезнайки» (це такі люди, які все знають), а іншої — «Незнайки» (такі люди, які нічого не знають). Я ставитиму запитання, команда «Всезнайки» має відповідати на всі запитання тільки правильно, а команда «Незнайки» має жартувати і відповідати на всі запитання неправильно. За кожну правильну відповідь всезнайкам ставимо «+», а незнайкам за кожну неправильну теж ставимо «+».

(Кожна дитина має спробувати себе в обох ролях)

Запитання:

— Чи потрібно ходити до школи?

— Навіщо потрібно ходити до школи?

— Чим зазвичай займаються в школі?

— Що потрібно мати учневі, щоб бути готовим до школи?

— Що таке уроки? Чим на них займаються учні?

— Як потрібно поводитися на уроках у школі?

— Що таке домашні завдання?

- Навіщо потрібно виконувати домашні завдання?
- Чим ви займаєтеся вдома, коли приходите зі школи?
- Що нового з'явилося у твоєму житті, коли ти пішов до школи?

Робота в групах

- З'єднайте лініями предмети, намальовані нижче, з табличками «Школа» чи «Дитячий садок» (На малюнках зображені навчальне приладдя та іграшки).
- Психолог запитує дітей: - Які написи ви бачите на табличках?
- Назвіть предмети, намальовані під табличками.
 - Розділіть предмети за групами?
 - З'єднайте лініями намальовані предмети з табличками.

Дітям ставиться питання дитині на логічне мислення:

- Щоб піти до школи, мені має виповнитися:
 - а) 1-2 роки;
 - б) 6- 7 років.
- Щоб добре вчитися, я повинен:
 - а) дуже хотіти навчатись у школі;
 - б) зовсім не хотіти навчатись у школі.
- Для того щоб піти до школи, достатньо:
 - а) мати кольорові олівці, гарний портфель і ручку;
 - б) вміти читати, писати, рахувати, малювати.
- Щоб бути відмінником, треба:
 - а) мати гарні олівці, зошити і ручку;
 - б) бути старанною ученицею (учнем).
- Домашні завдання потрібно виконувати:
 - а) швидко, як-небудь;
 - б) не поспішаючи, охайно, перевіряючи та виправляючи помилки.
- На перервах потрібно:
 - а) відпочивати (можна повторити домашнє завдання з певного предмета);

б) відповідати біля дошки;

в) відпочивати.

— Якщо я отримаю двійку, потрібно:

а) плакати, кричати на вчительку;

б) сміятися, кажучи, що мені байдуже;

в) вивчити тему, щоб отримати кращу оцінку.

— Під час відповіді біля дошки учень повинен:

а) хвилюватися, боятися;

б) не хвилюватися, уважно послухати запитання і відповіді на нього.

— У школі потрібно вчитися:

а) тому, що всі вчать;

б) щоб бути розумною людиною.

— Я хочу вчитися у школі:

а) бо в школі гарні друзі;

б) бо в школі я дізнаюся багато нового, що допоможе мені стати дорослою розумною людиною.

Вправа 4.

Гра «ПАНТОМІМА»

Психолог звертається до дітей: - Діти, спробуйте за допомогою різноманітних рухів тіла показати, як виглядають: добрий учитель, злий учитель; учень, який вчиться лише на «12» — відмінник; учень, який погано вчиться; зошит неохайного учня; учень, який не хоче йти до школи; учень, який старанно робить уроки; уважний учень; неуважний учень; учень, який боїться відповідати; учень, який із задоволенням іде до школи.

Після гри потрібно обговорити з дітьми, кого їм було приємніше показувати, кого — кумедніше, яким краще бути учнем — тим, з кого сміються, чи тим, кого поважають і ставлять на зразок іншим.

— За допомогою оплесків визначте ту дитину, яка краще за всіх виконала завдання.

(Можна нагородити листівкою «Найкращий мім»).

Спробуємо визначити обізнаність дітей за методикою М. Панфілової «Лісова школа»:

— Сьогодні ми познайомимося з учнями Лісової школи. Як ви вважаєте, чому школу назвали Лісовою? Які звірі вчать в цій школі? Я розповідатиму вам історію, а ви її малюватимете.

Розповімо дітям про смішні страхи

Настало 1 вересня. Кожному учневі зрозуміло: цього дня дружно всі йдуть до школи. А для першокласників — це особливий день: день знайомства зі школою, з учителем, із класом. Акуратні, красиві, із портфелями і яскравими букетами квітів наближаються вони до Лісової школи. Біля школи учнів зустрічає учитель-їжак. Він уважно розглядає кожного учня і добродушно посміхається. Букет йому дуже сподобався, їжак оцінив старання дітей. «Спасибі!» — вимовив учитель, і його очі засвітилися веселими вогниками.

Сорока шумно вітала учнів дзвінком, який лунко рознісся по всьому лісу.

— Прошу всіх пройти до класу і вибрати парту, де вам буде зручно вчитися!
— урочисто промовив їжак.

Першокласники обережно пройшли за вчителем, але, побачивши світлий клас, сміливо знайшли собі відповідне місце.

— На першому уроці сьогодні ми познайомимося, — спокійно вимовив їжак.
— Ви розповісте, як вас звать, чим любите займатися.

Кожен з учнів розповів про свої улюблені ігри, книги, мільтфільми і про те, що вони найбільше люблять. Тільки Зайчєня нічого не розповідало.

Воно сховалося за парту так, що виглядали одні тремтячі вушка. Їжак не відразу звернувся до нього, почекав, поки всі учні висловляться.

— А як тебе звуть? І чим ти любиш займатися? — прозвучало над заячим вушком.

— Я? Не-не-не знаю! — тремтячим голосом прошепотіло Зайченя.

— Хто тебе так злякав? — стурбувався вчитель.

— Бра-братик, - відповіло Зайченя, - він сказав, що в школі мене будуть лаяти та ще каратимуть лозинами.

Усі першокласники розсміялися.

— А що ще розповідав твій братик про школу? — продовжував запитувати їжак.

— Він говорив, — вже сміливіше промовив Зайчик, — що у вас дуже гострі голки і що неслухняних учнів ви боляче ними колете.

Їжак, усі учні і навіть саме Зайченя дружно засміялися.

— Так, твій братик-фантазер! — з посмішкою сказав учитель-їжак. — Напевно, йому не хотілося відпускати тебе до школи, тому що ні з ким буде гратися. Ось він і придумав ці страшні історії.

- Напевно, — вже спокійно відповіло Зайченя, — ще він образився на мене за те, що я навчився краще за нього стрибати і бігати.

— А ти любиш бігати і стрибати? — уточнив учитель.

— Дуже! — радісно відповіло Зайченя.

— Дуже добре! Значить, ти будеш на фізкультурі кращим учнем! А на перерві допоможеш організовувати рухливі ігри для відпочинку.

Після цих слів учителя пролунав дзвінок з уроку, і їжак запросив учнів вийти в коридор, щоб відпочити. Першокласники з посмішкою виходили з класу, а Зайченя впевнено крокувало попереду всіх.

Після прочитання казки діти обговорили її, підготували малюнки, а потім організували виставку малюнків «Лісова школа».

Підведемо підсумок заняття

Психолог обговорює тему «Хто такий школяр», спираючись на дитячі малюнки з виставки.

3.4. Цикл занять для розвитку

Для групи дітей (до 12 осіб), починаючи з 1-го класу, доцільно використовувати програми ігор, пов'язаних із розвитком пізнавально-вольової сфери, навичок адекватної соціальної поведінки дітей.

Мета ігор: створення умов для кращого знайомства дітей у мікрогрупі, для розвитку уваги, пам'яті, уяви, спостережливості, уважності, уміння поєднувати слова в групі за певною ознакою, визначати, до якої групи належить те чи інше слово. Пропонуємо кілька таких прикладів.

1. Гра «М'ЯЧ»

Увага! У цій грі за допомогою м'яча ми спробуємо познайомитися. Станьте у коло, обличчям одне до одного. Будь ласка, хто-небудь візьміть у руки м'яч. По колу, за годинниковою стрілкою, починаючи з того, у кого м'яч, киньте його, називаючи чітко й гучно своє ім'я. Передаючи м'яч, дивіться в очі сусідові. Почали!

А тепер, граючи у м'яч, будемо знайомитися. Той, у кого м'яч, буде кидати його будь-кому з тих, хто стоїть у колі, й називати при цьому ім'я того, кому м'яч адресований. Той, хто переплутав ім'я адресата, називає всі імена учасників гри по колу, починаючи із себе й далі, за годинниковою стрілкою. Отже, кидайте м'яч один одному, називаючи при цьому ім'я того, кому ви його адресуєте.

Рекомендації: Слід звернути увагу дітей на те, що треба намагатися кинути м'яч якнайточніше, щоб його можна було легко спіймати. На

першому занятті треба постаратися, щоб усі діти побували в ролі ведучого. На наступних заняттях продовжуйте грати у цю гру.

2. Гра «СТЕЖКА»

Керівник пропонує стати в колону за ведучим (ця дитина має бути кмітливою і жвавою). Учасники гри рухаються «змійкою» по уявній стежці один за одним, при цьому ведучий долає уявні перешкоди, які називає у ході гри керівник (наприклад, перестрибує уявні рови), а інші діти повторюють його рухи. За сигналом керівника ведучий стає у «хвіст змійки», а на його місці опиняється дитина, яка була другою.

Коли у ролі ведучого побудуть усі діти, треба оцінити найоригінальнішого ведучого.

- Отже, повторюємо рухи ведучого, долаючи уявні перешкоди «змійкою». Почали!

Рекомендації: Під час оцінювання оригінальності ведучих гри слід розібрати разом із дітьми зображення тих перешкод, які викликали у більшості з них труднощі. Гру можна проводити з музичним супроводом, при цьому музика має бути підібрана відповідно до перешкоди, що долається.

2. Гра «ЗАКІНЧИ СЛОВО»

- Увага! – говорить вчитель. - У цій грі ми спробуємо закінчити слова, які будуть починатися, наприклад, зі складів ра-; зем--; го-; па-. Я кидатиму кожному з вас м'яч, а ви, кинувши його назад, називатимете це слово.

Спочатку всі діти закінчують слова, що починаються зі складу ра- (надає можливість кілька разів закінчити слова, що починаються на той самий склад, потім можна кожному з дітей називати різні склади, із яких починаються слова.

2. Гра «ЗАКІНЧИ РЕЧЕННЯ»

Ця гра проводиться аналогічно грі «Закінчи слово» (див. заняття 2), тільки тепер дітям треба, спіймавши м'яч і кинувши його назад керівникові, закінчити речення: улітку тепло, а взимку ... (холодно); птахи літають, а змії ... (повзають); восени листя жовте, а влітку ... (зелене); цукор солодкий, а лимон ... (кислий) і т. ін.

Рекомендації: якщо учень неправильно закінчує речення, то це речення слід розібрати і з'ясувати, чому слово, яке підібрав учень, не підходить. Також слід підібрати правильне слово й пояснити, чому воно підходить.

3. Гра «ЗАБОРОНЕНИЙ РУХ»

Звучить весела ритмічна музика. Діти стоять півколом, у центрі - ведучий. Він показує кілька рухів, один із яких (наприклад, присідання) - заборонений. Діти мають повторити всі рухи ведучого, за винятком забороненого. Той, хто помилився, вибуває, а ті, що залишилися найдовше, стають кращими гравцями.

Рекомендації: першого разу в гру краще зіграти не більше як двічі, причому ведучих слід підготувати заздалегідь, щоб вони не розгублювалися і знали, що їм робити, які рухи виконувати. У подальшому ведучих уже не слід готувати перед грою.

4. Гра «ЗАПАМ'ЯТАЙ ПОРЯДОК»

Вибирають 5-6 дітей. Інші - «глядачі». З вибраних дітей один стає тим, що водить. Інші 4-5 учасників вишиковуються в «паровозику». Той, хто водить, має подивитися на «паровозик» 1 хвилину, а потім відвернутися й перелічити дітей по іменах так, як вони стоять у «паровозику». Після цього гравці стають «глядачами», а «на сцену» виходять інші діти.

Рекомендації: слід відзначити дітей, яким удалося запам'ятати імена правильно. Гру повторити не більше як 4 рази. На наступному занятті можна в неї погратися ще раз.

5. Гра «ВГАДАЙ ГРУПУ»

Принцип цієї гри той самий, що і гри «Хто є хто? Що є що?» (докладніше див. у занятті 4). Кидаючи м'яч, ведучий називає будь-яке слово, а дитина, спіймавши м'яч і кинувши його назад, повинна сказати, до якої групи належить це слово.

Рекомендації: перед початком гри з дітьми слід домовитися, що називати можна такі слова, які вони самі й інші діти зможуть віднести до певної групи.

Якщо дітям важко називати слова, то їм слід допомогти й назвати кілька прикладів. Помилки виправляти.

6. Гра «СКЛАДЕМО КАЗКУ» (1-й варіант)

Потрібно разом із дітьми обрати казку, яка добре всім відома. Якщо потрібно, можна коротко нагадати її зміст.

- А тепер ми спробуємо розповісти цю казку так, - говорить вчитель, - кожний із присутніх буде говорити по одному реченню з цієї казки, причому так, щоб у нас із вами вийшла ціла казка.

Рекомендації: якщо у когось із дітей виникають труднощі під час гри, то такій дитині слід допомогти. Допомогти можуть керівник або ж самі діти.

7. Гра «ЗАПАМ'ЯТАЙ СВОЄ МІСЦЕ»

Керівник швидко й чітко називає місце у кімнаті для кожної дитини, яке вона має зайняти по команді. Наприклад, в одній дитини це місце - куток, у другій - стілець, у третій - біля дверей, у четвертій - центр кімнати тощо. Потім усі діти збираються біля ведучого й чекають на команду. За командою «Місце!» вони розбігаються по своїх місцях.

Рекомендації: команду ведучого можна замінити вмиканням якоїсь ритмічної музики. Гру провести 2-3 рази. Якщо діти зуміли впоратися

швидко й правильно з цією грою, до неї не слід повертатися. За наявності помилок гру можна провести на наступному занятті.

8. Гра «ЗАБОРОНЕНИЙ НОМЕР»

Вибирається певна цифра, наприклад, 4 – заборонена. Діти стають у коло й за годинниковою стрілкою починають по черзі рахунок: 1, 2, 3, ... Коли доходить черга до четвертої дитини, вона не вимовляє цифру 4, а плеще в долоні (1 раз).

Рекомендації: у ході подальшого рахунку, як тільки зустрічається число, що містить цифру 4 (14, 24, 34 і т. ін.), замість цього числа слід плеснути в долоні. Якщо діти успішно впоралися з цим завданням, можна змінити умови гри і як заборонені цифри дати набір цифр, між якими існує якийсь логічний зв'язок. Наприклад, якщо рахунок іде до 25 (2,4, 6, 8,10,12,14,16, 18, 20, 22, 24). Якщо діти зуміли побачити цей зв'язок, то можна дати ряд заборонених цифр, між якими відсутній будь-який зв'язок. Наприклад, якщо рахунок іде до 25 (4, 7, 14, 18, 21, 23). Діти можуть зразу не впоратися з цим завданням. Треба спробувати повторити гру в цьому варіанті кілька разів, аж поки не вийде.

Висновок до III розділу

Програма розрахована на роботу з групою дітей, які відчують труднощі адаптації до школи. Вона спрямована на розвиток та вдосконалення комунікативних навичок, уважності, просторових уявлень, формування розумового плану дій та мовленнєвих функцій, розвиток продуктивності психічної діяльності.

Зіставлення даних тестування, анкетування й бесід з учителями й батьками показало, що соціальна адаптація молодших школярів потребує різних профілактичних та корекційних заходів.

Ігрова діяльність навчає дитину керувати власною поведінкою. Спілкування в групі розширює межі бачення дитиною власних можливостей через відбивання дій інших та з іншими. Створення ситуації успіху виявляє здатність дитини до самоактуалізації та ефективнішого засвоєння знань. Найбільш привабливі - рольові ігри. Але найслабшим ланцюжком у дітей, які відчують труднощі у школі, є розвиток мовлення. Цим дітям важко висловлювати власні думки та почуття, звертатися до інших, отримувати зворотний зв'язок.

Розроблена система корекційної роботи яка розділена на 4 блоки:

1. Розвиток та вдосконалення комунікативних навичок
2. Розвиток мовленнєвої та мисленнєвої діяльності
3. Розвиток довільності психічної діяльності
4. Розвиток просторових уявлень

Була зображена схема корекційно-розвивального заняття, яка допоможе нам будувати заняття для розвитку і адаптації дитини.

На мою думку для подолання труднощів соціальної адаптації повинні бути ефективними такі методи:

Тренінгові заняття для подолання труднощів з обов'язковою присутністю вчителя. (Вчитель зможе побачити і усвідомити те чого не бачить на звичайних уроках).

Рольові ігри в процесі розв'язання емоційних проблем.

Дискусійні – дослідження самими учнями взаємовідносин, шляхом групових обговорень під керівництвом вчителя або психолога.

Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчальна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини.

Отже, вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є важливим процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті й розвитку. З отриманих даних ми бачимо, що ігрова мотивація має найвищий процент у школі. Пізнавальна, або навчальна мотивація, має нижчий відсоток, аніж ігрова. З цього можна зробити висновок: ігровий мотив відіграє важливу роль у житті дітей, і особливо це відчутно, коли вони проходять адаптаційний процес. І зрозуміло, що запропонована соціально-психологічна програма сприяє корекції підвищенню ефективності соціальної адаптації молодших школярів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вище викладені результати мого дослідження, слід визнати, що адаптація першокласника у значній мірі визначається його особистісною готовністю. Підтримати і скоригувати цю готовність можливо засобами педагогічного впливу на початковому етапі навчання шляхом забезпечення розвитку когнітивних процесів дитини, емоційного інтелекту, розвитку навичок соціальної взаємодії молодших школярів тощо. І до цього повинні бути залучені психологи, соціальні педагоги, вчителі і обов'язково батьки.

Індивідуальна якість виявляється у загальному психічному розвитку, складовими якого є певний рівень інтелектуального розвитку, емоційно-вольового, соціально-комунікативного та мотиваційного. Таким чином, у даній роботі обґрунтовано педагогічні резерви підвищення ефективності адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання шляхом створення розвиваючого середовища.

З отриманих даних ми бачимо, що ігрова мотивація має найвищий процент у школі. Пізнавальна, або навчальна мотивація, має нижчий відсоток, аніж ігрова. З цього можна зробити висновок: ігровий мотив відіграє важливу роль у житті дітей, і особливо це відчутно, коли вони проходять адаптаційний процес.

Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у створенні методичного забезпечення професійної діяльності вчителів початкових класів щодо формування соціальної активності учнів молодшого шкільного віку як чинника адаптації до умов навчальної діяльності, розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, формування системи ціннісних орієнтацій особистості учнів.

Наше дослідження, дає нам можливість узагальнити чинники, що негативно впливають на соціальну адаптацію молодших школярів та

обґрунтувати її психолого-педагогічні умови. Зокрема, були виокремлені такі основні чинники соціальної адаптації:

- рівень соціальної готовності дитини до школи;
- стиль і методи виховання в сім'ї;
- стиль спілкування вчителя з учнями.

Надзвичайно велике місце в процесі соціальної адаптації молодших школярів належить значущим дорослим і саме сім'ї. Тому велике значення в профілактиці труднощів адаптації має поглиблена індивідуальна та групова психологічна консультація на основі тестування і спостереження ще на етапі уступу дитини до школи. Батькам необхідно давати рекомендації з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. При перших ознаках дезадаптації необхідно проводити індивідуальну роботу з батьками про можливі шкільні труднощі дитини, а також про шляхи надання допомоги з їх сторони.

На нашу думку, для подолання труднощів соціальної адаптації необхідні ефективні методи. Наприклад:

- Тренінгові заняття для подолання труднощів з обов'язковою присутністю вчителя. (Вчитель зможе побачити і усвідомити те чого не бачить на звичайних уроках).
- Рольові ігри в процесі розв'язання емоційних проблем.
- Дискусійні – дослідження самими учнями взаємовідносин, шляхом групових обговорень під керівництвом вчителя або психолога.

За А.В. Петровським, становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як:

- адаптація – пристосування до нових соціальних умов;
- індивідуалізація – вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей;
- інтеграція – включення в групу ровесників.

Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчальна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини.

Отже, вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є важливим процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті й розвитку.

Успішна адаптація залежить від сприятливих умов і змісту навчання, діяльності і спілкування дитини в сім'ї, дитячому садку, школі. Взаємопов'язані підсумки сформованості пізнавальних процесів, оволодіння значущою для даного віку діяльністю, достатній рівень соціально-психологічного розвитку дитини, стимулювання його як суб'єкта розвитку зі сторони педагога і батьків знаходять своє вираження у шкільній зрілості і освичуваності дитини.

Головне – самовизначення і розвиток дитини.

Велика роль у створенні сприятливого клімату в класі належить вчителю. Йому необхідно постійно працювати над підвищенням рівня учбової мотивації, створюючи дитині ситуації успіху на уроці, під час зміни, в позашкільній діяльності, в спілкуванні з однокласниками.

Спільні зусилля вчителів, педагогів, батьків, лікарів, шкільного психолога і соціального педагога здатні понизити ризик виникнення у дитини шкільної дезадаптації і труднощів навчання.

Метою соціально-педагогічної діяльності є створення педагогічних умов, що дозволяють дитині функціонувати і розвиватися в шкільній системі відносин. Соціально-педагогічна діяльність по адаптації першокласників до школи здійснюється роботою психолога, соціального педагога, класного керівника, а також роботою з сім'єю. У забезпеченні комфортності навчання велику роль грають дорослі учасники освітнього процесу.

Створення і розвиток загального позитивного емоційного фону відносин в новому соціальному просторі, де співпраця вчителів і батьків забезпечує зниження рівня тривожності у всіх суб'єктів, що діють у ньому. Це дозволяє зробити період адаптації першокласників недовгим, а результати його – високим.

Список використаних джерел

1. Адаптація дітей до школи / Початкова школа” науково-методичний журнал. № 8 398) серпень 2002. Акімова М.Т., Козлова В.Т.
2. Адаптація дітей у 1, 5, 10-х класах / Упоряд. Т. Червонна. — К.: Шк. світ, 2008.
3. Атемасова О.А. Практична психологія у початковій школі. «Ранок», 2010.
4. Агафонова И.Н. Психологическая готовность к школе в контексте проблемы адаптации / И.Н. Агафонова // Начальная школа. – 1999. – №1. – С. 61 – 63.
5. Психологические особенности индивидуальности школьников. – М.: Академия, 2002.
6. Кириленко В. Корекційні та розвивальні заняття для учнів початкової школи // Психолог. - №41. – 2006
7. Активные методы в работе школьного психолога / Под. ред. И.Дубровинок. – М., 1991.
8. Архиреева Т.В. Становление критического отношения к себе у детей младшего школьного возраста «Вопросы психологии», 2002. - №3.
9. Адлер А. Воспитание детей, взаимодействие полов / А. Адлер; пер. с англ. А.А. Валеева и Р.А. Валеевой. – Р. н/Д. : Феникс, 2000. – 384 с.
10. Александровський Ю.А. Состояния психологической дезадаптации и их компенсация. М.: Наука, 1976.
11. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М., 1986.
12. Ніконенко В. До Адаптація першокласників до школи. // Інтернет-ресурс: Netparents. ru., 02.10 2006.
- 13.10. Чінікайло, С.І. Психолого-педагогічний супровід адаптації молодших школярів / С.І. Чінікайло. – Мн.: БДМУ, 2005.

- 14.Возрастная и педагогическая психология/ Под ред. А.В. Петровского. – М., 179. – Гл. IV.
- 15.Воровцов А.Б. Практика развивающего обучения. – М.: Русская энциклопедия, 1998. – 360 с.
- 16.Воробйов А.Б. Учебная практика
- 17.Александровская Э.М. Психологическое сопровождение школьников / Э.М. Александровская, Н.И. Кокуркина, Н.В. Куренкова – М.: Академия, 2002. – 208 с.
- 18.Гільбух Ю.З., Коробко С.Л. Кондратенко Л.О. Готовність дитини до школи / За ред. Максименка, О.Плавник. – К.: Гавник, 2004.
- 19.Гільбух Ю.З. Киричук О.В. Шкільний клас: як ізнавати й виховувати його душу. – К.: Між від.наук.-практ.центр “Психолого діагностика і диференційоване навчання”, 1994. – 208.
- 20.Гуткіна Н.И. Психологическая готовность к школе. – М., 1986.
- 21.Давидов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности // Вопросы психологии, 1992 - . № 3-4 – с.14.
- 22.Аметова Е.Р. Про значення сім’ї у формуванні вільної особистості дитини / Е.Р. Аметова // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 36 – 43.
23. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : в 2-х т. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
- 24.М. Будыниной, Г. Пимочкина, С. Лихацкой]. – М. : Апрель Пресс ; ЭКСМО-Пресс, 2001. – 752 с.
25. Андреева Г.М. К проблематике психологии социального познания / Г.М. Андреева // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 15 – 23.
26. Андреева О.В. Изучение влияния семьи на успешность обучения младших школьников / О.В. Андреева // Науковедение. – Вып. 5 (24). – 2014. – С. 1 – 9.

27. Андреева Т.В. Семейная психология / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
28. Андрееенкова Н.В. Проблемы социализации личности / Н.В. Андрееенкова // Социальные исследования. – Вып. 3. – М. : Юнити, 2014. – 155 с.
29. Андриенко Е.В. Социальная психология / Е.В. Андриенко. – М. : Академия, 2002. – 264 с.
30. Андрущенко Т.Ю. Диагностика содержания общения 6-7-летних детей с близкими взрослыми / Т.Ю. Андрущенко, Г.М. Шашлова // Психолог в детском саду. – 2000. – № 4. – С. 39 – 53.
31. Деякі питання психологічного супроводу навально-виховного процесу. / Методичні рекомендації. Івано-Франківськ 2003.
32. Диагностика школьной дезадаптации. / Под ред. С.А. Беличевой.
33. Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. / Под ред. И.Дубровиной. М., 1087.
34. Дитина у кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати/ Упоряд. Л.Шелестові. – К.: Ред. Загальнопед.газ., 2004. 128 с. – (Б-ка “Шк..світу”).
35. Заброцький М.М. Вікова психологія/ Навчальний посібник 2-ге видання. Виправлене і доповнене. – К.: 202-104 с.
36. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особливості. – К.: Головне видавництво об’єднання “Вища школа” 1978.
37. Зеленова М. Особенности самовосприятия и восприятия своих учеником учителями начальных классов с разным типом педагогического взаимодействия // Психологическая наука и образование, 199. - № 1.
38. Зеленова М. Психологические особенности педагогического влияния на адаптацию ребенка в начальной школе: канд. Дис. – М., 1991.

- 39.Каган В. Психогенные формы школьной дезадаптации // Вопросы психологии, 1984. - №4.
- 40.Карноушек М. Психология жизненной среды. – М.: Мысль, 1989.
- 41.Коваль Л.Г., Звер'єва І.Д., Злебiк С.С. Соціальна педагогіка – К.: УЗМН., 1997.
- 42.Коробко Л., Коробко О.І. Работа психолога з молодшими школярами: Методичний посiбник. – К.: К68 Летра ЛТД, 2006. – 416 с.
- 43.Кочерга О., Васильев О. Дезадаптованість // Психолог №4 2002.
- 44.Лескова-Савицкая А.А. Проблема адаптации первоклассников к школе: Методические рекомендации для школьных психологов. Одесса, 2001 – 60 с.
- 45.Лопатина А.А. Ступени мудрости. – Ульяновск: Книжный дом Локус, 2003. – 382.
- 46.Лопатина А.А. 600 творческих игр для больших и маленьких. – Ульяновск. Книжный Локус. 2003 – 380 с.
- 47.Лукашевич М.П. Соціалізація, виховні механізми и технології. – К.: 1998.
- 48.Люблінська Г.О. Дитяча психологія/Видавниче об'єднання “Вища школа” головне видавництво. – К.: 1997.
- 49.Маркова А.К. Формирование мотивации учения. – М., 1990.
- 50.Маркова А.К. Формирование мотивов учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – 94 с.
- 51.Милославова И.А. Адаптация как социально-психологическое явление // Социальная психология и философия. – Л., 1973. – Вып. 2. – с. 116-118.
- 52.Молодіжна участь як чинник соціалізації особистості / Шкільний світ. - № 34/306), вересень 2005.
- 53.Мудрик А.В. Социализация в смутное время. – М., 1991.
- 54.Новое педагогическое мышление / Под ред. Л.Петровского. – М., 1989. – 303 с.

55. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога. – М., 2001.
56. Подоляк Л.Г. Основы вікової психології (Навчальний посібник. – К.: П44 Главник, 2006. – 112 с. – Серія “Психолого-інструментарій”).
57. Практическая психология образования / Под.ред. И.В. Дубровиной. М., 1997.
58. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы/Под ред. И.В. Дубровиной. – М., 1995.
59. Психолог / Все про адаптацію. (Шкільний світ) № 25-26 (121-122 липень 2004.
60. Психологічна допомога батькам / Упоряд. О.Гланік – П86 К.: Шкільний світ 2002. – 112 с. (Психолог. Бібліотека).
61. Психопрофілактика/ Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Редакції П86 загальнопедагогічних газет, 2003. – 112с. (Бібліотека “Шкільного світу”).
62. Рання профілактика отклоняющенося поведения учащихся / (Психолого-педагогический аспект); Пособие для учителя/Под ред. В.А. Татенка, Т.М. Титаренко. – К.: Рад.шк., 1989 – 128 с.
63. Рабочая книга школьного психолога/ Под ред. И.Д. Дубровиной. – М., 1991.
64. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. – М., 1994.
65. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Учеб. пособие. В 2 кн. 3-е изд. – М.: Гуманит.узд.центр ВЛАДОС, 2000. кн.1: Система работы психолога с детьми разного возразста. – 384 с. – ил.
66. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005.
67. Скрипченко О.В., Волинська Л.В., Огороднійчук Є.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія./ Навчальний посібник – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

68. Социальная педагогическая психология. – СПб.: ЗАО «Издательство «Питер» №, 1999. 416 с.: (Серия «Мастера психологии»).
69. Цылев В.Р. О проблеме психологической адаптации школьников // Психологическая наука и образование, 1998 - № 3-4.
70. Шкільна адаптація та психологічний вік./.. Початкова школа” науково-методичний журнал. № 1 (91) січень 2002. с. 5-10.

Додаток А

Тест Лурія «10 слів» на пам'ять і уважність

Зайчик	Барабан	Кол	Нос
Мыло	Гребешок	Рожь	Суд
Репка	Кукла	Жар	Поп
Бабочка	Птички	Бык	Век
Цветок	Белочка	Роль	Боб
Кошечка	Шишка	Шут	Рябь
Лампочка	Лошадка	Раб	Сом
Шубка	Яблоко	Печь	Корь
Мячик	Мишка	Мир	Вой
Утюг	Корова	Руль	Пух

Ця методика була запропонована засновником вітчизняної нейропсихології А.Р. Лурія. Вона використовується для оцінки стану пам'яті випробовуваних, стомлюваності, активності уваги. Тест дозволяє досліджувати процеси пам'яті, запам'ятовування, збереження і відтворення.

Опис: Пропонується дитині запам'ятати 10 слів. Слова потрібно підібрати прості, різноманітні і не мають між собою ніякого зв'язку. Це може бути наприклад ось такий ряд:

кіт, ялина, будинок, зима, голка, міст, брат, кінь, окуляри, стілець.

Вчитель повільно зачитує дитині слова і просить її повторити все, що вона запам'ятала. Потім читаються ці слова вдруге, і дитина знову повторює все, що запам'ятала. Процедура повторюється до тих пір, поки дитина не запам'ятає всі 10 слів (але не більше п'яти разів).

Послухай. Зараз я прочитаю тобі десять слів. Вони всі тобі знайомі. Слухай уважно і запам'ятовуй їх. А потім повториш те, що запам'ятав. Слова можеш повторювати в будь-якому порядку. Постарайся запам'ятати якомога більше слів.

Послухай. Я знову прочитаю тобі ті ж самі слова, і тобі треба буде повторити їх. Ти повинен говорити все слова, які запам'ятав. Неважливо, чи говорив ти їх перший раз чи ні.

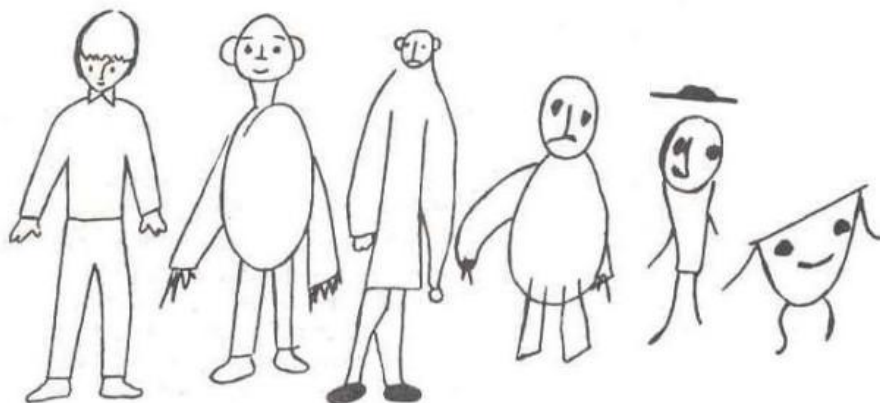
Оцінювання

- Норма — дитина з першого разу запам'ятовує 4-5 слів, а все 10 слів після 3-5 повторів. Статистично встановлено, що у здорових людей, як дорослих, так і дітей шкільного віку, крива запам'ятовування має приблизно такий характер: 5,7,9 або 6,8,10.

- Якщо дитина навіть після 5 повторів не здатна запам'ятати і відтворити усі слова, це може говорити про слабкою нервовою системою або про мінімальних мозкових дисфункціях. Зазвичай у таких дітей є проблеми і з увагою. У подібних випадках необхідна консультація невропатолога.

Діти, що швидко втомлюються, запам'ятовують всі 10 слів з однієї-двох спроб. Але при наступних спробах кількість відтворених слів різко скорочується. Результати тесту вказують на високу стомлюваність дитини, необхідно ретельно продумувати як режим дня, так і ступінь тренувальних навантажень дитини.

Тест Керна-Йірасика (діагностика готовності до школи)

Тест виявляє загальний рівень психічного розвитку, рівень розвитку мислення, вміння слухати, виконувати завдання за зразком, довільність психічної діяльності.

Тест складається з 4-х частин:

- тест “Малюнок людини” (чоловічої фігури);
- копіювання фрази з письмових букв;
- змальовування точок.

Тест “Малюнок людини”

Завдання. “Тут (показується де) намалюй людину, як ти вмієш”. Під час малювання неприпустимо поправляти дитину (“ти забув намалювати вуха”), дорослий мовчки спостерігає.

Оцінювання

1 бал: намальована чоловіча постать (елементи чоловічого одягу), є голова, тулуб, кінцівки; голова з тулубом з’єднується шиєю, вона не повинна бути більшою за тулуб; голова менша за тулуб, на голові – волосся, можливий головний убір, вуха; на обличчі – очі, ніс, рот; руки мають кисті з п’ятьма пальцями; ноги відігнуті (тобто є ступня або черевик); фігура

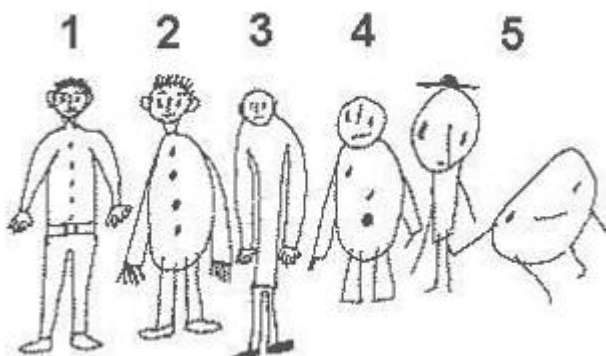
намальована синтетичним способом (контур цільний, ноги і руки ніби ростуть з тулуба, а не прикріплені до нього).

2 бали: виконання всіх вимог, крім синтетичного способу малювання, або якщо присутній синтетичний спосіб, але не намальовані 3 деталі: шия, волосся, пальці; обличчя повністю є промальованим.

3 бали: фігура має голову, тулуб, кінцівки (руки і ноги намальовані двома лініями); можуть бути відсутніми: шия, вуха, волосся, одяг, пальці на руках, ступні на ногах.

4 бали: примітивний малюнок з головою і тулубом, руки і ноги не промальовані, можуть бути у вигляді однієї лінії.

5 балів: відсутність чіткого зображення тулуба, немає кінцівок; каракулі.

Копіювання фрази з письмових букв

Завдання. “Подивися, тут щось написано. Спробуй переписати так само тут (показати нижче написаної фрази), як зможеш”.

На аркуші напишіть фразу великими літерами, перша буква – велика: Він їв суп.

Оцінювання

• 1 бал: добре і повністю скопійований зразок; букви можуть бути трохи більшими ніж у зразку, але не в 2 рази; перша літера – велика; фраза

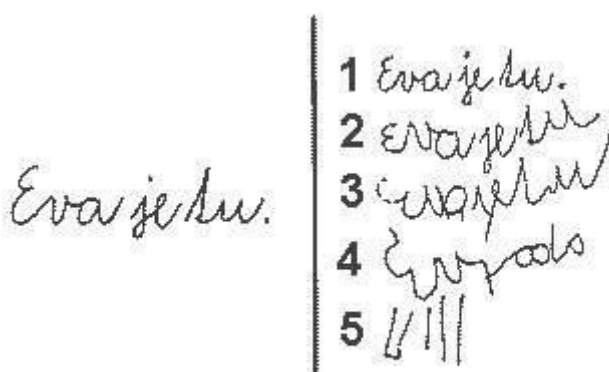
складається з трьох слів, їх розташування на аркуші горизонтальне (можливо невелике відхилення від горизонталі).

• 2 бали: зразок скопійовано розбірливо; розмір букв і горизонтальне положення не враховується (літери можуть бути більші, рядок може йти вгору або вниз).

• 3 бали: напис розбитий на три частини, можна зрозуміти хоча б 4 літери.

• 4 бали: зі зразком збігаються хоча б 2 літери, розрізняється рядок.

• 5 балів: нерозбірливі каракулі, черкання.

Змальовування точок

Завдання. “Тут намальовані точки. Спробуй намалювати поруч такі ж”. У зразку 10 точок знаходяться на рівній відстані одна від одної по вертикалі і по горизонталі.

Оцінювання

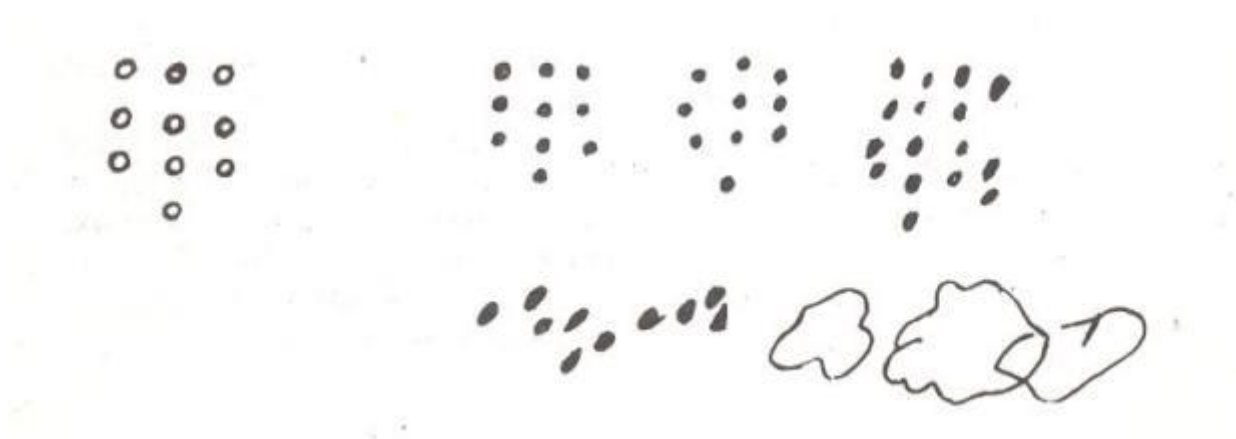
1 бал: точне копіювання зразка, допускаються невеликі відхилення від рядка або стовпця, зменшення малюнка, неприпустиме збільшення.

2 бали: кількість і розташування точок відповідають зразку, допускається відхилення до трьох точок на половину відстані між ними; точки можуть бути замінені кружечками.

3 бали: малюнок у цілому відповідає зразку, по висоті або ширині не перевищує його більше, ніж у 2 рази; число точок може не відповідати зразку, але їх не повинно бути більше 20 і менше 7; допустимо розворот малюнка навіть на 180 градусів.

4 бали: малюнок складається з точок, але не відповідає зразку.

5 балів: каракулі, черкання.

Після оцінки кожного завдання всі бали сумуються. Якщо дитина набрала в сумі за всіма трьома завданнями:

- 3-6 балів – у неї високий рівень готовності до школи;
- 7-12 балів – середній рівень;
- 13 -15 балів – низький рівень готовності, дитина потребує додаткового обстеження інтелекту та психічного розвитку.

Додаток Б

Анкета для оцінювання Н.Г. Лусканової

Мета: дослідження рівня адаптації дитини до школи.

Форма проведення: індивідуальна і групова. З шестирічками - індивідуальна, або в малій групі (3-5 чоловік), з семилітками - групова, але в групі не більше 15 осіб (важливо, щоб діти вміли орієнтуватися на аркуші паперу і добре знали числа від 1 до 10). Час проведення: 10-15 хвилин.

Інструкція для дітей

«Зараз я вам поставлю кілька запитань про те, як ви себе відчуваєте в школі, що подобається, а що - ні. На кожне питання ви можете відповісти: "так" (+), "іноді" або "не знаю" (?), "Ні" (-) В анкеті немає "правильних" і "неправильних" відповідей. Відповідайте так, як ви відчуваєте».

Інструкція для психолога

Для проведення групового анкетування необхідно заздалегідь підготувати бланки з номерами запитань і підписаними прізвищами учнів. Під час анкетування психолог зображує на дошці в клітку такий самий бланк, як у дітей, і перед кожним питанням показує на ньому, де саме потрібно ставити відповідь. Крім того, після кожного питання психолог докладно пояснює можливі варіанти відповіді і відповідні їм позначення (+,?, -). Наприклад, питання: «Тобі подобається у школі чи не дуже?» - Ті, кому подобається у школі, ставлять навпроти цифри "1." знак "+", кому іноді подобається - знак "?", кому не подобається - знак "-".

З учнями, які на всі питання відповіли лише позитивно або лише негативно, а також на бланках яких є зміщення відповідей щодо номерів питань, необхідно провести повторне опитування індивідуально.

Індивідуальне анкетування проходить у формі бесіди психолога з дитиною. Психолог сам зазначає відповіді дитини.

Питання анкети і можливі відповіді при індивідуальній формі проведення

1. Тобі подобається у школі чи не дуже?

- Подобається.

- Не дуже.

- Не подобається.

2. Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи або тобі часто хочеться залишитися вдома?

- Іду з радістю.

- Найчастіше хочеться залишитися вдома.

- Буває по-різному.

3. Якби вчитель сказав, що завтра до школи необов'язково приходити всім учням, ти б пішов у школу чи залишився вдома?

- Пішов би до школи.

- Залишився б вдома.

- Не знаю.

4. Тобі подобається, коли у вас відмінюють які-небудь уроки?

- Подобається.

- Не подобається.

- Буває по-різному.

5. Ти хотів би, щоб не задавали домашніх завдань?

- Хотів би.

- Не хотів би.

- Не знаю.

6. Ти хотів би, щоб у школі залишилися лише перерви?

- Хотів би.

- Не хотів би.

- Не знаю.

7. Ти часто розповідаєш про школу вихователям?

- Часто.

- Рідко.

- Не розповідаю.

8. Ти б хотів, щоб у тебе був менш суворий учитель?

- Хотів би.

- Точно не знаю.

- Не хотів би.

9. У тебе в класі багато друзів?

- Багато.

- Мало.

- Немає друзів.

10.Тобі подобаються твої однокласники?

- Подобаються.

- Не дуже.

- Не подобаються.

Обробка результатів

Позитивна відповідь на питання № 1, 2, 3, 7, 9, 10 оцінюється у 3 бали, негативна відповідь - у 0 балів.

Позитивна відповідь на питання № 4, 5, 6, 8 оцінюється у 0 балів, негативна відповідь - у 3 бали.

Нейтральна відповідь на будь-яке питання оцінюється у 1 бал.

Інтерпретація

25-30 балів - високий рівень шкільної адаптації.

20-24 бали - середній рівень шкільної адаптації.

15-19 балів - зовнішня мотивація.

10-14 балів - низький рівень шкільної адаптації.

9 і менше балів - шкільна дезадаптація.

Додаток В

Діагностика шкільної мотивації учнів початкових класів

Методика вивчення мотивації в першокласників (за М. Р. Гінзбургом)

Для шестирічних дітей найхарактернішими є такі мотиви: навчально-пізнавальний мотив (заснований на пізнавальній потребі); широкі соціальні мотиви, підґрунтям яких є розуміння суспільної необхідності навчання; позиційний мотив (пов'язаний із прагненням посісти нове місце у взаєминах з оточуючими); зовнішні мотиви щодо самого навчання (наприклад, підпорядкування вимогам дорослих та ін.); ігровий мотив, неадекватно перенесений на нову навчальну сферу; мотив здобуття високої оцінки.

В основі методики — принцип персоніфікації мотивів. Дітям пропонують послухати невелику оповідь, у якій кожний із досліджуваних мотивів є особистою позицією одного з персонажів.

Методика індивідуальна.

Інструкція

Учитель. Зараз я прочитаю тобі оповідь. Хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я піду до школи тому, що мене мама примушує. А якби не мама, я б до школи не ходив (не ходила)». *(Учитель демонструє картинку, що характеризує зовнішній мотив).*

Другий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я піду до школи тому, що мені подобається вчитися, готувати домашні завдання. Навіть якби школи не існувало, я б однаково вчився (вчилася)». (Учитель демонструє картинку, що характеризує навчальний мотив.)

Третій хлопчик (дівчинка) зауважив (зауважила): «Я хотів би (хотіла б) піти до школи тому, що там весело й багато школярів, з яким можна гратися». (Учитель демонструє картинку, що характеризує ігровий мотив.)

Четвертий хлопчик (дівчинка) повідомив (повідомила): «Я піду до школи тому, що я дорослий (доросла). У школі я почуватимуся таким (такою), а в садочку я відчуваюся дитиною». (Учитель демонструє картинку, що характеризує позиційний мотив.) П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я прагну піти до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання жодної справи не зробиш, а навчишся — можеш стати будь-ким, здійснити свою мрію». (Учитель демонструє картинку, що характеризує соціальний мотив.)

Шостий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я прагну ходити до школи, щоб отримувати відмінні оцінки». (*Учитель демонструє картинку, що характеризує мотив оцінки*).

Після прочитання оповіді вчитель ставить дитині такі запитання:

- Хто з них правий? Чому?
- З ким із них ти хотів би вчитися? Чому?

Діти послідовно тричі обирають відповіді. Якщо їх зміст дитині недостатньо зрозумілий і прозорий, їй нагадують оповідь, знову показують відповідні картинки.

Обробка результатів

Відповіді дитини (обрання дитиною конкретної картинки) експериментатор занотовує у таблицю й оцінює:

- зовнішній мотив — 0 балів;
- навчальний мотив — 5 балів;
- позиційний мотив — 3 бали;
- соціальний мотив — 4 бали;
- мотив оцінки — 2 бали;
- ігровий мотив — 1 бал.

Вибори	Мотиви, №					
	1	2	3	4	5	6
I вибір						
II вибір						
III вибір						
Контрольний вибір						

Необхідно підрахувати, скільки балів отримано окремо за кожним мотивом. Контрольний вибір збільшує кількість балів відповідного вибору.

Мотивацію навчання, що домінує, діагностують за найбільшою кількістю балів. Водночас дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації свідчить відсутність переваг, тобто різне ставлення до навчання в різних ситуаціях.

Проективна методика «Школа звірів» (за Т. О. Нежновою)

Ця методика допомагає виявити шкільні неврози на початковій стадії розвитку, з'ясувати причини й способи їх коригування.

Атмосфера доброзичливості й відсутність оцінних суджень під час малювання сприяють тому, що дитина розкривається глибше. До того ж малювання для молодших школярів є звичним і цікавим заняттям. Аналізування зображеного дає можливість зробити деякі припущення щодо труднощів, що виникли в дітей у процесі навчальної діяльності. Однак цю методику можна застосовувати не тільки на етапі адаптації до школи, але й у старшому віці — під час роботи з виявленими труднощами учнів на різних

уроках, у навчальній діяльності та у спілкуванні з однокласниками й учителями. Можна проводити як у груповий, так і в індивідуальній формі.

Оснащення: папір, кольорові олівці.

Попередня підготовка

В е д у ч и й. Зараз ми з вами вирушимо у дивовижну подорож до чарівного лісу. Сядьте зручно, розслабтеся, заплющте очі. Уявіть, що ми опинилися на сонячній лісовій галявині. Послухайте, як шумить листя над головою. Відчуйте, як м'яка трава торкається ваших ніг. На галявинці ви бачите «Школу звірів». Озирніться довкола.

- Які звірі вчаться в цій школі?
- А який звір у ній викладає?
- Чим займаються учні?
- А яким звіром ви уявляєте себе?
- Що ви відчуваєте?

Відчуйте все це в собі. Ви можете залишитися на деякий час у цій «Школі звірів», поки я лічитиму до 10, а потім розплющте очі.

Інструкція

В е д у ч и й. Ви відвідали «Школу звірів». Візьміть олівці та папір і спробуйте намалювати те, що там побачили (Діти виконують завдання).

Подивіться уважно на свій малюнок і знайдіть на ньому ту тваринку, якою уявляєте себе. Поруч із нею намалюйте хрестик («×») або напишіть літеру «я».

Інтерпретація

1. Положення малюнка на аркуші.

Положення малюнка ближче до верхнього краю аркуша трактується як висока самооцінка, як невдоволення своїм положенням у колективі, недостатність визнання оточуючих.

Положення малюнка в нижній частині — непевність у собі, низька самооцінка. Якщо малюнок розташований на середній лінії, то у дитини все в нормі.

2. Контури фігур.

Контури фігур аналізують за наявністю або відсутністю виступів (щити, панцирі, голки), промальовуванням і затемненням ліній — усе це захист від оточуючих. Дитина є агресивною, якщо малюнок виконано у гострих кутах; боїться або тривожиться — якщо має місце затемнення контурної лінії; підозрілою — якщо поставлені щити, заслони.

3. Натиск.

Під час оцінювання ліній необхідно звернути увагу на натиск. Стабільність натиску свідчить про стійкість, слабкий натиск — про прояв тривожності, дуже сильний — про напруженість. Про тривожність може свідчити розірваність ліній, наявність обводів, сліди стирання.

4. Наявність деталей, що відповідають органам чуття,— очі, вуха, рот.

Відсутність очей свідчить про неприйняття інформації, зображення вух (особливо великих і детально промальованих) — про зацікавленість в інформації, що стосується думки оточуючих про себе. Відкритий, заштрихований рот — про легкість виникнення страхів. Зуби — ознака вербальної агресії.

5. Аналізування якості та взаємодії персонажів свідчить про особливості комунікативних взаємин.

Значна кількість персонажів, які перебувають у різних взаєминах одне з одним (граються, вчать та ін.), і відсутність ліній, що їх розділяють, свідчать про сприятливі взаємини з однокласниками. Якщо ж ні, то це означає труднощі в налагодженні контактів з іншими учнями.

6. Характер взаємин між «твариною»-вчителем і «твариною»-дитиною.

Необхідно простежити, чи відсутнє протиставлення між ними; як розташовані фігури вчителя й учня одна щодо одної.

7. Зображення навчальної діяльності.

За відсутності зображення навчальної діяльності можна припустити, що школа цікавить дитину позаурочними заходами. Якщо не зображені учні, учитель, навчальна або ігрова діяльність, на малюнку відсутні школа звірів або людей, можна припустити, що в дитини не сформувалася позиція учня, вона не усвідомлює своїх завдань як школяра.

8. Кольорова гама.

Яскраві, життєрадісні відтінки свідчать про благополучний емоційний стан дитини в школі. Похмурі кольори означають неблагополуччя й пригнічений стан.

Проективні методики діагностики мотивації навчання молодших школярів (методика малювання)

Методика малювання має проективний характер, відбиваючи емоційне ставлення суб'єкта до зображуваного. Її застосовують у патопсихологічній практиці для діагностики будь-яких відхилень у психічному розвитку дитини, а також для діагностики взаємин у родині та з іншими цілями.

Зверніть увагу на один із варіантів методики малювання для того, щоб діагностувати мотивацію навчання молодших школярів.

Молодший шкільний вік припадає на час «золотого століття дитячого малюнка», як його визначив І. Шванцара, маючи на увазі дітей у віці від 5 до 10 років. Тому закономірно застосовувати методику малювання для діагностики мотивації навчання молодших школярів.

Застосовуючи цю методику малювання, не слід забувати про діагностичні можливості методик цього типу. Поширеною є думка, що методики малювання не можуть бути єдиними під час діагностики, адже багато чого залежить від уміння школярів малювати й багатьох інших суб'єктивних причин. Тому цю методику застосовують під час діагностики поряд з іншими методиками.

Розроблений варіант методики малювання для діагностики мотивації навчання молодших школярів рекомендуємо застосовувати з третьої чверті 1-го класу, оскільки від цього часу учням починають виставляти оцінки. Ставлення школяра до навчання стає більш важливим, що відбито в малюнку.

За методикою школярам пропонують намалювати малюнки за темами «Про найцікавіше» й «У школі». Для діагностики необхідно використати два малюнки — тому що, по-перше, вони свідчать про вміння школяра малювати; по-друге, можна порівняти два малюнки за кольором, а отже, і точніше визначити емоційне ставлення до зображуваного; по-третє, відображення шкільної тематики в малюнку «Про найцікавіше» свідчить про виражене позитивне ставлення до школи.

Для діагностики мотивації навчання молодших школярів щодо кожного з визначених показників використовували 2 види характеристик малюнків:

- формальні характеристики, що виявляють емоційне ставлення учня до школи;

- змістовні характеристики, що виявляють ставлення учня до навчання.

До формальних характеристик належать такі:

- колір малюнка — темні, холодні відтінки (темно-коричневий, синій та ін.) вважають проявом негативних емоцій, тобто негативного ставлення до зображуваного, як і використання ненаслідувального кольору, що не відповідає реальності; світлі, теплі тони (жовтий, червоний та ін.) вважають проявом позитивних емоцій, тобто позитивного ставлення до зображуваного;
- старанність промальовування деталей малюнка — за позитивного ставлення зображуване учень прорисовує старанно, за негативного — малює навмисно недбало;
- творче або формальне ставлення до малюнка: динамічність малюнка, свобода його композиції, наявність сюжету, його завершеність. Творче ставлення до малюнка визначають за наявністю наведених вище характеристик. Воно свідчить про позитивне емоційне ставлення до зображуваного.

Як додаткові можна використати такі характеристики для діагностики емоційного ставлення до зображуваного:

- використання орнаментів і симетричних композицій для виявлення позитивного ставлення;
- гіперболізація, перебільшення реальних розмірів значущого елемента предмета. Діагностика шкільної мотивації учнів початкових класів.

Додаток Г

Проводиться психологічний аналіз особливостей адаптації першокласників до школи.

Опитувальник для вчителя

1. Батьки абсолютно усунулися від виховання, майже не бувають в школі.
2. Під час вступу до школи дитина не володіла елементарними учбовими навиками (не умів вважати, не знав букви).
3. Не знає багато що з того, що відоме більшості дітей його віку (наприклад, дні тижня, пори року, казки і т.д.).
4. Погано розвинені дрібні м'язи рук (труднощі з листом, неоднакові букви).
5. Пише правою рукою, але із слів батьків є перенавченим лівшею.
6. Пише лівою рукою.
7. Безцільно рухає руками.
8. Часто моргає.
9. Смокче палець або ручку.
10. Іноді заїкається.
11. Гризе нігті.
12. У дитини крихка статура, маленьке зростання.
13. Дитина явно домашній, потребує доброзичливої атмосфери, любить, коли його гладять, обіймають.
14. Дуже любить грати, грає навіть на уроках.
15. Таке враження, що він молодше за інших дітей, хоча за віком ним ровесник.
16. Мова інфантильна, нагадує мова 4-5-річної дитини.
17. Надмірно неспокійний на уроках.
18. Швидко примиряється з невдачами.
19. Любить галасливі, рухомі ігри на змінах.
20. Не може довго зосередитися на одному завданні, завжди прагне зробити швидше, не піклуючись про якість.

21. Після цікавої гри, фізкультурної паузи його неможливо набудувати на серйозну роботу.
22. Довго переживає невдачі.
23. При несподіваному питанні вчителя часто втрачається. Якщо дати час на обдумування, може відповісти добре.
24. Дуже довго виконує будь-яке завдання.
25. Домашні завдання виконує набагато краще класних (різниця дуже істотна, більше, ніж у інших дітей).
26. Дуже довго перебудовується з однієї діяльності на іншу.
27. Часто не може повторити за вчителем найпростіший матеріал, при цьому демонструє відмінну пам'ять, коли мова йде про речах, що цікавлять його (наприклад, знає всі марки машин).
28. Вимагає до себе постійної уваги з боку вчителя. Майже все робить тільки після персонального звернення.
29. Допускає багато помилок при списуванні.
30. Щоб відвернути його від завдання, достатньо щонайменшої причини: скрипнули двері, щось впало і т.д.
31. Приносить в школу іграшки і грає на уроках.
32. Ніколи нічого не зробить понад покладений мінімум: не прагне дізнатися щось, розповісти.
33. Батьки скаржаться, що насилу усаджують його за уроки.
34. Таке враження, що насилу усаджується за уроки.
35. Не любить ніяких зусиль, якщо щось не виходить, кидає, шукає якихось виправдань: рука болить і ін.
36. Не зовсім здоровий вигляд (блідий, худенький).
37. До кінця уроку працює гірше, часто відволікається, сидить з відсутнім виглядом.
38. Якщо щось не виходить, гарячиться, плаче.
39. Погано працює в умовах обмеженого часу. Якщо його квапити, може зовсім "відключитися", кинути роботу.

40. Часто скаржиться на втому.
41. Майже ніколи не відповідає правильно, якщо питання поставлене нестандартно, вимагає кмітливості.
42. Відповіді кращі, якщо є опора на якісь зовнішні об'єкти (рахує пальці і т.п.).
43. Після пояснення вчителя не може виконати аналогічне завдання.
44. Важко застосовувати раніше засвоєні поняття, навички при поясненні вчителем нового матеріалу.
45. Часто відповідає не по суті, не може виділити головне.
46. Таке враження, що йому важко зрозуміти пояснення, оскільки основні навички, поняття у нього не сформовані.

Робота вчителя з опитувальником.

При роботі з опитувальником вчитель на бланку відповідей викреслює номери, в яких описані фрагменти поведінки, характерні для конкретної дитини.

Обробка результатів

Таблиця розділена жирною вертикальною лінією. Якщо номер викресленого фрагмента знаходиться зліва від лінії, при обробці зараховується 1 бал, якщо справа - 2 бали. Максимально можлива сума балів - 70. Підрахувавши, яку суму балів набрала дитина, можна визначити його коефіцієнт дезадаптації:

$$Do = \frac{P}{70} \times 100$$

де P - кількість балів, набраних дитиною.

Показник до 14% є нормальним, дезадаптація відсутня.

Показник від 15 до 30% свідчить про середній ступінь дезадаптації.

Показник вище 30% - серйозний ступінь дезадаптації.

Показник вище 40% свідчить про те, що дитина потребує консультації психоневрології.

1. БВ - батьківське відношення.
2. НГШ - неготовність до школи.

3. Л - ліворукість.
4. НС - невротичні симптоми.
5. І - інфантилізм.
6. ГС - гіперкінетичний синдром, надмірна розторможеність.
7. ІНС - інертність нервової системи.
8. НП - недостатня довільність психічних функцій.
9. НМ - низька мотивація учбової діяльності.
10. АС - астеничний синдром.
11. НІД - порушення інтелектуальної діяльності.

Бланк відповідей

1	БО					
2	3	4	НГШ			
5	6	Л				
7	8	9	10	11	НС	
12	13	14	15	16	І	
17	18	19	20	21	ГС	
22	23	24	25	26	ІНС	
27	28	29	30	НП		
31	32	33	34	35	НМ	
36	37	38	39	40	АС	
41	42	43	44	45	46	НІД